

K179 073
3

საქართველოს
თეატრალური
ბიუროს
ბეჭდვა

**ქველი თბილისის
სურათები**

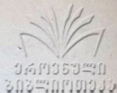
თეიმურაზ ბერიძე

მ ვ ე ლ ი
თ ი ი ლ ი ს ი ს
ს ყ რ ა თ ე ბ ი

„ნაკადული“, თბილისი. 1980

დრო საოცარი ფენომენია, იგი ყველაფერს ხარშავს და ინელებს. დროს, ეამთა სვლასა და ცვალებადობას ბევრი საერო თუ საკულტო ნაგებობა შეეწირა. მიუხედავად იმისა, რომ ხალხთა ყოფაში საუკუნეების მანძილზე დაგროვილი შეთვისებული წეს-ჩვევა და ადათი ამა თუ იმ ერში მყარად არის ფესვგადგმული, მიუხედავად მისი კონსერვატიულობისა, დრო მასაც არ ინდობს, „უმოწყალოდ“ ანადგურებს და შთანთქავს, და მის ადგილზე ახალ ჩვევებს ქმნის.

არცთუ დიდი ხნის წინ, სულ რაღაც სამი-ოთხი ათეული წლის წინ, თბილისის ქუჩებში შეგეძლოთ გენახათ: წრე-ლახტი, ჩილიკა-ჯოხი, აღჩუ-თოხანი (კოჭაობა), აეჭალური (ფეხით კენწლაობა) და მრავალი სხვა საყმაწვილო სპორტული გასართობი-სანახაობა. მაგრამ ვერც ესენი გადაურჩნენ ეამთა სვლას. ისინი ისტორიას ჩაბარდნენ და სულ მალე საქებნი გახდება ის მავანი და მავანი ადამიანი, რომელსაც შეეძლება აღადგინოს ესა თუ ის მივიწყებული ქალაქური თამაშობა.

წინამდებარე წიგნში „ძველი თბილისური სურათები“, ავტორი ცდილობს „მკედრეთით“ აღადგინოს ძველი ქალაქური, თბილისში, ამ „ღია ცის ქვეშ არსებული დიდ თეატრის“ ქუჩებში დადგმული თუ გათამაშებული ისტორიულად თუ ეთნოგრაფიულად საინტერესო, დიდებული სანახაობები — ყეენობა, მუშტი-კრივი, ყოჩების პილილი, მამლების კინკლაობა, მამადავითობა, მზითვის ჩვენება, თელეთობა და სხვ.

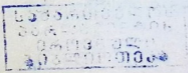
პირველი გამოცემა

© ნაკადული, 1980

70803—135

Б ————— 126—80

M-603(08)-80

K 179.073

„შენ აზიხსნია გვირი ქარაგმა...“

ველი თბილისის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური და ნუმისმატიკური მასალა გვამცნობს, რომ თბილისი სამოსახლოდ ბევრად უფრო ადრე იყო გამოყენებული, ვიდრე მას ჩვენამდე მოღწეული ძველ საისტორიო თხზულებათა ავტორები მოიხსენიებენ.

თბილისს პირველად მოიხსენიებს მათიანე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ IV საუკუნის ამბებთან დაკავშირებით, როცა აქ სპარსეთის შაჰის მოხელე, პიტიახში მოდის.

ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა დასახლებულ პუნქტებთან შედარებით თბილისის ზრდას, მის დაწინაურებასა და ქალაქად გადაქცევას ხელი შეუწყო ეკონომიური და სტრატეგიული თვალსაზრისით ხელსაყრელმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ.

VII საუკუნის მეორე ნახევრიდან არაბთა დამანგრეველმა ლაშქრობებმა რამდენადმე შეაფერხა საქართველოს, კერძოდ, თბილისის ეკონომიური და კულტურული წინსვლა. იქმნება თბილისის საამირო.

ცნობილია, რომ არაბებმა დაპყრობილი ქვეყნები დიდ სააღებ-მიმცემო საქმიანობაში — ვაჭრობაში ჩართეს. ამ მხრივ არც ქალაქი თბილისი ყოფილა გამონაკლისი. იგი მალე ჩაება დიდ საერთაშორისო, სატრანზიტო ვაჭრობაში. თბილისის სავაჭრო აქტიურობაზე მიგვანიშნებს VIII საუკუნეში არაბების მიერ თბილისის ზარაფხანაში მოჭრილი ე. წ. „თბილისური დრამის“ არსებობა. „თბილისური დრამა“, სხვა არაბულ მონეტებთან ერთად, სავაჭრო მიმოქცევაში

გამოიყენებოდა არა მარტო ამიერკავკასიაში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც.

IX-X საუკუნეებში თბილისი მტკვრის ორივე ნაპირზე გაშენებული ქალაქია. შუაში ხილია გადებული. არაბი ისტორიკოსი ალ-მუკადასი (X ს.) წერს: „თბილისი გორათა შორის სიმაგრეა, მას კვეთს მდინარე მტკვარი, ორივე ნაპირზეა გადაჭიმული და ხილითაა შეერთებული.“

VII საუკუნიდან მოყოლებული XI საუკუნემდე თბილისს ამირა განაგებს. ქვეყნის საშინაო და საგარეო მდგომარეობა საქართველოს მეფეებს (ბაგრატ III, გიორგი I, ბაგრატ IV, გიორგი II) საშუალებას არ აძლევდა, მთელი ყურადღება თბილისის განთავისუფლებაზე გადაეტანათ.

„ქრისტიანული და მუსლიმანური მოსახლეობის საუკუნეთა მანძილზე თანაცხოვრება თბილისში და საქართველოს ზოგ სხვა ქალაქში, მაჰმადიანთა მფლობელობის ხანგრძლივ პერიოდში თბილისის მჭიდრო კავშირი საქართველოს ცალკეულ კუთხეებთან და, საერთოდ, ქართულ სამყაროსთან, თბილისის გარემოცვა განსაკუთრებით XI ს. დამდეგიდან საქართველოს ახლად წარმოქმნილი ფეოდალური მონარქიის მიერ და, აქედან გამომდინარე, ქართული სახელმწიფოებრივი წყობის დიდი გავლენა ქალაქზე, განსაზღვრავდა თბილისის საქალაქო წყობის, მმართველობის, საქალაქო ცხოვრებისა და ყოფის თავისებურებას“ (შ. მესხია — „ძღვევად საკვირველი“).

როგორც ცნობილია, მეფე ბაგრატ მეოთხემ რამდენჯერმე სცადა თბილისის განთავისუფლება, მაგრამ საშინაო და საგარეო მტრების ხელშეწყობით ქალაქი კიდევ რამდენიმე ათეული წელი უცხოთა ხელში დარჩა.

1045 წელს, თბილისის ამირა ჯაფარის გარდაცვალების შემდეგ, ქალაქის გამგებლობა „ქალაქის უხუცესების“ ანუ „ტფილელი ბერების“ ხელში გადავიდა. XI საუკუნის 60-იანი წლების დასასრულისათვის კი თბილისი ისევ ჯაფარიდების გვარის ამირას ხელშია და ბაგრატ IV-ეს ყოველწლიურად 44000 დრაჰმანს უხდის.

მაგრამ ამირას ხელისუფლება თბილისში დიდხანს აღარ გაგრძელბულა. ამავე საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისშივე, ალ-ფარიყის ცნობით, თბილისი „მისი ხალხის ხელშია და ყოველ თვეს განაგებს ქალაქს ერთი მათგანი“... ასე გასტანა დაახლოებით ორმოც

წელიწადს. „ქალაქის გამგებლობის „ხალხის ხელში“ გადასვლა ქალაქის თვითმმართველობის ქალაქის დამოუკიდებლობაში გადაზრდას, ანუ თბილისის ქალაქ-კომუნად გადაქცევას ნიშნავდა“ (შ. მესხია). ქალაქ-კომუნის მმართველობა კი ყოველთვის და ყველგან, თავისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისა და დაცვის მიზნით, წინააღმდეგი იყო ცენტრალიზებული სახელმწიფო ხელისუფლებისა. ამ შემთხვევაში არც ქალაქი-კომუნა თბილისი იყო გამონაკლისი.

1121 წელს, დიდგორის ძღვევამოსილი ბრძოლის შემდეგ, ქართველთა ჯარი თბილისისაკენ დაიძრა, მაგრამ დავით აღმაშენებელს ამჯერად წინ აღუდგა ქალაქის მოსახლეობის პრივილეგირებული, მმართველი ზედაფენა.

დიდი წინააღმდეგობის მიუხედავად, დავით აღმაშენებელმა ქალაქი თბილისი აიღო და იგი ერთიანი საქართველოს მეუფის სატახტო ქალაქად აქცია.

ეს მოხდა 1122 წელს.

თბილისის შემოერთების შემდეგ იწყება ქალაქის ჭეშმარიტი აღორძინება. იგი თავისი ქალაქისპირა სასოფლო და სახელოსნო სოფლებითა და გარეუბნებით საიმდროისო მახლობელი აღმოსავლეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ცენტრი გახდა. ამ ხანის თბილისის საქებრად სიტყვებს არ იშურებენ ბიზანტიელი, სომეხი, არაბი და სპარსი ისტორიკოსები თუ ხიფათის მოყვარული პილიგრიმ-მოგზაურები.

XII-XIII საუკუნეების თბილისი მნიშვნელოვანი სავაჭრო და სახელოსნო ცენტრია.

ქალაქის მოსახლეობის დიდ ნაწილს შეადგენდნენ თავისუფალი მწარმოებლები, ხოლო ზედაფენას — ე. წ. „დიდვაჭრები“, რომელთა გვერდით დაბალი, მაგრამ თავისუფალი ვაჭრებიც იყვნენ. თბილისში თავისუფალ ვაჭართა გარდა ყმა ვაჭრებიც იყვნენ. ყმა ვაჭრები ეკუთვნოდათ მეფეს და სხვა დიდებულებს. ქალაქის ყველაზე დაბალ სოციალურ ფენას „ქალაქის გლახაკნი“ შეადგენდნენ. ქალაქში მოსაქმე ხელოსნები ეკუთვნოდნენ მეფესა და თავად-აზნაურობას, მაგრამ ხელოსანთა მეტი წილი თავისუფალი იყო.

1226-1230 წწ. თბილისი რამდენჯერმე დალაშქრა მონღოლები-საგან ლტოლვილმა ხვარაზმის შაჰმა ჯელალედდინმა. ხვარაზმის შაჰის მიერ მიყენებული ჭრილობები ქალაქს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მო-

ქველი თბილისი სანის ტაძრის მიდამოებში

შეშებული, რომ თბილისს და მთელ საქართველოს მონღოლები შემოესიენ. ჩვენში მონღოლთა ბატონობა XIII საუკუნის 40-იანი წლებიდან მოყოლებული თითქმის მთელი საუკუნე გავრძელდა. ქართველ ხალხს მძიმე უღლად ედო მონღოლური გადასახადი, რომელიც ძირს უთხრიდა როგორც საქალაქო, ისე სოფლის მეურნეობას. საქალაქო ცხოვრება მთლად მოიშალა. ქალაქიდან მოსახლეობის აყრა-გახიზვნის გამო დაეცა ხელოსნობაც. მაგრამ მონღოლთა ბატონობის ხანაშიც არ ცხრებოდა ქართველი კაცის გამრჯე მარჯვენა. ამ ავბედითობის ჟამს აიგო თბილისში მეტეხის ღვთისმშობლის ტაძარი.

1284 წელს თბილისს სტუმრად მყოფი ცნობილი სომეხი სწავლული და პოეტი იოანე ერზინკელი თბილისს დიდ და სახელგანთქმულ ქალაქად იხსენიებს: „მოგვიხდა შემთხვევა ჩაესულიყავით... ქართველთა სამეფოში, სახელგანთქმულ დიდ სატახტო ქალაქში, ისტორიული წიგნებით ფაიტაკარანად ცნობილ თბილისში.“

მონღოლების ხანგრძლივ ბატონობას შედარებით სიმშვიდე მოჰყვა. იმ დროს თბილისი კიდევ უფრო გალამაზდა. მაგრამ ასე დიდხანს არ გაგრძელებულა. საშინელ ღვარცოფად მოველინა საქართველოს თემურ ლენგი, რომელმაც ჩვენში რვაჯერ ილაშქრა (1386-1403 წწ.). ამ ენით აუწერელი დამანგრეველი შემოსევების შემდეგ საქართველო ეკონომიურად ძლიერ დაზარალდა. სამუდამაჟამოდ აღიგავა პირისაგან მიწისა მრავალი სოფელი და ქალაქი, აიჩეხა ზვრები, ხოდაბუნები მტრის ცხენთა და ნახირთა ფლოქეებმა გადათელა.

XV საუკუნე როგორც საშინაო, ისე საგარეო ურთიერთობათა თვალსაზრისით სასიკეთო არ იყო ქართველი ხალხისათვის. ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო დაიყო და დანაწილდა სამ სამეფოდ და სამთავროებად. 1453 წ. თურქებმა დაიპყრეს კონსტანტინოპოლი. ამით საქართველო მოწყდა გარე კულტურულ სამყაროს; გადაინაცვლა საეპირო-სატრანზიტო გზებმა.

თბილისისათვის დამანგრეველი იყო ჯეჰან-შაჰის (1440 წ.), უზუნ ჰასანის (1477 წ.), იაყუბ-ყაენის (1488 წ.) და სეფიანთა ირანის ტახტის მპყრობელთა შემოსევები (XVI-XVII სს.).

XV-XVI საუკუნეებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა ქალაქის სოციალურ ცხოვრებაშიც, რომელიც მოქალაქეთა ფენის დამს-ლით და ყმა-ვაჭართა და ყმა-ხელოსანთა მომრავლებით გამოიხატა.

ისიც აღსანიშნავია, რომ ამიერიდან მოქალაქედ მხოლოდ სამეფო, სადედოფლო, საეკლესიო მსხვილი ვაჭრები და, გამონაკლისის სახით, ზოგი ხელოსანი იწოდებოდა. მოქალაქის წოდების მიღება დიდი პატივი იყო და დიდ პრივილეგიადაც ითვლებოდა. მოგვიანებით მოქალაქის წოდების მიღების განსაზღვრული და საგანგებო წესიც შემოიღეს. მოქალაქეებად არ ითვლებოდნენ, არ იწოდებოდნენ ქალაქ-

ძველი თბილისის საერთო ხედი, ნარიყალა და მაინის ხიდი

ში მცხოვრები და მოსაქმე კერძო საბატონო ყმა-ხელოსნები და ყმა-ვაჭრები, თუნდაც ისინი თავისუფალი მწარმოებლები ყოფილიყვნენ. მოქალაქენი მხოლოდ სამეფო გადასახადით — მახტით — იბეგრებოდნენ, ყმა-ხელოსანი და ყმა-ვაჭარი კი — სხვადასხვა გადასახადით, რომელსაც უხდიდნენ როგორც მეფეს, ისე თავიანთ უშუალო მფლობელს, ბატონს.

XVII საუკუნის 30-იან წლებში ირანსა და ოსმალეთს შორის და-

დებულმა სამშვიდობო ხელშეკრულებამ (1639 წ.), რომელიც 1723 წლამდე არ დარღვეულა, დადებითად იმოქმედა საქართველოზე.

ქართლის სამეფოს დედაქალაქი თბილისი ეკონომიკურად აღმავლობის გზაზე შედგა. გაიზარდა მოსახლეობის რიცხვი. ფაქტობრივად ნება მიეცა სავაჭრო აღებ-მიცემობას, თბილისში შეუჩერებელ ნაკადად მოედინება უცხოური საქონელი, ქალაქი შენდება — აიგო მეფის ახალი სასახლე, ეკლესია-სამრევლოები, ქარვასლები, ხიდები და სხვა. ფრანგი მოგზაური ტავერნიე XVII საუკუნის მეორე ნახევრის თბილისის შესახებ ამბობს, რომ „ტფილისს, რომელიც ქართლის სატახტო ქალაქია, კარგი მდებარეობა აქვს, საკმაოდ დიდია და კარგი გაშენებულია, აქ აბრეშუმის დიდი ვაჭრობაა გამართული.“

XVII-XVIII საუკუნეებში თბილისი ყოველმხრივ დაწინაურებული ქალაქია.

XVIII საუკუნის დასაწყისიდან აყვავებას იწყებს ქართული კულტურაც. 1709 წელს ამიერკავკასიაში პირველად თბილისში გაიხსნა სტამბა; ვახტანგ VI-ის თაოსნობით შეიქმნა ქართული საკანონმდებლო წიგნი „დასტურლამალი“, სადაც მაშინდელი საქართველოს მნიშვნელოვან სახელმწიფო საკითხებთან ერთად დიდი ადგილი დაეთმო ქალაქის, თბილისის მოხელეთა უფლება-მოვალეობის, ქალაქში წყლით სარგებლობის, ვაჭრობისა და სხვა საკითხებს. ამუშავდა მაშინდელი თბილისის ერთ-ერთი მსხვილი სარეწაო საწარმო, სამეფო ზარაფხანა, სადაც რამდენიმე ათეული სხვადასხვა სპეციალობის დაქირავებული ოსტატი და ხელოსანი მუშაობდა.

მეფე ვახტანგ VI-ის მიერ დაწყებულ დიდ ეროვნულ საქმეს ხელი შეუშალა მძიმე საშინაო და საგარეო ვითარებამ; კახთა მეფე კონსტანტინე დაქირავებული ლეკთა ჯარით 1723 წელს იპყრობს ქალაქ თბილისს და ძარცვავს.

სულ მალე კახთა მეფე კონსტანტინე ჯერ ოსმალებმა შეცვალეს, ხოლო 12 წლის შემდეგ — ყიზილბაშებმა. ისევ ძარცვა, ტყვევნა, რბევა... თბილისის შუკებასა და ფოლორცებში არ წყდება გამწარებულ დედათა ვაი და ვიში...

XVIII საუკუნის 50-იანი წლებიდან იწყება როგორც ქვეყნის, ისე ქალაქ თბილისის ხელახლა მოშენება, აყვავება და აღორძინება. ასე გასტანა თითქმის საუკუნის მიწურულამდე, ვიდრე საქართველოს ახალ რისხვად არ მოევლინა ალა მაჰმად ხანი.

მან როგორც კი დაიმორჩილა და გააერთიანა დაქსაქსული ირანი, მთელი ყურადღება ჩრდილოეთ აზერბაიჯანსა და საქართველოზე გადმოიტანა.

აღა მაჰმად ხანმა მეფე ერეკლეს რუსეთთან კავშირის დასაყრდენად ირანთან ვასალური დამოკიდებულების აღდგენა მოსთხოვა, რაზეც ქართლ-კახეთის მეფემ უარი შეუთვალა, თუმცა კარგად იცოდა, გაძლიერებული აღა მაჰმად ხანი დღეს თუ არა, ხვალ საქართველოს შემოესეოდა.

მეფე ერეკლე თავისი ელჩის გარსევან ჭავჭავაძის პირით რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინე მეორეს სთხოვდა, მცირეოდენი ჯარი გამოეგზავნა საქართველოში, რასაც ითვალისწინებდა კიდეც 1783 წლის 24 ივლისის გეორგიევსკის მეგობრობითი პირობა, ანუ „პაქტი“. მაგრამ რუსეთი ამ დროს საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის დამარცხების შემდეგ დასავლეთ ევროპით უფრო იყო დაინტერესებული და მახლობელ აღმოსავლეთში პასიური დიპლომატიის გზას ადგა.

XVIII საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში აღა მაჰმად ხანი იწყებს ამიერკავკასიის სახანოების, საქართველოს ყმადნაფიცო ხანების დამორჩილებას. და აი, 1795 წლის 10 სექტემბერს საქართველო პირისპირ აღმოჩნდა ირანის მრავალრიცხოვანი ჯარის წინაშე. თუ რა ბედი ეწია თბილისს ამ შემოსევის შედეგად, კარგად არის ცნობილი. აღა მაჰმად ხანი სამი დღე ძარცვავდა ქალაქს. შემდეგ აქაურობას გაეცალა.

მეფე ერეკლე რუსეთს არ უტეხდა პირს, აღა მაჰმად ხანი კი ჩვენში ხელახალი გამოლაშქრებისათვის ემზადებოდა.

1795 წლის დეკემბერში რუსთა ჯარი გენერალ პლატონ ზუბოვის მეთაურობით საქართველოში შემოვიდა, მაგრამ 1796 წელს რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინე მეორე გარდაიცვალა და ახალმა იმპერატორმა პავლე პირველმა უკან, რუსეთში გაიწვია საქართველოში მყოფი რუსთა მცირერიცხოვანი ჯარი.

აღმოსავლეთ საქართველო ახალი საშიშროების წინაშე დადგა. ირანის შაჰი ზეიმობდა საქართველოდან რუსი ჯარის გაწვევას. აღა მაჰმად ხანი მეფე ერეკლეს უთვლიდა, ხელი აედო რუსეთთან მეგობრობაზე, სამაგიეროდ, ჰპირდებოდა 1795 წელს თბილისის აოხრებისას ტყვედ წაყვანილი ყველა ქართველის უკან დაბრუნებას, დან-

ძველი თბილისის ერთ-ერთი შუკა, აიენიანი სახლები

გრეულის აშენებას. კეთილ განწყობილებას... მაგრამ მეფე ერეკლე არ ღალატობდა 1783 წლის ხელშეკრულებას.

აღა მაჰმად ხანი მეორედ წამოვიდა საქართველსკენ, აწელიწადსა 1797, ქორონიკონ უბე (485), გაზაფხულსა მრავლად კრულად ჰამბავი აღამამადხანის წამოსვლისა... ივნისის დაწყებაში, მოვიდა შუშას, და ენება მუნიდამ შემოსევა ქართლსა და კახეთსა შინა, გარნა მოხედა ღმერთმან მოწყალებით საქართველოს, ივნისის დ (4) ღამით, უღალატეს ფარეშთა თვისთა აღამამადხანს და მოკლეს შუშის ცხესა შინა“, — გადმოგვცემს იოანე ქართველიშვილი.

ამჯერად ბედნიერმა შემთხვევამ გადაარჩინა საქართველო გამძვინვარებული შაჰის შურისძიებისაგან.

1798 წლის 11 ივნისს თელავში გარდაიცვალა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე მეორე. მისი სიკვდილის შემდეგ ქვეყანა უფრო აირია. სამეფო ტახტზე თითქმის ყველა ბატონიშვილი აცხადებდა პრეტენზიას.

სამეფო ტახტი, როგორც ერეკლე მეფის უფროს შვილს, ერგო გიორგი XII-ს, რომელმაც მეფობა ურჩი ბატონიშვილების და თავდაზნაურთა მოთოკვითა და მოთვინიერებით დაიწყო. გიორგი XII-ის მტრების გააქტიურებასა და გამოცოცხლებას ხელს უწყობდა მეფის განუკურნავი სენი — წყალმანკი.

გიორგი XII, ისევე, როგორც მისი მამა მეფე ერეკლე, პეტერბურგის სამეფო კარზე დიპლომატიური მიმოწერით და ქართველ ელჩთა წარგზავნით ცდილობდა რუსეთიდან ჯარისა და ფულადი სესხის სახით დახმარების მიღებას. მაგრამ რუსეთის სამეფო კარზე საქართველოს ბედი უკვე გადაწყვეტილი იყო: ქართლ-კახეთის სამეფო უნდა გაუქმებულიყო და იგი რუსეთის იმპერიას შეერთებოდა.

მეფე გიორგი XII-ის ჯანმრთელობა სულ უფრო და უფრო უარესდებოდა. რუსეთის იმპერატორი კი ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე ქართველი მეფის დასმას არ აპირებდა.

1800 წლის 28 დეკემბერს გიორგი XII გარდაიცვალა. მეფის გარდაცვალებამდე კავკასიის ხაზის უფროსს საიდუმლოდ ჰქონდა მიღებული ბრძანება ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და რუსეთის იმპერიასთან შეერთების შესახებ.

1801 წლის 18 იანვარს პეტერბურგში გამოცხადდა მანიფესტი

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთ გუბერნიად გამოცხადების შესახებ.

თბილისში მანიფესტის ოფიციალურ გამოცხადებას ხელი შეუშალა იმპერატორ პავლე პირველის მკვლელობამ.

იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა ახალი მანიფესტი გამოაცხადა 1801 წლის სექტემბერში.

1802 წლის 12 აპრილს თბილისის კათედრალური ტაძარი სიონი ზალხით იყო ღავსე. ვისაც შიგ შესვლა ვერ მოეხსრო, გარეთ იდგა. ზალხს გარს ერტყა აქ „სასხვათაშორისოდ“ მოსული რუსის ღრავუნთა პოლკი.

ზალხი დიდი ამბის მოლოდინში გარინდულიყო.

ცხენზე ამხედრებულმა კავკასიის ხაზის უფროსმა, გენერალმა კნორინგმა ქართველ ზალხს აუწყა ქართული სამეფოს გაუქმებისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიასთან შეერთების უმადლესი ბრძანება-რესკრიპტი. ამიერიდან ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთ გუბერნიად ცხადდებოდა, ხოლო საქართველოს დედაქალაქი თბილისი — საგუბერნიო ქალაქად.

ქართველი ზალხის ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ხანა.

თბილისის გადასხვაფერებაში, უფრო სწორად, მისი კოლორიტული სახის დაკარგვაში მთავარი როლი შეასრულა სამმა ძირითადმა ფაქტორმა:

1. თბილისში, ისევე, როგორც მთელ საქართველოში, ქართული მმართველობის შეცვლამ რუსული ადმინისტრაციული ხელისუფლებით, რომლისთვისაც ქართული წეს-ჩვევა და ენა უცხო და გაუგებარი ყო;

2. თბილისის, ამ აზიური ქალაქის გაევროპულობამ (განსაკუთრებით XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან);

3. ფეოდალური შუასაუკუნოვანი ქალაქის კაპიტალისტურ ქალაქად გადაქცევამ, რამაც ძირი გამოუთხარა თბილისის ხელოსნურ წარმოებას — ძველი ყოფის და წეს-ჩვევის ერთ-ერთ საყრდენს (თბილისელი ხელოსანი, თავისი კონსერვატიულობით, ინახავდა და იცავდა ქალაქურ ადამ-ჩვევებს ახლის ხელყოფისაგან).

ძველი თბილისური ყოფა გზას უთმობდა ახალს, რომელიც სულ უფრო მტკიცედ იკიდებდა ფეხს.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან თბილისი უკვე ისეთი კონტრასტული და მრავალეროვანი ქალაქი იყო, რომ აქ ჩამოსულ უცხოელს აოცებდა ერთსა და იმავე დროს მისი აზიურობა და ევროპიულობაც.

ფრანგი მოგზაური ემილ-ლევეი XIX საუკუნის 90-იანი წლების თბილისს ასე აღწერს: „მალიდან ქალაქი საღამოს ჟამს მშვენიერი სანახავია, ასე მგონია, ეიფელის კოშკიდან გადავცქერი გაჩირალ-

მაიდანის ხიდი, ქარვასლები და ციხესიმაგრის ნანგრევები

დნებულს პარიჟსა-მეთქი... მიწა უსახლოდ აღარ დაუტოვებიათ, მტკვრის ორივე ნაპირზე გროვა-გროვად არის შენობა... ჩვენი სასტუმროს (ინტურისტი, თ. ბ.) წინ ერთი ქუჩაა, პარიჟის ბულვარივით ფართო (გოლოვინის ქუჩა, თ. ბ.), ხეებით და ევროპული მაღაზიებით შემკობილი. ტროტუარი უფრო ფართოა, ვიდრე აქარის შარავ-

ზა... მარცხნივ მთავარმართებლის სასახლეა (პიონერთა სასახლე, თ. ბ.) და სხვა საზოგადო შენობები, მუზეუმი, წიგნსაცავი და სხვ.

ევროპული სიციხოველე და მოძრაობა ტფილისს არ აკლია. ქუჩაში ათასნაირი ხალხი ირევა, რომელთა შორის გაარჩევთ რუსის ოფიცრებს, გლეხებს, ქალებს პარიჟის უკანასკნელ მოღაზე შორთულთ და სხვა. ეტლის, ცხენის რკინის გზის და სხვათა რახა-რუხისგან ყურთა სმენა აღარ არის. ყველაზე უფრო ხშირად ქართველებს ვხედავთ, ჩერქეზული ტანისამოსით მორთულეებს, წელზე რომ ხანჯალი არ ეკიდოთ, ბერები გეგონებთ. აგრეთვე ქართველი ქალები თავის თავ-სახურავით, ჩიხტით და ლეჩაქით მონაზვნებს გვანან, მაგრამ იმათ თვალ-წარბს არავითარი რელიგიური გამომეტყველება არ ეტყობათ“.

თბილისი ორსახოვან იანუსს ჰგავდა. ქალაქის ძველი ნაწილი თავისი ვიწრო ქუჩებით, შუკებით, ფოლორცებით და ბანიანი სახლებით ტიპიური შუასაუკუნოვანი, ფეოდალური ხანის აზიური ქალაქი იყო, ხოლო მისი ახალი ნაწილი — ფართო ქუჩებითა და არქიტექტურულად გაფორმებული ლამაზი სახლებით — ევროპული. ამ ძველსა და ახალ უბნებში მცხოვრები ხალხიც განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან: წეს-ჩვევით, ჩაცმულობით, სიტყვა-პასუხითა და ხელობა-პროფესიით. ქალაქის ძველ ნაწილში ცხოვრობდა: ხელოსანი, წვრილი ვაჭარი, თულუხჩი (წყლისმზიდავი), სარაჯი, მებაღური, მკალავი, სირაჯი, დაბალი, ოქრომჭედელი, ნალბანდი, ჩილინდარი და სხვა, ახალ ნაწილში კი, ძირითადად, არისტოკრატია, ე. წ. ინტელიგენცია, თბილისში ახლად შექმნილი მსხვილ მეწარმეთა და დიდ ვაჭართა ბურჟუაზიული კლასი.

თბილისი ამიერკავკასიის მხოლოდ კულტურულ-ეკონომიური ცენტრი როდი იყო, სტუმართმოყვარე, ეგზოტიკური ქალაქი თავისკენ ანდამატივით იზიდავდა, გულგაშლილი ხედებოდა ბევრ მოსულ ვაჭარს, მოგზაურს თუ ლტოლვილს, რომელნიც ჩვენ ქალაქს შეუფარებია და თავისად მიუღია კიდევც.

თბილისში მოსულ და დამკვიდრებულ სხვა ერიშვილს კი თან მოჰქონდა თავისი ადათ-წესები, რომლებსაც აქ ადგილობრივი, ქართული, ქალაქური ყოფა ხედებოდა. ხშირად ადგილობრივი ყოფა მოსულის წეს-ჩვევებიდან რომელიმე ელემენტს ითვისებდა და მას ქალაქურ ინტერპრეტაციას აძლევდა.

მთელი XIX საუკუნე გაგრძელდა თბილისის ეგზოტიკური სა-
ხის დაკარგვის, მისი გადასხვაფერების პროცესი. მაგრამ უფრო ინ-
ტენსიური ფორმა მან მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან მი-
იღო, როცა ადგილობრივი შინამრეწველობა, ხელოსნური წარმოება
კაპიტალისტური წარმოების გავლენის ქვეშ მოექცა.

„ნებაჲ ქება როგორ ითჳის ამ თბი-
ლის-ქალაქისათჳს?“

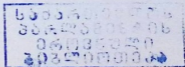

ცხეთას გამოსცდებოდით თუ არა, იგრძნობ-
დით, რომ უახლოვდებოდით საქართველოს უძვე-
ლეს დედაქალაქს, იმხანად კი საგუბერნიო ქალაქ
თბილისს. გზადაგზა თანდათან მატულობდა დუქ-
ნები და ხილით, შეშით, ფიხნით, ნახშირითა თუ
სხვა ათასგვარი რამით დატვირთული ურემი, ცხენი, ჯორი თუ ვი-
რი. მათი სიმჭიდროვისაგან ზოგჯერ გზა ისე იხერგებოდა, ფეხით
მოსიარულეთ გავლა უჭირდათ. შეძლებულნი კი, ქალი თუ კაცი,
ამხედრებულნი, „საზეიმოდ“ შემოდისდნენ ქალაქში. ეს იყო სანა-
ხაობა, რომელიც თავისთავადობითა და თვითმყოფადობით მნახ-
ველზე წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენდა... აღმართს დაღმართი
სცვლიდა, დაღმართს ისევ აღმართი და, აჰა, მდინარე ვერცე. გადა-
ივლიდით როსტომ მეფისდროინდელ, XVII საუკუნის ხიდს და შე-
უყვებოდით ქალაქში მისასვლელ ბოლო აღმართს. ამ აღმართსაც
რომ გაათავებდით, თქვენს თვალწინ გადაიშლებოდა უზარმაზარი
ტაფობი.

„მოსკოვის ზასტავით“ (დღევანდელი რუსთაველის სახელობის
მოედანი) მგზავრი საქართველოს დედაქალაქში შედიოდა.

ქალაქის ახალი ნაწილის, გოლოვინის და სასახლის ქუჩების გავ-
ლის შემდეგ, თუ ბაზრის მოედნიდან ხელმარცხნივ ჩაუხვევდით,
მოხვდებოდით ე. წ. შუა ბაზარში (დღეს ლესელიძის ქუჩა). ასე ერ-
ქვა მას იმიტომ, რომ ძველ თბილისს ორ ნაწილად, ზემო და ქვემო
უზნად ყოფდა. ზემო იყო ბაზრის ხელმარცხნივ მდებარე უბანი ავ-
ლაბრის ხიდიდან მტკვრის აყოლებამდე ქალაქის გალავანამდე, ქვე-
მო — ბაზრის ხელმარცხნივ მდებარე უბანი „მეიღნიდან“ კლდის
უბნის ჩათვლით.

2. თ. ბერიძე

შეხვიდოდით ძველ თბილისში და ერთბაშად ევროპიდან აზიაში ამოყოფდით ღაგს. აქაურ ვიწრო ქუჩებში ორი ურემი კი არა, ფეხით მოსიარულენიც გაჭირვებით თუ აუვლიდნენ... კრემლის გვერდს. მერე რანაირი ჩაცმულობის, სიტყვა-პასუხის, ენისა თუ სოციალური მდგომარეობის აღამიანს არ შეხვდებოდით აქაურ შუკებსა და ფოლორცებში: ჩისტკობით თავდახურულ ქართველ მანდილოსანსა თუ ჩოხა-ახალუხში გამოწყობილ ქართველ ვაჟკაცს, კურტიანი რაჭველ მუშას, რომელსაც ღვინით სავსე ათვედროიანი რუმბი ზურგზე „წამოუგორებია“ და ღვინის სარდაფისაკენ ანდა ბაზრისაკენ მიარბენინებს, ჩასუქებულ სომეხს, თავზე რომ „მოსკოვური კარტუზი“ ხურავს, შუბლზე ბეწვის ქულჩამოფხატულ ლეკს, ეჭვიანად რომ იმზირება, თეთრჩაღმიან მოლას, თეთრწვერა სპარსს, ფრჩხილები რომ ინით შეუღებავს და ფეხთ ჭრელი წინდები და ქოშები აცვია, ეტლის კოფოზე წამომჯდარ დუხაბორსა თუ მალაკან მეეტლეს, სერთუქში გამოწყობილ რუს ჩინოვნიკს, პოლონელებს, გერმანელებს...

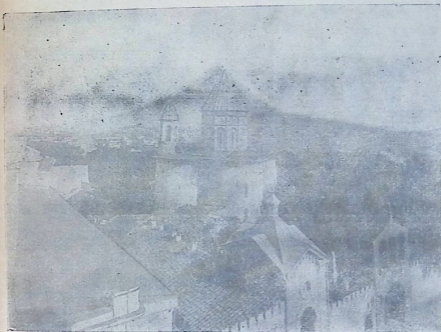
ძველი თბილისი — ეს განუმეორებელი კოლორიტისა და ზნეჩვეულებების მქონე ქალაქი—ამოუწურავი, დაუშრეტელი მუშა იყო ქართველი თუ არაქართველი ხელოვანისათვის. აქ იყო ქართველი კაცის სათაყვანო სიონისა და ანჩისხატის ეკლესიები, აბოს ქვაბული, მეტეხის ტაძარი... ქალაქს თავს დაჰყურებდა კალას ციხე თავისი დანგრეული კოშკებითა და ქონგურებით. ნარიყალას ციხის ფერდობს კი ტერასისებურად შეფენოდა ერთსართულიანი ბანიანი სახლები, სადაც ერთი სახლის ბანი მეორე სახლის ეზოს როლს ასრულებდა და პირიქით.

თბილისური ზაფხულის ცხელ დღეებში, როგორც კი მოსალამოდებოდა და აგრილდებოდა, ამ ტერასებს „სასეირნოდ“ მოეფინებოდა ხოლმე ქალი და კაცი, მოხუცი თუ ბავშვი. ბანებზე გამოტანილ ტახტებზე და ფერად-ფერად ნოხებზე ღამით იძინებდნენ კიდევ. ასე რომ, ზოგჯერ ბანი ღია ვერანდის, საძინებელი ოთახის როლს ასრულებდა.

შუა ბაზარსაც ჩაივლით და მოხვდებით თათრის მოედანზე, ე. წ. შაითან ბაზარზე (ეშმაკის ბაზარი). აქაც ყველაფერი ირევა... პირველ რიგში, რასაც უცხო თვალი დაინახავს, არის აურაცხელი თავი: ჩაღმიანი, ბეწვისქულიანი, ყაბალახიანი და სულ მთლად უქულო,

პირწმინდად მოპარსული. ამ ქუდიანი და უქუდო თავების დაუსრუ-
ლებელ მოძრაობას თან ერთოდა განუწყვეტელი გუგუნი და ყაყანი.
ბაზრის ხმაურს აასკეცებდა მტკვარი, რომელიც გახლებული ეხეთ-
ქებოდა ქარვასლის კედლებს, თითქოს არტახებიდან განთავისუფლე-
ბას ცდილობსო — ამ ადგილას მტკვარი ორივე ნაპირზე მდინარის
ფსკერიდან ამოყვანილი ქარვასლის კედლებზეა მიედინებოდა.

ქართველი კაცის მრავალი ჭირ-ვარამის, წუხილისა და სიხარუ-

ქაშვეთის ეკლესია. წინ მოჩანს რუსული ეკლესია.

ლის მოზიარე მტკვარი, ქალაქს შემოსული, რაღაც საოცარ სევდიან
ხმას გამოსცემდა; დიდ ზვირთს პატარა მოჰყვებოდა, იმას კიდევ უფ-
რო პატარა, თანდათან უძლურდებოდა, მაგრამ ბოლოს, თითქოს თავისი
უძლურებისა შერცხვო, დაბოღმილი გულისჯავრს ავლაბრის
ხილთან ძლიერ მორევში აქსოვდა. მეტეხის ციხის კბოდე ნაპირს

გაცილებული კი, იგრძნობდა რა თავისუფლებას, დადინჯებულ
მდორედ აგრძელებდა გზას.

ამაზე აქვს ნათქვამი ტიცინს: „ისედაც მშვიდი უფრო
დაცხრა ამაღამ მტკვარი, მხოლოდ მეტეხთან უფრო არი მიიწ
მშფოთვარე“.

იოსებ გრიშაშვილი რომ ახსენებს აშპაშხანას: „აშპაშხანისკენ,
სადაც კლდის ქიმზე დგას ნარიყალა ჯავრით მზირალი“, ეს ადგილი
მეიდანზე, დაბახანასთან იყო. სახელი უბანმა მიიღო იქ არსებული
სამიკიტნოების — დუქნების გამო.

თათრის მეიდანი — შაითან ბაზარი — მტკვრის მარცხენა ნაპირს
ავლაბრისა და ვირის ხიდებით უკავშირდებოდა (ამ ძველი ხიდების
ნაცვლად 1870 წელს აიგო რკინის ხიდები). გადაივილით ამ ხიდებს
და აღმოჩნდებოდით მეტეხისა და რიყის უბნებში. იქვე იყო ავლა-
ბარი, ხელმარჯნივ — ძაღლის უბანი, მირზაბადი, სამება, დირსიჭა-
ლა, ნავთლული... ხელმარცხნივ — ჩულურეთი, კუკია, გერმანელთა
კოლონია, დიდუბე... ავლაბრის ხიდთან, დარეჯან დედოფლის სასახ-
ლის „საჩინოს“ ახლოს იყო ქალაქელთა საყვარელი დროსსატარებე-
ლი ადგილი სირაჯხანა, ქარვასლები, რიყეზე კი იდგა იმდროინდელ
კავკასიაში ცნობილი გერმანელი კოლონისტის ზელცმანის ტრაქტირი.

აგერ, ქარვასლასთან შორეული ინდოეთიდან ჩამოსული აქლე-
მები გაჩერებულან და ქარვასლის კარიბჭის გაღების მოლოდინში
ზანტად იცოხნებიან. აქვეა ძველი თბილისის განუყრელი ატრიბუტი —
სახეიარი, ხურჯინგადაკიდებული მორჩილად რომ ელოდება პატ-
რონს და კუდით აბეზარ ბუზებს იგერიებს.

სოდანლულიდან თათრის ბიჭი მოდენის ვირებს
და მემწვანილე ვრეკება ცარიელ დროგებს...

ტ. ტაბიძე

მოდით, ჯერ თბილისის ქარვასლებში შევიხედოთ.

თბილისის ქარვასლები

ბილისის მოხერხებული, ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა დასავლეთ ევროპის სავაჭრო კაპიტალს საშუალებას აძლევდა, სააღმშენებლო ურთიერთობა გაეხატა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან. თბილისში შეუწყვეტელ ნაკადად მოდიოდა საქონელი თურქეთიდან, სპარსეთიდან, ინდოეთიდან, რუსეთიდან და ევროპის სხვადასხვა ქვეყნიდან, აქ, თბილისის ქარვასლებში ინახებოდა და მერე ნაწილდებოდა მთელ ამიერკავკასიაში.

1872 წლამდე, ვიდრე თბილისსა და ფოთს შორის სარკინიგზო მიმოსვლა გაიხსნებოდა, მთელი ეს საქონელი გადაჰქონდათ აქლემით, ცხენით, ჯორით, სახედრით, ტივით, ნავით და ბორნით მდინარე მტკვარზე და მდინარე რიონზე. ისინიც ეზიდებოდნენ და ეზიდებოდნენ ნაირნაირ საქონელს თბილისის ქარვასლებისაკენ.

ქარვასლა უძველესი დროიდან არსებობდა ყველა აღმოსავლურ ქვეყანაში, მათ შორის თბილისშიც. იგი ფეოდალური საქართველოს ერთ-ერთი აუცილებელი ნაგებობა იყო. ძველი ქართული სიტყვა ფუნდუკი, რომელიც სასტუმრო სახლის აღმნიშვნელ ტერმინად იხმარებოდა, XVIII საუკუნეში საბოლოოდ განდევნა ტერმინმა „ქარვასლა“. იგი ჩამოსული ვაჭრის როგორც ღამის გასათევი ბინა, ისე ქარავნის გასაჩერებელი ადგილიც იყო. ვაჭარს აქვე შეეძლო დაეღაგებინა თავისი საქონელი, ე. ი. ქარვასლა სასტუმრო-საწყობი იყო. ამიტომაც შენდებოდა ქარვასლები ორ, სამ და ოთხსართულიანი. აქ იყო საცხოვრებელი ოთახები, სავაჭრო დუქნები, საქონლის სარდაფები, საჯინბოები და ფართო ეზო პირუტყვის გასაჩერებლად.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში თბილისში იდგა 13 დიდი ქარვასლა, რომლებშიც ასიათასი მანეთის ღირებულების საქონელი იყო მოთავსებული.

გნახოთ, რომლებია ეს ქარვასლები:

ა რ წ რ უ ნ ი ს ქარვასლა (აშენდა 1818 წელს) მდებარეობდა ე. წ. იარაღის რიგში, სიონის ტაძრის ახლოს. ქარვასლა სამსართულიანი იყო, ეზოში აუზით. მესამე სართულზე 33 ოთახი იყო ჩამოსულთათვის, აქედან — ორი კანტორისათვის. მეორე სართულზე იყო 25 დუქანი, სადაც თავსდებოდა სხვადასხვა საქონელი: აბრეშუმი, შალი და აზიური თუ ევროპული ნაწარმი; პირველ სართულზე, სარდაფებში, იყო ერთი მთავარი და 24 პატარა საწყობი, აქვე იყო ორი სამკერვალო სახელოსნო, სადაც იკერებოდა აზიური ტანსაცმელი და ფეხსაცმელი. არწრუნის ქარვასლაში ვაჭრობა წარმოებდა ბითუმად.

არწრუნის ქარვასლის მოპირდაპირე მხარეს იდგა ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ე ბ ი ს ქარვასლა, რომელიც აშენებული იყო XVIII საუკუნეში. მას ჰქონდა 62 საცხოვრებელი ოთახი ჩამოსულთათვის და 30 სავაჭრო დუქანი. 15 ოთახი ეკავა სხვადასხვა სახელოსნოს. ეზოში იყო შადრევანიც. ქარვასლაში ინახებოდა შაქარი. ძირითადად კი აქ მოთავსებული იყო აზიური, ნაწილობრივ, ევროპული საქონელი.

ბნელ რიგში იდგა ბ ე ბ უ თ ო ვ ი ს ქარვასლა. ქარვასლაში 18 ოთახი ჩამოსულთათვის იყო განკუთვნილი, 12 საწყობისათვის, ერთი მალაზიისთვის და 11 დუქანისთვის. აქ ძირითადად აზიიდან და რუსეთიდან შემოტანილი ბამბისა და აბრეშუმის ნაწარმი ინახებოდა.

ბნელი რიგის ახლოს იდგა ხ ე რ ო დ ი ნ ო ვ ე ბ ი ს ქარვასლა, აშენებული 1840 წელს. აქ იყო 29 ოთახი ჩამოსულთათვის, 2 საწყობი და 8 დუქანი. აქ ინახებოდა და იყიდებოდა შაქარი, სხვადასხვა სახის სასმელი, ბამბისა და აბრეშუმის ნაწარმი.

ხეროდინოვების ქარვასლასთან ახლოს იდგა თავად კორხმაზ მ ე ლ ი ქ ო ვ ი ს ქარვასლა, აშენებული 1828 წელს. მას ჰქონდა 12 ოთახი ჩამოსულთათვის, ერთი საწყობი, 2 ღვინის სარდაფი, 5 დუქანი და 3 სხვადასხვა სახელოსნო. ეზო შენობას პატარა და ვიწრო ჰქონდა. ამ ქარვასლაში აღებმიცემობა ნაკლებად წარმოებდა, უფრო ღამის სათევად ჩერდებოდნენ ნაკლებად შეძლებული ვაჭრები და მრეწველები.

მტკვრის ორივე მხარეს, ავლაბრის ძველ ხიდთან, იდგა ორი ქარვასლა, მშენებელი მყარი საძირკველით, რომელიც მდინარის ფსკერიდან იყო ამოყვანილი. მარჯვენა ნაპირზე მდებარე ქარვასლა შადინოვს აუშენებია 1841 წელს. აქ იყო 27 ოთახი ჩამოსულთათვის, 2 საწყობი და 11 დუქანი.

მდინარის მარცხენა ნაპირზე იდგა იაკობ ზუბალაშვილის და ფარსეგა ტერ-მოსესიანის ქარვასლა, აუშენებიათ 1845 წელს. აქ იყო 31 ოთახი ჩამოსულთათვის, ერთი ღვინის სარდაფი და 10 დუქანი.

ქარვასლებში გაჩერებული ვაჭრები თავისი საქონლით აქვე ვაჭრობდნენ.

რიყეზე იდგა სარკისოვის ქარვასლა. აუშენებია 1820 წელს. აქ 30 ოთახი ჩამოსულთათვის იყო განკუთვნილი, ერთი საწყობისთვის. დუქანი კი 73 იყო. აქ ძირითადად აზიური ნაწარმი ინახებოდა. ქარვასლას ჰქონდა ფართო ეზო, სადაც დგებოდა ჩამოსულ ვაჭართა „ტრანსპორტი“: ცხენი, აქლემი, ჯორი და სხვ.

ქარვასლას გაყოლებით ერთ რიგში ვაჭრობდნენ ჩამოსული სპარსელები; იყიდებოდა ჩოხა-ახალუხი, ნაბადი და სხვა აზიური ტანისამოსი; აგრეთვე, ნედლი აბრეშუმი, რომელიც ნუხიდან და ყარაბაგიდან ჩამოჰქონდათ.

შუაბაზართან იყო სარაჯიშვილის ქარვასლა, აუშენებია 1828 წელს. ჰქონდა 5 დუქანი და 9 საწყობი. აგრეთვე, 18 ოთახი ჩამოსულთათვის. იქვე იყო საათების ერთი შექმეფებული სახელოსნო. ქარვასლის დუქნებსა და საწყობებს სარაჯიშვილი ქირით გასცემდა ხოლმე.

აბანოს ხიდთან იდგა შიოვეის ქარვასლა, აუშენებია 1838 წელს. ისიც ისევე, როგორც სარაჯიშვილის ქარვასლა, ქირით გაიცემოდა. აქ იყო 14 ოთახი ჩამოსულთათვის, 7 დუქანი, 2 საყავე და ერთი სამკერვალო სახელოსნო, სადაც აზიური ტანსაცმელი იკერებოდა.

თათრის მეიდნის ახლოს იდგა მირიმანოვის პატარა ქარვასლა, აუშენებია 1838 წელს. მის ერთ გაქირავებულ ოთახში ხელსაქმეობდა თექის გამომყვანი ხელოსანი.

ვანქის ეკლესიასთან ახლოს იდგა ამავე ეკლესიის ქარვასლა, აშენებული 1820 წ. მისი 24 დუქანი ქირავდებოდა ხელოსნებზე.

ეს ორი ქარვასლა ატარებდა არა იმდენად სავაჭრო-საწყობის სახეს, რამდენადაც სასტუმრო-ბარაკიას.

1846 წ. ქალაქის ხელისუფლებამ, რომლის მთავარი მიზანი იყო თეატრის აშენება, ვაჭარ თამამშევს ბაზრის მოედანზე (ლენინის მოედ.) გამოუყო ნაკვეთი (1000 კვ. მ.) ქარვასლის ასაშენებლად. სადაც უნდა მოთავსებულიყო თეატრიც.

პირველ სართულზე მოთავსებული იყო 6 საცხოვრებელი ოთახი, 29 დუქანი და 11 ბნელი სარდაფი;

მეორე სართულზე: 29 დუქანი, 16 ბნელი სარდაფი-საწყობი და ფულის გადასახურდავებელი ორი დუქანი;

მესამე სართულზე: 19 მაღაზია, 80 შესანახი კარადა. ფულის გადასახურდავებელი ოთხი დუქანი;

მეოთხე სართულზე 21 მაღაზია ანტრესოლებით.

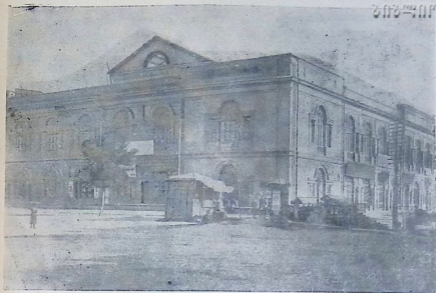
მეორე-მესამე სართული ეკავა თეატრს, რომლის მოწყობა დამთავრდა 1851 წლის 12 აპრილს.

თამამშევის ქარვასლაში მოთავსებულ თეატრთან დაკავშირებით გვინდა გავიხსენოთ ერთი ამბავი. როცა კავკასიის მეფისნაცვალმა მიხეილ ვორონცოვმა თბილისში თეატრის გახსნა გადაწყვიტა, მან ამ საქმისათვის თბილისელი ბაზაზები (მეფართლეები) შეარჩია — მდიდარი ქალაქელი ვაჭრების ხარჯზე უნდოდა თეატრისათვის შენობის აგება. გეგმის მიხედვით, შენობა ორსართულიანი უნდა ყოფილიყო. პირველ სართულზე მეფართლეებს — ბაზაზებს ექნებოდათ სავაჭრო დუქნები, მეორე სართული კი თეატრს დაეთმობოდა. მაგრამ თბილისელმა ბაზაზებმა მიხეილ ვორონცოვს უარი შემოუთვალეს: „ზედმეტი ფული არ გავაჩნია, რაცა გვაქვს, ისიც აღებ-მიცემობასა და საქონელში გვაქვს დაბანდებული, თანაც ძველი თბილისიდან ზევით ამოსვლა ჩვენი საქმე არ არის, აქ შეჩვეული მუშტრები გვყავს და გაკოტრებისა გვეშინიაო“.

ბოლოს თეატრის აგების საქმე ითავა ვაჭარმა გაბრიელ თამამშევმა, რომელმაც ქარვასლისათვის ავანანთ ხევზე (დღევანდელი ლენინის სახ. მოედანი) ქართველი თავადიშვილის ესტატე ციციშვილისაგან შეიძინა მიწის ნაკვეთი „ორ ღოშათ და ორი კაცის საკაბეთ“. („საქართველო“, 1915 წ. № 81). ავანანთ ხევი საკმაოდ ღრმა იყო. იგი გადახურეს და ქარვასლისათვის ააგეს შენობა, რომლის მეორე-მესამე სართულზე მოთავსდა თეატრი.

1874 წლის 11 ოქტომბერს თეატრი დაიწვა ქარვასლაში განე-
ნილი ხანძრის დროს. გრიგოლ ორბელიანი გულისტყვივლით წერდა:

ეროვნული
ხანძარი

თამაშევის ქარვასლა

„დაიწვა თამაშევის ქარვასლა და მასთან ჩვენი თეატრი... მხოლოდ
იმ ღამეს შევიტყვეთ, რომ თბილისში არ ყოფილა პაქარნი კამანდა.
შეგროვდა მრავალი ხალხი და მწუხარებით შეჰყურებდა, როგორცა
ადიოდა ალი ვარსკვლავებამდის...“

თბილისის ქარვასლებში საქონელი ჩამოჰქონდათ ევროპიდან —
რედუტ-კალეს გამოვლით ლონდონიდან, ჰამბურგიდან, კონსტანტი-
ნოპოლიდან; აზიიდან — ნახიჭევნის გზით — თავრიზიდან, არდები-
ლიდან, რეშტადან და სხვ; რუსეთიდან — კავკასიის ქედის გაღმოვ-
ლით — საქართველს სამხედრო გზით, დარიალის ხეობით. მეორე
გზა რუსეთისაკენ იყო თბილისიდან შემახაზე, ბაქოს გავლით, იქი-
დან კი — კასპიის ზღვით მდ. ვოლგაზე.

თუ რა მნიშვნელოვანი ადგილი ექირა თბილისს, როგორც ამი-

ერკავკასიის სავაჭრო პუნქტს, ჩანს შემდეგი სტატისტიკური მონაცემებიდანაც: მაგ. 1850 წელს ამიერკავკასიაში შემოტანილ იქნა 3.741.211 მან. და 29 კაბ. ღირებულების საქონელი. აქედან თბილისის ქარვასლებში მოთავსდა 1.188.000 მან. ღირებულების საქონელი, თითქმის მესამედი. სხვადასხვა მხარეში გაიზოდა 525.000 მან. ღირებულების საქონელი, დანარჩენი კი მოხმარებული იქნა ადგილობრივ.

ქარვასლაში გაჩერებული ვაჭარი იხდიდა ბაჟს—თავისი საქონლის ფასის 1/4-ს.

აღნიშნული ბაჟის აკრეფა 1850 წ. 20 მაისამდე ხდებოდა თბილისის საქალაქო მმართველობის მიერ, რომელსაც ამ სახით წლიურად შემოსდიოდა, საშუალოდ, 3.300 მან. 1850 წლის 20 მაისს ეს სტატია ქალაქის მმართველობისაგან შეისყიდა კერძო პირმა 6.000 მანეთად (ვერცხლი) წელიწადში. ამის შემდეგ ბაჟის გადახდა ეკისრებოდათ არა მარტო იმ ვაჭრებს, რომლებიც ქარვასლაში ჩერდებოდნენ, არამედ იმათაც, კერძოდ რომ ქირაობდნენ ბინას და სხვადასხვა ადგილას ინახავდნენ თავიანთ საქონელს.

ქარვასლაში საქონლის შესყიდვის შემთხვევაში შემსყიდველს ქარვასლის პატრონის სასარგებლოდ ყოველ ათ მანეთზე უნდა გადაეხადა 20 კაპიკი ვერცხლით, რასაც ავ ა ი ა ეწოდებოდა. ავიაის არ ახდევინებდნენ იმ შემთხვევაში, თუ საქონელი შეისყიდებოდა სახელმწიფო დაწესებულების მიერ.

ადგილობრივი ვაჭრები, რომლებსაც ქირით ეჭირათ ქარვასლის შენობა, პატრონს უხდიდნენ წინასწარ შეთანხმებულ თანხას და ავიათი აღარ იბეგრებოდნენ.

ქარვასლა აღმოსავლეთში განცალკევებული სამყარო იყო თავისი წეს-ჩვევებით. გარდა სავაჭრო ოპერაციებისა, აქ ეწყობოდა მთელი რიგი სავაჭრო „მახინაციები“ — ოპერაციები ადგილობრივ და უცხოელ ვაჭრებს შორის (საქონელზე ფასების აწვევ-დაწვევა, ანდა გაფუჭება-დაცემა და სხვ.).

თბილისის ქარვასლებიც აღმოსავლურ სახეს ატარებდნენ, მაგრამ ჰქონდათ თავიანთი თავისებურებანიც, რომელიც უცხო იყო სხვა აღმოსავლური ქარვასლისათვის. აქ ნახავდით მწერლებს, რომლებიც მოთხოვნებს წერდნენ სხვადასხვა სავაჭრო გარიგებებზე, ადგენდნენ

თბილისში ჩამოსულ უცხო ვაჭართა კომერციული ხასიათის საქმეებს და სხვა.

ზემოთ ჩამოთვლილი ქარვასლების უმეტესობა ქალაქის ქველნაწილში იდგა.

1935 წელს ლენინის მოედნის გაფართოებისას აღებულ იქნა თამამშევის ქარვასლა, მტკვრის სანაპიროების, ახალი ხიდებისა და მაგისტრალების მშენებლობას „შეეწირა“ ზოგი სხვა ქარვასლაც. რაც დანგრევას გადაურჩა, სხვადასხვა სავაჭრო დაწესებულებად გადაკეთდა.

თბილისელი ამქრები

უა საუკუნეების მახლობელი აღმოსავლეთის დიდი ქალაქების, მათ შორის, თბილისის ცხოვრებაში, მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა წვრილ ვაჭართა და ხელოსანთა კორპორაციებს, რომლებშიც გაერთიანებულნი იყვნენ ერთნაირი ხელობისა და პროფესიის ხელოსნები და ვაჭრები. ხელოსანთა და ვაჭართა ამ გაერთიანებას თავდაპირველად არაბულ ენაზე „ანსაფი“ ეწოდებოდა, შემდეგ იგი შეცვალა სპარსულმა ტერმინმა — „ჰამქარ“, რაც თანამოსაქმეობას ნიშნავს.

თბილისში ამქართა საზოგადოება შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბდა. ამქარს ჰყავდა მოთავე — უსტაბაში, რომელსაც ხელოსნები ირჩევდნენ თავიანთი რიგებიდან. უსტაბაშის არჩევნები ეწყობოდა დანიშნულ დღეს ეკლესიის ეზოში, ანდა ქალაქგარეთ. მას ორი მოადგილე — ახსკალი და მდივანი — ილითბაში ეძლეოდა. არჩევნების შემდეგ იწერებოდა ე. წ. წესდება, სადაც ჩამოთვლილი იყო უსტაბაშის უფლებები. მის უფლებებში შედიოდა ოსტატთა ინტერესებისა და სამუშაო წესების დაცვა და სხვა. არჩევნები მთავრდებოდა მილოცვით. ნიშნად მორჩილებისა, ოსტატების უსტაბაშს ხელზე კოცნიდნენ. მთელი ეს ცერემონიალი მთავრდებოდა „დინჯი და მადლიანი“ პურ-მარილით.

ამქრის წევრებს ნება ჰქონდათ, ერთი ამქრიდან მეორეში გადასულიყვნენ. მაგალითად, მეწაღე გამხდარიყო მედაბაღე-მეტყავე და პირიქით.

ამქრის ცხოვრებაში დიდი ადგილი ეკავა შეგირდების აღზრდას. შეგირდის მშობელს შვილი უსტაბაშთან მიჰყავდა, რომელიც ბავშვს რომელიმე ოსტატს მიაბარებდა. ოსტატი განსაზღვრული დროის განმავლობაში თავისთან ამყოფებდა ბავშვს. თუ შეგირდი ხელობას ვერ

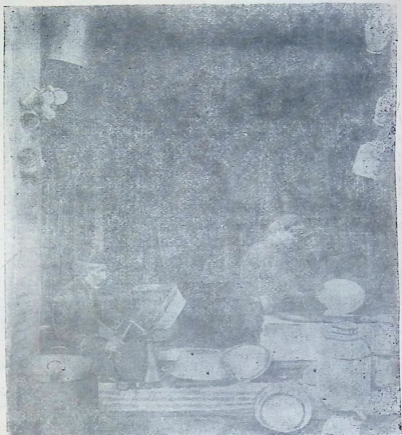
აითვისებდა, ოსტატი უსტაბაშს მოახსენებდა, ის კი ბავშვს მშობლებს დაუბრუნებდა. თუ ბავშვი ხელობას შეისწავლიდა, მოეწყობოდა შეგირდის გამოცდა ოსტატის „წოდების“ მისაღებად. გამოცდა უწყობ-

შეწალე

ბოდა მინდორში, ქალაქგარეთ, ანდა ბინაზე. არსებობდა გამომცდელთა ჯდომის წესი — ჯერ მოწვეული მღვდელი დაჯდებოდა, შემდეგ კი უსტაბაში და ოსტატები დამსახურების მიხედვით. გამოცდის შემ-

დღე მღვდელი ლოცავდა შეგირდს. ახალბედა ოსტატს წელზე ფო-
ჩებიან სარტყელს შემოართყამდნენ, რომელიც სამი დღის განმავლო-
ბაში უნდა ეტარებინა, რათა ყველას ეხილა მისი ოსტატად გახდო-
მა. დალოცვა მთავრდებოდა იმით, რომ უსტაბაში შეგირდს სახეში

შკალავი

სამჯერ შემოართყამდა სილას — ეს იყო „ატესტატის“ მიცემა, „მო-
ნათულა“. შემდეგ თანასწორობის ნიშნად ერთმანეთს გადაჰკოცნიდ-
ნენ. იმართებოდა დიდი ქეიფი. პირველი სადღეგრძელო ახალბედა
ოსტატისა იყო, შემდეგი უსტაბაშისა, ამქრისა და ა. შ.

ჩხუბის ანდა ურჩობისათვის უსტაბაში ოსტატს სჯიდა — ჯარი-
მას ახდევინებდა, რასაც თარჯიშა ეწოდებოდა; უსტაბაში ილით-
ბაშის — მდივნის ხელით ვაშლს უგზავნიდა სხვა უსტაბაშებს, რაც
იმას ნიშნავდა, რომ დასჯილი ოსტატისათვის საქონელი არ მიეცათ.
სასჯელის მოხდისას ქალაქის უსტაბაშებს ეგზავნებოდა ვაშლი, ანდა
თაიგული, თუ ამის საშუალებას წლის დრო იძლეოდა.

ამქრის წევრები ეხმარებოდნენ ოსტატის ქვრივს ფულითა და
სურსათ-სანოვავით. ერთი ოსტატი სხვა ოსტატის საქმეს ხელს არ
მოჰკიდებდა. ახალ წელს ამქრის ყველა წევრი უსტაბაშს ულოცავდა
დღესასწაულს. მილოცვისას ვაშლში ხურდა ფულს არჰობდნენ, უს-
ტაბაში კი მისულთ ტკბილეულით უმასპინძლდებოდა.

წელიწადში ერთხელ ამქარი ყიდულობდა ცხვარს და ამქრის

მექულა

ქვრივ-ობლებისათვის ხარშავდა შილაფლავს. ამქრები მონაწილეობას
იღებდნენ სხვადასხვა საერო თუ საეკლესიო დღესასწაულებში. სა-
ზეიმო ცერემონიალის დროს ამქარს წინ მედულუქეები მიუძღოდნენ,

შემდეგ მედროშენი და ა. შ. 1893 წელს ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ამქართა ეს საზეიმო სვლები აკრძალა. ამიერიდან თბილისის ამქარს საგანგებო ნებართვისა და განკარგულების, გარეშე თავისი დროშით ქუჩაში გამოსვლა და სხვადასხვა საზეიმო ცერემონიაში მონაწილეობის მიღება ეკრძალებოდა.

ყოველ ამქარს თავის დროშაზე გამოსახული ჰყავდა ხელობის დამცველი წმინდანი. მაგალითად, ხარაზების ამქარს დროშაზე გამოსახული იყო წმინდა ელია, ვინაიდან, გადმოცემით, თვით ელიაც ხარაზი ყოფილა; ღურგლების ამქარს დროშაზე — ქრისტე, როგორც ღურგლის შვილი.

ამქართა დროშაზე აღნიშნულ გამოსახულებას ფირი ეწოდებოდა. ფირი სპარსული სიტყვაა და ნიშნავს მოთავეს, უფროსს.

ზაფხულობით, ყოველ კვირა დღეს, ამქარი სასეირნოდ გადიოდა ქალაქგარეთ, ვერის ბაღებში. ამ სეირნობაში ხელოსანთა მხოლოდ ერთი დარგის ამქარი იღებდა მონაწილეობას. ამქარს წინ მიუძღოდა უსტაბაში; თან ახლდათ დამკვრელები: მედუდუკეები, ანდა მეზურნეები. ისინი დაკვრა-დაკვრით შემოივლიდნენ ძველი თბილისის ქუჩებს, გზადაგზა შეიერთებდნენ ამქარის სხვა წევრებსაც და შემდეგ გავიდოდნენ ქალაქგარეთ, ვერის უბნის რომელიმე ბაღში, ანდა თვით მდინარე ვერეს ნაპირზე ჩამოსხდებოდნენ, პურმარილს გაშლიდნენ და ღვინობდნენ. ივიწყებდნენ ყოველდღიურ ჭირვარამსა და მთელი კვირის ნაჯაფ სხეულს ასვენებდნენ.

ამქრობასთან დაკავშირებით გვინდა აქვე ვახსენოთ თბილისელი მენახშირეების საქმიანობაც, ვინაიდან ისინიც ამხანაგობაში, ამქარში იყვნენ გაერთიანებულნი; ერთად წვაგდნენ ნახშირს და მოგებულ ფულსაც თანაბრად იყოფდნენ, ხოლო ტყის მებატრონეს გამოსაწვავი ორმოდან კვირაში ერთი გოდორი ნახშირის საფასურს უხდიდნენ.

XIX საუკუნის თბილისში მენახშირეები ძირითადად დასავლეთ საქართველოდან წამოსული ღარიბი გლეხები იყვნენ, რომლებიც ტყის მებატრონესთან დგებოდნენ სამსახურში.

თბილისის მახლობლად მდებარე სოფლებში, საგანგებოდ გამართულ ორმოებში იწვოდა ზის ნახშირი. საყურადღებოა, რომ სოფელ წყნეთთან, ვერისხევის მარცხენა მხარეზე, არის ადგილი, რომელსაც დღესაც ნახშირგორა ეწოდება. ალბათ ქალაქი ამ ადგილას გამომწვარი ნახშირითაც მარაგდებოდა.

ამრიგად, თბილისის გარშემო არსებული ტყეები, რაც კი მტრის გაუთავებელ შემოსევებს გადაურჩა, იჩენებოდა და ნადგურდებოდა სარეწაო ნახშირის გამო—ძველი თბილისისათვის ხომ სათბობისა და გათბობის ერთ-ერთი საშუალება სწორედ ხის ნახშირი იყო. ქალაქელები ყოველდღე რამდენიმე ათეულ ფუთ ნახშირს ხარჯავდნენ. ქალაქში ოჯახს ვერ ნახავდი, მაყალი და ქურსი რომ არ ჰქონოდა. მაყალი თუ მწვადისა და ქაბაბის შესაწვავად იხმარებოდა, ქურსი იყო ერთგვარი „გადასატანი“ ლუმელი, რომელშიც გაღვივებული ნახშირი იყრებოდა. მაყალი ქურსისაგან ფორმითაც განსხვავდებოდა. იგი მაღალ ოთხ ფეხზე შემდგარი მოგრძო სწორკუთხა (ოთხკუთხა) ფორმისა იყო, ქურსი კი დაბალი, ოთხ ან ექვს ფეხზე შემდგარი, ექვსკუთხა, ან რვაკუთხა, მოხარატებული, აეურული გვერდებით. ქურსი, ძირითადად, ხელოსნებსა და ვაჭრებს ჰქონდათ დუქნებში. ზამთარში ფეხებქვეშ იდგამდნენ და თბებოდნენ.

ძველ თბილისში ნახშირის გასაყიდი ადგილი თათრის მეიდახი და ბაზრის მოედანი (ერევნისა) იყო.

საოცარი სანახავი იყო ნახშირით, ფიჩხით, თივით დატვირთული, 15-20 სახედრისაგან შემდგარი ქარავანი. დაღმართზე, სიმძიმისაგან აყირავებულნი, კუდამოძუებულნი, ისე მოდიოდნენ, გეგონებოდათ, დავორებისა ეშინიათ და მუხრუჭად კუდი გამოუყენებიათ...

„ქალაქის აბანოები ბაღალი ხმელეთისათ...“

ეილაბადის ჩრდილოეთით, წავკისის წყლის მარჯვენა ნაპირზე მდებარე ერთ პატარა ლოკალურ ადგილს აბანოების უბანი ერქვა და მას ახლაც ასე ეძახის თბილისის ძველი მოსახლეობა. ქალაქის სახელის — ტფილისის წარმოშობის ლეგენდაც ხომ ამ ცხელ წყაროებთანაა დაკავშირებული.

ძველად თბილისში ჩამოსული მტერი თუ მოყვარე პირველად საქვეყნოდ განთქმულ თბილისურ გოგირდოვან აბანოებს მიაშურებდა ხოლმე. თბილისური აბანოების საქებრად სიტყვა არ დაუშურებია ჩვენში მყოფ არც ერთ მოგზაურს.

შვიდი აბანო. მერე როგორი?!
თვით ურიების სამყოფელია!
ყოველი კუთხე, როგორც სამოთხის
რვა საფეხური, სხივთა მფენია.

სღის ცხელი წყალი, სასწაულებრივ
აღმოსავლელი მიწის გულიდან...

აქებს თბილისურ აბანოებს XVIII საუკუნის გამოჩენილი აზერბაიჯანელი პოეტი, ყარაბაღის სახანოს პირველი ვეზირი ვაგიფი ლექსში „თბილისი.“

XIX საუკუნეში, მას შემდეგ, რაც საქართველო რუსეთის გუბერნიად იქცა, რუსეთიდან ირანში თუ თურქეთში დიპლომატიური მისიით წარგზავნილნი გზად თბილისში ჩერდებოდნენ. თბილისი ხშირად მასპინძლობდა როგორც რუს, ისე რუსეთისაკენ მიმავალ მახლობელი აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა ელჩებს.

თბილისის აბანოების მშენიერი აღწერა დაგვიტოვეს 1811—

ორბელიანების აბანო

1812 წლებში ირანს წარგზავნილმა რუსეთის დიპლომატმა ვილჰელმ ფონ-ფრეიგანგმა და მისმა მეუღლემ ფრედერიკა ფონ-ფრეიგანგმა (დაბადებით კულდრიავესკაია).

აი, რას წერენ ისინი: „ტფილისის აბანოები საუცხოველესი ცხელი წყალი გადმოსჩქეფს კლდიდან თვით აუზებში... ქალაქ გარეთ (ნაგულისხმევია სეიდაბადის უბანი, სადაც აბანოების უმრავლესობა იყო, თ. ბ.) ათ აბანომდეა და ისინი შეადგენენ ერთგვარ გარეუბანს. წყალი მაღალი და დაბალი ტემპერატურისაა...“

აბანოები მოწყობილია გამოქვაბულებში. პირველად შედიხარ თაღებიან ბნელ დარბაზში, რომელსაც რამდენიმე ლამპიონი მკრთალი შუქით ანათებს. იქ დგას ორი ტახტი, ხალიჩებგადაფარებული. ტახტზე სურვილისამებრ გაშლიან ქვეშაგებს, რომელზედაც ისვენებ რამდენიმე ხნით, რომ მოემზადო საბანაოდ. ორი-სამი თაღებიანი დარბაზის გავლის შემდეგ შედიხარ აბანოში და ეშვები აუზში, რომელიც დაუყოვნებლივ ივსება წყლით ონკანის საშუალებით. აუზი ყველაზე უფრო ცხელი წყლით უკანასკნელ თაღებიან შენობაშია. აუზი, ისევე, როგორც კიბე, რომლის საშუალებითაც ამ აუზში ჩადიხარ, ამოკვეთილია კლდეში...

ქართველები, განსაკუთრებით კი დიდებული ქართველი ქალები კვირაში ერთხელ მთელ დღეს და ხშირად საღამოსაც აბანოში ატარებენ. პირველ თაღებიან შენობაში ისინი ნებივრად წამოწვებიან ტახტზე და თმას და ფრჩხილებს იღებავენ. მოხუც ქართველ ქალებსაც თმის მუდმივი შეღებვის გამო ნაწნავები გიშერივით შავი აქვთ. იქ ისინი ისვამენ პირისახეზე ფერუმარილს, ცდილობენ, შეღებონ და შეაერთონ წარბების ისრები და სხვა. უამისოდ აქ სილამაზე წარმოუდგენელია. ეს დიდი დღეა მათთვის, დღე ტკივილისა და სიხარულისა.“

ძველი თბილისის აბანოები ეკუთვნოდათ კერძო პირებს — ერეკლე მეფეს, თბილელს, ორბელიანებს, სუმბათაშვილებს, მელიქიშვილებს და სხვ. აქედან გამომდინარე, თითოეულ აბანოს თავისი მფლობელის სახელი ერქვა.

თბილისის აბანოებს ჩვენში ჩამოსული დიდი რუსი პოეტი ალექსანდრე პუშკინიც მოუხიბლავს.

ბანაობა ხშირად მთავრდებოდა წახემსებით „აზიურად“. იქვე, აუზთან, იშლებოდა პურ-მარილი. მეზობელი დუქნიდან მოდიოდა

ცხელ-ცხელი ლულა-ქაბაბი, მწვადი, ლავაში და კარგი კახური ღვინო. ცხელი აბაზანისა და მექისის ლაზათიანი დაზელვის შემდეგ ასეთი სახელდახელო წახემსება უდიდეს სიამოვნებას ჰგვრიდა ადამიანს. ზოგჯერ ოჯახში, ანდა ბაღში დაწყებული ქეიფი აბანოში მთავრდებოდა.

გარდა ამისა, თბილისის აბანო ასრულებდა საკრებულოს თუ კლუბის როლს.

აბანოებში განსაკუთრებით ქალები ერთობოდნენ. ქალთათვის აბანოში წასასვლელი დღე სამშაბათი იყო. ამიტომაც თბილისის

მექისე

ერთ-ერთ აბანოს, სიონისას, „სამშაბათისა“ ეწოდა. აბანოში ქალები მთელ დღეს ატარებდნენ. აქ არჩევდნენ და სინჯავდნენ სარძლოებს. ქორწილის წინა დღესაც პატარძალი თავისი ახლობელი მეგობარ-გოგონებისა და ნათესავი ქალების თანხლებით აქ, აბანოში მოდიო-

და და პატარძლის პატივსაცემად მოწვეული მოცეკვავე ქალები —
მოთარაბები — მას ცეკვით ართობდნენ.

ქალები აბანოში ყველაზე ძვირფას ტანსაცმელს ატარებდნენ.
თან მიჰქონდათ ბოლჩაში გამოხვეული სარეცხი. აქვე გაიგონებდით
ქალაქის ყოველდღიურ ამბავს — მართალსა თუ ქორს. აბანოში
ჩნდებოდა ქართველ ქალთა კოსმეტიკური ნიჭი.

თბილისის აბანოები საქვეყნოდ იყო განთქმული. ქართველი
ხალხი აქებდა და აღიღებდა მათ:

... ნეტავ ჭება როგორ ითქმის
ამ თბილის-ქალაქისაო?
ქალაქის აბანოები
ბადალი ზმელეთისაო!
ოთახები ააშენეს,
ნათალი არის ქვისაო.
ფანჯრები დაატანეს
საყურბელი მზისაო,
შიგ წყარო ამოიყვანეს,
ის არის კრამიტისაო,
ქალაქის ხალხი გამოდის
როგორც ფურცელი ხისაო,
ქალი და რძალი ლამაზი,
როგორც ვარსკვლავი ცისაო ...“

„გაზალეთ სუფრა, გადმოჰვინეთ განჯი
ხალეპი...“

ველი თბილისის ყოფაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მაჭანკლობას. საპატარძლოს გასინჯვა ხდებოდა ხატობაზე, ან აბანოში. იმ შემთხვევაში, თუ სადედამთილოს სარძლო მოეწონებოდა, იწყებოდა ქალ-ვაჟის მშობლებს შორის მოლაპარაკება

მზითვისა და ქორწილის შესახებ.

ქალის გამზითვება უძველესი დროიდანაა ცნობილი. მაგალითად, ძველი ბაბილონის სამართალი იცნობდა მზითვის ინსტიტუტს, რომელიც ქორწინების საცერემონიალო რიტუალის განუყოფელი ნაწილი იყო. გამზითვებით მტკიცდებოდა ქალის უფლება ქმრის ოჯახში, ასევე მზითვის აღებით ქალს თავისი წილი მიჰქონდა მამის ოჯახიდან. ქართული სამართლის მიხედვით, ქალის საკუთრებად ითვლებოდა მზითევი, საქორწილო საჩუქარი, პირის სანახავი და სხვ.

მზითვი ქორწილის წინა დღეს იგზავნებოდა. ეს იყო რალაც წარმოუდგენელი თეატრალური სანახაობა. მთელ უბანს უნდა ენახა, რა ქონების მქონე რძალი შემოჰყავდათ ოჯახში. მზითვს წინ მეზურნეები მოუძღვებოდნენ, რომლებიც ამ შემთხვევისათვის განსაკუთრებულ ჰანგს უკრავდნენ; შემდეგ პატარა ბიჭს მკერდზე მისვენებული სარკე მოჰქონდა, მას მოჰყვებოდა ორი ჭაბუკი თავზე შემოდებული წყვილ-წყვილი ბალიშებით, რომლებიც ფურფუშებით მორთული, საურგადაფარებული და ბაფთებით იყო შეკრული; შემდეგ მოჰქონდათ ხავერდითა და ფერად-ფერადი ატლასით გაწყობილი წყვილი მუთაქა; მერე — ყანაოზის მანებიანი, საგულდაგულოდ დაკეცილი საბანი; მას მოჰყვებოდა სპილენძის სამურაბე ტაშტი (ლანგარი), ხელის ყუთი თავის საწვრილმანოთი, და აი, ქუჩის

მოსახვევიდან გამოჩნდებოდა მუშა, რომელსაც ზურგზე „შკაფი“ შემოედო; მას მოსდევდა კამოდი, მათრაშა და სულ ბოლოს წყვილი „პერსონის კრაოტი“ და დიდი ჭედილა...

ეს იყო მზითვის ჩვენება, ხოლო წვრილმანი ნივთების სია სიძეს ბარდებოდა.

მზითვს თან მოჰყვებოდა „მზითვის წიგნი“ — ნუსხა ყველა იმ

მზითვის ჩვენება

ნივთისა, რომელიც პატარძალს მოჰქონდა ქმრის ოჯახში. აი, ერთ-ერთი ასეთი ნუსხა:

„მე პეტრე ივანეს ძე ბერიძე ვაძლევ ჩემ ქალს სოფიოს ღვთის შემწეობით და მშვიდობაში მოსახმარებლად ქრთამს და შემდეგ მზითებს:

- 1) ნაღდი ფული ასი თუმანი — 1000 რუბ.
- 2) ტანისამოსის შკაფი კაკლისა.
- 3) კამოდი კაკლისა.
- 4) ტვალეტის სარკე, სტოლით.
- 5) უმივალნიკი, მარმალილანი.
- 6) ორი რკინის კრავოტი თითო საწოლისა თავის მატრასებით.
- 7) ხალი ხუთარშინიანი.

- 8) კედლის ხალიჩა.
- 9) პატარა კრაოტის წინ გასაშლელი ხალიჩა.
- 10) ორი ლეიბი ტილოს პირებითა.
- 11) ორი საბანი ქიშმირის პირებითა.
- 12) ექვსი დიდი ბალიში და ორიც პატარა ბალიში, ამათში ორი ბუმბულისა.
- 13) ორი კუშეტკის ბალიშები წითელი ატლასის ნაკერი პირებითა.
- 14) ორი დიბის კუშეტკის მუთაქა.
- 15) ორი ისე ქიშმირის მუთაქა (შიგ მატყლი).
- 16) თექვსმეტი თეთრი ბალიშის პირები.
- 17) რვა პერანგი ტილოსი გლადით ნაკერები.
- 18) რვა პერანგის შედეგი.
- 19) ექვსი კოფთა.
- 20) ნახივარ ღუჟინი პირსახოცი, სხვა და სხვა ნაირი ნაკერები.
- 21) ხუთი ჩარსავი.
- 22) ორი წყვილი ლაიკის ფერჩატკები.
- 23) ერთი ღუჟინი ხელის ხელცახოცი.
- 24) ნახივარ ღუჟინი ჩულქი.
- 25) სამი წყვილი ბაშმაკები, ერთი წყვილი თეთრი და ორი შავები, ერთი წყვილი კალოში.
- 26) ერთი თფილი ფანელის ვიპკა.
- 27) სამი ვიპკა, ორი თეთრი და ერთი წითელი.
- 28) ერთი ფარჩის ვიპკა.
- 29) გვირგვინის კაბა ფარჩისა.
- 30) მეორე დღის კაბა ფარჩისა.
- 31) მესამე დღის კაბა თეთრი ქიშმირისა.
- 32) შავი მატერიის კაბა.
- 33) ერთი ლურჯი კაბა.
- 34) ერთი დილის ხალათი.
- 35) ერთი ზამთრის პალტო.
- 36) სამი შლაპა ერთი ვიზიტისა და ორი ისე.
- 37) ერთი წყვილი ოქროს საყურე.
- 38) ერთი ოქროს ბროშკა.
- 39) სამი ოქროს ბეჭედი.

- 40) ერთი თეთრი აბრეშუმის შალი.
- 41) ერთი თფილი ფუფეიკა.
- 42) ერთი ღარაიას ბოხჩა.

პეტრე ივანეს ძე ბერიძე, რადგანაც წერა არ იცის, იმის ნახტვით ხელს ვაწერ ზაქარია ბერიძე.¹

ახალგაზრდები ჯვარს ეკლესიაში იწერდნენ. ეკლესიაში, აღსავლის კართან მდგომ ორ ახალგაზრდას მღვდელი ეკითხებოდა, ხომ მათი ნებართვით ხდებოდა შეუღლება ზოგჯერ ისეც ხდებოდა, რომ ისინი ეკლესიაში ხვდებოდნენ საერთოდ პირველად). დადებითი პასუხის შემდეგ მღვდელი ნეფესა და პატარძალს მარჯვენა ხელის უსახელო თითზე ბეჭედს უკეთებდა და თავზე გვირგვინს ადგამდა.

ბეჭდის გაკეთებით მტკიცდებოდა ორი ადამიანის კავშირი. ბეჭდის, რკალის, რგოლის მიცემა სიმბოლური გამოხატვა იყო შეუღლებისა.

ეკლესიიდან გამოსულ ჯვარდაწერილებს მეჯვარე-ხელისმომკიდენი გაშიშვლებული ხმლის ქვეშ ატარებდნენ. ხმლის ქვეშ გატარებით ახლად შექმნილი ოჯახი უნდა დაეცვათ ბოროტი, ავი სულელებისა და მავნე თვალისაგან.

შინ დაბრუნებულ ნეფე-პატარძალს კარის ზღურბლთან ვაჟის დედა ხვდებოდა და ვერცხლის თასიდან, ანდა ქაშანურის ფიალიდან ასმევდა შარბათს იმ სურვილით, რომ ახლადდაქორწინებულნი მიღებული სასმელივით ტკბილად შეებერებოდნენ ერთმანეთს. ეს იყო ე. წ. სიმბოლური რიტუალი. შემდეგ მათ ფეხქვეშ გასატეხად თეფშს უდებდნენ. თეფშის გატეხას ვინც მოასწრებდა, ვაჟი თუ ქალი, ახლადშექმნილ ოჯახში „პირველი“ ის იქნებოდა. ამიტომ თეფშის გატეხას ორივე ცდილობდა. ხმლის ქვეშ გატარება და თეფშის გატეხვა კერპთაყვანისმცემლობის დროინდელი რელიგიური წესჩვევა უნდა იყოს და დაკავშირებულია ხელის შეშლის, წინააღმდეგობის, ე. წ. პროფილაქტიკურ რიტუალთან.

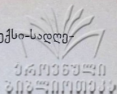
ყოველივე ამის შემდეგ იწყებოდა ქორწილი, რომელიც რამდენიმე დღე გრძელდებოდა.

¹ მზითვის წიგნი შედგენილია XX საუკუნის დასაწყისში. პეტრე ბერიძე — თბილისის ძირძველი მოქალაქე, მფლობელი იყო მადათოვის კუნძულზე მდებარე ერთ-ერთ სახერხი „ქარხნისა“.

საქორწილო ნაღმის გამოუთქვა ხალხმა ეს ლექსი-სადღე-
გრძელო:

გაცოცხლოს და ვადღეგრძელოს,
როგორც აბრამი და სარა!
გამრავლოს, როგორც ზღვას თევზი,
ცას ვარსკვლავი, არც თუ კმარა!
დიღმის მინდორი მოგეცეს, —
სახნავ-სათესად კმარა;
შვიდი გუთანი შეგებას,
იყვე არც ამის ამარა;
ას-ოცი საძნე ურმითა.
ზედ კარზე აველოს ლალა,
შვიდი ფარა ცხვარი მოგცეს, —
ესეც სათვალავად კმარა!

საქორწილო ცერემონიალში შედიოდა ერთი მეტად თავისებუ-
რი წეს-ჩვევაც. თუ ახალგვარდაწერილ ნეტეს მშობლები გარდაცვ-
ლილი ჰყავდა, ის ქორწილის შემდეგ თავის მაყრებთან ერთად მათ
საფლავზე მიდიოდა და იქ აგრძელებდა ლხინს. ეს იყო სულის უკვ-
დავებასთან დაკავშირებული რიტუალი, ე. ი. მიცვალებულის სულს
არ ივიწყებდნენ.

„ორთაჭალის ბაღში მნახე, ვინა ვარ...“

ველ თბილისში მრავლად იყო დროს სატარებელი ადგილები: ორთაჭალისა და კრწანისის ბაღები, ორთაჭალის ჩარხები, „დიონისოს ქოხები“, დუქნები. იმართებოდა „რიგის პური“¹; ამფიტრიონი ცდილობდა, თავი გამოეჩინა კერძების მრავალფეროვნებითა და კარგი ღვინით.

ქალაქის სამხრეთით, ვიწრო კალაპოტიდან განთავისუფლებული მტკვარი იტოტებოდა და წარმოშობდა დიდ კუნძულს — ქალაკს, რომელიც სიგრძით დაახლოებით 400 საეენი (852 მეტრი) და სიგანით 330 საეენი (640 მეტრი) იყო. ვახუშტი ბატონიშვილს ქართლის ერთ-ერთ რუკაზე ამ ადგილას დატანილი აქვს წარწერა — „ქალაის ბაღი“. რადგან ეს კუნძული მტკვრის ორ ტოტს შორის არის მოქცეული, მას მოგვიანებით ორთაჭალა შეარქვეს. პირველად კუნძულის სახელად ორთაჭალა 1735 წლის საბუთში გვხვდება. იგი ორნაწილადი თურქული სიტყვაა. ორთა ნიშნავს შუას, ე. ი. ორთა ქალა — შუა ქალა.

ადრიდანვე ორთაჭალაში ბაღები იყო გაშენებული. ზაფხულობით, ცხელ დღეებში, როცა ქალაქის ქუჩებში და შუკებში თაკარა სიცხე ჩამოწვებოდა ხოლმე, თბილისელი კაცი თავის ამფსონებთან ერთად, ვინ ეტლით, ვინ კიდევ ფეხით, თოკშებმული ცხვრითა და კახური ღვინით სავსე ტიკით ორთაჭალის ბაღებს მიაშურებდა. ეს იყო „მწვანე სამეფო“, სადაც ტკბილი, დარბაისლური, ქალაქური პურ-მარილი იმართებოდა; ისმოდა მოსწრებული სიტყვა-პასუხი, სად-

¹ ქეფის ყოველი მონაწილე რიგ-რიგობით მართავდა პურ-მარილს. ამას „რიგის პური“ ეწოდებოდა.

ლეგრძელოები: — „მზის ცქერით გამაძლარიმც ყოფილხარ და დავიბეროს ღმერთმა ი შენი ყვავილები!“ მეზობელ სუფრასთან მსხდომთ მორიდებითა და პატივისცემით ექცეოდნენ და თავიანთ პურ-მარილზე თავაზიანად იწვევდნენ: „ღარიბის ლუკმა გემოიელიაო, ხო მოგვხსენებათ; ერთი ჭიქა ღვინო შეირგეთ, ჯანუშქან!“

საქვეყნოდ იყო ცნობილი ორთაქალის ბოსტნეული, რომელიც ყოველ სისხამ დილას გოდორაკიდებული ვირებით შემოჰქონდათ

ქეიფი ნავზე

ქალაქის ბაზრებში; მოჰქონდათ ორთაქალაში დაჭერილი და „ორთაქალურად“ დამზადებული თევზი.

ორთაქალის ბალებში მისვლა მტკვრის მარჯვენა ტოტზე გადებული, კოფოებზე შემდგარი ხის ხიდით შეიძლებოდა. გადადიოდნენ ნავითაც.

ორთაქალის ხშირი სტუმარი ყოფილა პოეტი გრიგოლ ორბელიანი, რომელმაც თავის ცნობილ ლექსში — „მუხამბაზი“ — მოკრივეს, პურმარილის ეშხსა და ლაზათს, ნიკაპზე „აყვავებულ“ ხალიან მეთევზე ლოპიანას ასე ათქმევინა:

ორთაქალის ბაღში მნახე, ვინა ვარ,
 დარღმანდის ლხინში მნახე, ვინა ვარ!
 ჯამით ტოლუმბაში მნახე, ვინა ვარ!
 მაშინ შევიყვარდე, სთქვა: „ძვირფასი ხარ!“
 გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ.
 თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზე მიზიხარ!“

ორთაქალის ბაღებში დედუკის ტკბილ ჰანგზე ისმოდა ქალაქელ აშულთა: საიათნოვას, ბეჩარას, ჰაზირას, გივიშვილის, სკანდარნოვას და იეთიმ გურჯის ლექსები.

ორთაქალის ბაღს საქვეყნოდ გაუთქვა სახელი ნიკო ფიროსმანაშვილმა.

ორთაქალაში იყო ყარაჩოხელისა და მოკრივის ნიკალა ცაცანაშვილის რესტორანი „ელდორადო“.

ორთაქალის კუნძულზე, მიუხედავად იმისა, რომ ბაღებით იყო დაფარული, ნახავდით პატარ-პატარა, ვიწრო ქუჩებს, რომლებსაც

ქეიფი ქალაქგარეთ

ასეთი სახელები ერქვა: ბოსტნის, ხილის, ბაღჩის, ყურის, ორთაქალის სანაპირო, სანაპიროს ჩიხი, ორთაქალის ჩიხი.

დღეს უკვე აღარც ორთაქალის კუნძული არსებობს და აღარც მისი ბაღები. ეს სახელი შემორჩა ძველი სეიდაბადის ერთ-ერთ ქუ-

ჩას, რომელიც „ორთაქალაქის“ მახლობლად მდებარეობს და გორ-
გასლის ქუჩას მარჯვნიდან შეერთვის.

ქალაქელთა ერთ-ერთი საქეიფო ადგილი იყო სირაჯხანა. ეგი-
დღევანდელ ღვინის აღმართს ეწოდებოდა. ადგილის სახელი სირაჯ-
ხანა ორი სიტყვისაგან არის ნაწარმოები — სირაჯ, სირაჩ მეღვინეს,
ღვინის მკეთებელს ერქვა, ხოლო ხანე, ხანა — სახლს. ასე რომ,
მთლიანად სიტყვა მეღვინეთა სახლს ნიშნავდა, უფრო ზუსტად, აქ
იყო ღვინის გასაყიდი ღუქნები, სარდაფები. ქალაქელს კარგი ღვი-
ნის ყიდვა თუ მოუნდებოდა, აქეთ მოაშურებდა ხოლმე. სირაჯხა-
ნის ღუქნებსა და სარდაფებს ღვინით კახელები ამარაგებდნენ. ყო-
ველდღიურად აქეთ მოეშურებოდა ღვინით სავსე ტიკებით, რუმბე-
ბითა და კასრებით დატვირთული ურმების ქარავნები. ძველ ქალა-
ქურ ყოფაში, მის პოეზიაში სირაჯხანამაც დაიმკვიდრა თავისი ად-
გილი. თბილისის მომღერალი პოეტი იოსებ გრიშაშვილი სირაჯხანას
ასე აგვიწერს:

თუ ჩავივლია სირაჯხანისკენ,
დაკვირვებისხარ ამ ქუჩებს კარვად —
გაგაოცებდა რუმბების სისქე
და კიანურზე დაკრული ჩარვა...

წარმოუდგენელია ძველი თბილისი ყარაჩოხელთა ქეიფებისა და
დროსტარების გარეშე. მათ ნახავდით თბილისის ღუქნებსა და სამი-
კიტნოებში, ორთაქალისა თუ კრწანისის ბაღებში, მტკვრის „ტალ-
ღებზე“ მოქანავე ტივისა თუ ნაფზე. ყარაჩოხელის კეთილი გამოხედ-
ვა გეუბნებოდა: სანამ ვარ, ასე ვიცხოვრებო.

ყარაჩოხელი ქალაქის დაბალ ფენას ეკუთვნოდა. სახელწოდე-
ბა ჩაცმულობიდან მიიღეს, რაც შავჩოხიანს ნიშნავდა. მათ ეცვათ
ხონჯრითა და ჩარჩუბალებით შემკული განიერი შარვალი, წელზე
ერთყათ გობაკებიანი ქამარი, ტანთ ეცვათ ატლასის ახალუხი და ლე-
კის შავშალისაგან გამონაკვალი აყოშა ჩოხა, უღილკილებოდ, რომ
ახალუხის ნაოქქვეშ სარტყლის ფოჩი თვალნათლივ გამოჩენილი-
ყო; ყელზე გადაგდებული ჰქონდათ აბრეშუმის სახიანი მერდინი.
ფეხთ ემოსათ ერთადლიანი პუჭპუჭებიანი წალბები, ხოლო თავზე
„წიწკა“ ქუდი ეხურათ.

სიტყვა ყარაჩოხელი თბილისური, ქალაქური, ქართული წარ-

მოშობისაა. იგი XIX საუკუნეში გაჩნდა, ისე კი თბილისელ ყარაჩოხელს, როგორც ქალაქის სოციალური ფენის წარმომადგენელს, და ახლოებით, რეასი-ცხრაასი წლის ისტორია აქვს. მისი წინაპარია რინდი, ჯევენმარდი.

ეროვნული

რინდი სპარსული სიტყვაა და ნიშნავს მოქეიფეს, წარმოშობა რინდი ეწოდებოდა აგრეთვე აჯანყების მონაწილეს, არსებული წეს-წყობილების წინააღმდეგ მებრძოლს.

ჯევენმარდიც სპარსული სიტყვაა. ჯევენ ახალგაზრდას ნიშნავს,

ყარაჩოხელები

მარდ კაცს, ე. ი. ახალგაზრდა კაცი. ამ სიტყვიდან არის ნაწარმოები ქართული ჯომარდი.

ჯევენმარდის — ჯომარდის—საპირისპირო სიტყვაა ნემარდ-ნამარდ, რაც არა კაცურ კაცს, მოღალატეს ნიშნავს. ჯომარდსაც და ნამარდსაც მხოლოდ თბილისში გაიგონებდით, ის ქალაქური ტერ-

მინია. მათ ახლაც შეიძლება მოკრათ ყური თბილისის ძველ-უბნებში — ავლაბარში, ჩუღურეთში, ხარფუხში.

ჯევანმარდს უყვარდა სპორტი. ის ქალაქის მოსახლეობის საყვარელი ფალავანი იყო, უსამართლობის მოძულე, სუსტების მფარველი... თბილისელმა ყარაჩოხელმა — ჯომარდმაც მემკვიდრეობით მიიღო ყველა ეს კარგი თვისება. თბილისელი ყარაჩოხელი ქალაქის

ყარაჩოხელთა ქეიფი

მოსახლეობის საყვარელი ფალავანი, უსამართლობისა და ძალმომრეობის მოძულე, სუსტების, დაჩაგრულებისა და ქვრივ-ობლების ქომავი იყო.

ყარაჩოხელმა შრომაც და ლხინიც დარბაისლური იცოდა. შრომით დაღლილი დუდუკის დარბაისლურსა და ნაღვლიან კენესაში ახშობდა იგი სიყვარულის კაემანსა თუ ცხოვრებისეულ ჭირ-ვარამს. მათგან შორს იყო ჩხუბი და აყალმაყალი. მოქეიფეთა სუფრა არასდროს დამწუხრდებოდა. მათ მიერ წარმოთქმულ სადღეგრძელოში

ჩაქსოვილი იყო კაცთმოყვარული, ჰუმანური აზრები, ადამიანის ყოველდღიური, ცხოვრებისეული ფიქრი და ტკივილი: „ქვეყანა ზღვაა, მიდის კაცი, ზოგს ატივტივებს, ზოგს დასძირავს. რისგან არის? ადამიანის სიბოროტის, შურისა და ავგულობისგან. რა გინდა, შე თვალგაუმაძღარო კაცი, რომ სულ შენკენ აწვევდა სხვას კი არას დასდევ. ნათქვამია: „კაცი უნდა ხერხი იყოს, გაჰქონდეს და გამოჰქონდესო; შენც ირგე და სხვასაც არგუნე და მიუწილადე.“ ყოველ სადღეგრძელოს მოჰყვებოდა დუდუკის ტკბილი ჰანგი, რომელიც ღვინისაგან შეზარხოშებულთ, ეშხში შესულებს ცხოვრების სითბოსა და სილამაზეს აგრძნობინებდა. დუდუკის მელოდია მოქეიფეებს ახლობლებს აგონებდა. შეყვარებულს სიყვარულის ცეცხლს უფრო უღვივებდა, ცხოვრებაში ფეხწაბორძიკებულს იმედს უნერგავდა.

დუდუკი ქართული „დიონისეს სალამური“ იყო, რომლის ჰანგი, მოქეიფეთა სიმღერასთან ერთად, ჩაძინებულ თბილისის ნანასავით ჩაესმოდა.

ქეიფში, ბურ-მარილში ღამენათევი მებნახენი გათენებისას, დილის საარზე, ქეიფს თბილისის საქვეყნოდ განთქმულ გოგირდის აბანოებში აგრძელებდნენ. ცხელი აბაზანისა და ლაზათიანი ქისის მიღების შემდეგ „სუფრა“ ზედ აუზის თავზე იშლებოდა და კვლავ ისმოდა ყარაჩოხელთა „ფრთანი“ სადღეგრძელოები...

„საქართველოს მეფის საჯანდარი ვარი“

ველ თბილისში შეიქმნა ე. წ. ყარაჩოხელთა პო-
ეზია. ქალაქელი ყარაჩოხელის საყვარელი სასი-
მღერო ლექსები იყო „დარდების ამშლელი“, ორ-
თავ თვალის სინათლე“, „მითხარ, მითხარ“, „მუ-
ხამბაზი“...

ლოთებო, ნეტავი ჩვენა, არიარალი,
ღღეს მოგვეცა შვება, ლხენა, თარიარალი,
მოქებნოთ ღვინის მარანი, თარიარალი.
მოენახოთ მინის ფანარი, არიარალი,
ნოემ რომ ერთხელ ინება, არიარალი,
ყურძნის წვენის გემოვნება, თარიარალი.
წყალი პირუტყვეს მიუტევა, თარიარალი,
მაშ, მოდით, ისევ ღვინითა, არიარალი,
ღრო გავატაროთ ლხინითა, თარიარალი.

„მუხამბაზი“.

ყარაჩოხელის საყვარელი საკრავები იყო ზურნა, დუდუკი, სა-
ჯანდარი და ქამანჩა.

ძველი თბილისის ფოლორცებისა და შუქების ერთ-ერთი კო-
ლორიტული ფიგურა იყო თავზე ხილით საესე თაბახშემოდგმული,
ანდა ვიწრო ქუჩაში ვირშებმული პატარა „ტაჩკით“ მიმავალი კინ-
ტო. იგი ყარაჩოხელის ანტიპოდი იყო როგორც ჩაცმულობით და
მიხვრა-მოხვრით, ისე სიტყვა-პასუხითა და შეხედულებებით.

თუ თბილისელ ყარაჩოხელს თავისი არსებობის მრავალსაუკუ-
ნოვანი ისტორია ჰქონდა, კინტო XIX საუკუნის პირმშოა. ეს უდარ-
დელი, ზანტი, „ბუნების ნებიერი შვილი“ ნეაპოლიტანელ ლაცე-
რონსა და პარიზელ გამენს — ბიჭს მოგაგონებდათ. მიუხედავად

იმისა, რომ იგი თითქმის მთელ სიცოცხლეს ლაზღანდარობაში, ოინ-
ბაზობასა და ყალთაბანდობაში ატარებდა, გულით მაინც სულ სევ-
და და ნაღველი დაჰქონდა. ცხოვრების უკუღმართობამ აიძულა იგი,
ქუჩა-ქუჩა ეხეტიალა.

კინტოს ჩაცმულობას შეადგენდა გვერდზე ჩახსნილი და ღილ-
კილოებით დამშვენებული ხალათი, ახალუხი, წინდებში ჩატანებუ-
ლი ფართო შარვალი, წულები და თავზე „კარტუზი“. ცოცხალი,
მკვირცხლი, მოძრავი, „ლოთიანი“ ქეიფის მოყვარული კინტო, რო-
მელსაც თავზე ღვინით სავსე კვარტიანი ბოთლი ედგა (ხშირად
ბოთლზე ღვინით სავსე „ქამრიანი“ — წელში გამოყვანილი ჭიქაც
იყო დადგმული), არღნის ხმაზე ბალდადით ხელში ცეკვავდა კინ-
ტოურს.

თბილისელი კინტო შესანიშნავი მასალა იყო მწერლისა თუ
მხატვრისათვის. მაშინდელ გაზეთებსა და ჟურნალებში ხშირად ნა-
ხავდით იუმორისტულ წერილსა თუ ნახატს, რომლის გმირი კინტო
იყო. თეატრის სცენიდანაც ბევრჯერ გაიგონებდით კინტოს მოსწრე-
ბულ სიტყვა-პასუხს, რომელიც ყოველთვის მაყურებლის გულწრ-
ფელ სიცილს იწვევდა. არტურ ლაისტი თბილისელი კინტოს შესა-
ხებ წერდა: „კინტო თავისთავად კარგ მასალას წარმოადგენს იუმო-
რისათვის, რადგან მისი ხერხი ლაპარაკისა, ქცევა და ზნე-ჩვეულება
ხშირად მეტად სასაცილოა. აღმოსავლეთ საქართველოში ამჟამად
კინტოს გარდა ძალიან ცოტაა იუმორისათვის გამოსადეგი ტიპი.“

თბილისელი კინტოს პოეზია იყო: „პატარა ბიჭი დამეკარგა“,
„მშვენიერი ვარ“, „ავარ, ავარ დავდივარ“...

ავარ-ავარ დავდივარ,
ღამე შინ არ შავდივარ.
დეღაჩემსა ჰგონია,
სულ ქალებში დავდივარ.
ეს ქვეყანა ბნელია,
სიყვარული ძნელია,
რომელიც რომ მე მიყვარს,
ის სულ სხვა ქვეყნელია.
ახ, ძმოჯან, კარგი ხარ,
სანატრელი ვარდი ხარ,
ჩემთან არა ჰკადრულობ,
სხვასთან დარდიმანდი ხარ.

XIX საუკუნის თბილისში მეტად გავრცელებული იყო ე. წ. ქუჩური პოეზია, რომელიც ასახავდა ქალაქის ყოველდღიურ ცხოვრებას, ქალაქელთა ჭირსა თუ ლხინს.

ცნობილია, რომ საქართველოში ხშირად მოგზაურთა მდგომარეობის თოლიკე მისიონერები კათოლიკური რწმენის საქადაგებლად, გასავრცელებლად. ხდებოდა, ხოლმე, რომ მათ განზრახვას წინ აღუდგებოდა ხალხი. ერთ-ერთი ასეთი წინააღმდეგობის დროს თბილისიდან გაუძევებიათ დომინიკელი ბერები. ამ ამბავზე ქალაქში სახელდახელოდ ლექსიც შეუთხზავთ:

ქალაქში მოსულა თეთრი ბატები,
იანვარში გარეკეს ფრანკის პატრები.

საქართველოს არქიებისკოპოს ისიდორეს თურმე მეტისმეტად მეჩხერი, თხელი წვერი ჰქონია. და, აი ლექსიც:

ქალაქში მოსულა ახალი ჭერი,
ქართლის არქიელს არა აქვს წვერი.

თბილისის სომეხთა ეპარქიის არქიელს კარაპეტას კი ცალი თვალი ჰქონია და მასაც გამოუთქვეს ლექსი:

ქალაქში მოსულა წითელი ბალი,
სომხის არქიელს არა აქვს თვალი.

სეიდაბადში კი საზით ხელში საქართველოს, თბილისსა და დეკარგულ სიყვარულს უმღერდა ქალაქის პირველი აშული საიათნოვა:

სიყვარული ცეცხლი არი, გენია,
ბევრი სტყუის: „ტრფობის მონა როდი ვარ!“
ნურც იგემებს, ვისაც არ უგემია,
ვინც იგემა, არ სთქვას: „ჰქევაზე მოვდივარ...“
ზოგ-ზოგათვის სიყვარული დარდია,
ზოგი კიდეც სულაც სიბანდილი...
ზოგიც ამბობს: „რა ტრფობაა?! — ნარდია,“
მე კი დავდნი, კაცი ლოდი როდია.
სიყვარულსა ათასგვარი ჰანგი აქვს,
ჰქევა-გონებას მიგიძინებს, ბანგი აქვს,
მისთვის ეუფრთხი შარიანს და შფოთიანს...

ქალაქური პოეზიის ხალხში გამტანი, მისი „პროპაგანდისტი“ იყო თბილისელი ტრუბადური — აშული.

ძველი თბილისის „ტიპაჟთა გალერეას“ სრულყოფილად წარ-

მოდგენა შეუძლებელია ქალაქის წიაღიდან გამოსული ტრუბადურის — აშულის გარეშე. „აშული“ არაბული სიტყვაა, ჩვენში სპარსეთიდან შემოვიდა და ნიშნავს აშიკს (არშიყს), მოტრფიალეს.

აშული ამქვეყნიურ ჭირ-ვარამზე, სიყვარულზე თხზავდნენ ლექსებს და საზზე, ან თარზე მღეროდა. აშული სახალხო, ხალხის საყვარელი პოეტი იყო. აშულის გამოთქმულ ლექსებს ზეპირად სწავლობდნენ, ისინი მამიდან შვილს გადაეცემოდა. ასე შემოენახა შთამომავლობას კარგი აშულური ლექსი:

კარგი იყო არ გამეცნე თავიდან,
შუა ზღვაში გადამაგდე ნავიდან,
ჩემი ვული შენ დაკოდე, დახიე,
ხელებს ითბობ, ცეცხლის ალში გამხვიე.
სულ არ გესმის ჩემი წერა-კითხვები,
რად მიყვარხარ, რატომ არ მეკითხები?
რომელ მგოსანს ესთხოვო სამართალია,
ვის შევიჩვლო, რუსთაველი მკვდარია.

იეთიმ გურჯი.

აღმოსავლეთის ქვეყნების აშულები თავიანთი სალექსო ხელოვნების, ოსტატობის საჩვენებლად ხშირად მოგზაურობდნენ ქვეყნიდან ქვეყანაში, დადიოდნენ ქალაქიდან ქალაქში. უცხო ქალაქში მისული აშულის „პროგრამაში“ შედიოდა, ენახა და სააშულო ლექსთა თქმაში გამოეწვია იქაური აშული. შეჯიბრი ამ წესით ტარდებოდა: აშული თავის საკრავზე — ქამანჩაზე, ანდა საზზე უკრავდა და თან სიმღერით ამბობდა ლექსს, მეორე აშული კი საპასუხო ლექსს ამავე წესით ეუბნებოდა. ეს იყო ერთგვარი ლექსით კითხვა-მიგება (აშულური კავია) — მუნასიბი. კითხვა-მიგება ექსპრომტად ხდებოდა. ვინც ლექსად დასმულ შეკითხვას სწრაფად ვერ უპასუხებდა, ის დამარცხებულად ითვლებოდა. დამარცხებულს თავისი საკრავი გამარჯვებულისთვის უნდა მიეცა, მას საზოგადოებაში, ხალხში სირცხვილით თავი აღარ გამოეყოფოდა და იძულებული იყო, იქაურობას გასცლოდა. ისეც ხდებოდა, ორივენი „მაგარის შუბლისანი“ აღმოჩნდებოდნენ, ვერც ერთი ვერ ჯაბნიდა. მაშინ აშულები ერთმანეთს გადაჰკოცნიდნენ და მეგობრულად განშორდებოდნენ.

ხდებოდა ხოლმე, ქალაქის რომელიმე ცნობილ ყავახანაში, ანდა სამიკიტნოში, სადაც სხვადასხვა მხარის გამოჩენილი აშულები

იკრიბებოდნენ, იმართებოდა მარაქა — კამათი, მუნასიბი, დაკვრა, ლექსებით გამოცანების თქმა. შეჯიბრებაში მონაწილე ერთი აშული ქალაღდზე დაწერდა ლექსს-მულამბას (გამოცანას), მას შიაკერებდა მოქარგულ ქირმანშალზე, ანდა ყალამქარის ბაღდაღზე და ყავახანაში ჩამოკიდებდა. ყავახანაში მოსიარულე მავან და მავან აშულს ეს მულამბა უნდა გამოეცნო და პასუხიც იმავე წესით გაეცა. გამარჯვებულს ასაჩუქრებდნენ ფულითა და რაიმე ნივითთ. საჩუქრად გადასაცემი ფულადი თანხა ყავახანის მუშტრებში გროვდებოდა და მას იმ ქირმანშალზე, ანდა ყალამქრის ბაღდაღზე აკრავდნენ, სადაც მულამბა-ლექსი-გამოცანა იყო დაკრული.

აშული ბევრი გამოჩენილი ქართველი პოეტის ლექსის მუსიკალური გამფორმებელიც იყო. ზოგჯერ პოეტები საგანგებოდ თხზავდნენ აშუღებისათვის ლექსებს. გარდა აშულური ერთხმიანი სიმღერებისა, იყო მრავალხმიანი ქალაქური სიმღერებიც.

თბილისის შუკებსა და ვიწრო, მიხვეულ-მოხვეულ ქუჩებში არც თუ იშვიათად გაიგონებდით ნაწყვეტებს იმხანად თბილისის ოპერის თეატრში დადგმული ცნობილი ეეროპელი კომპოზიტორების — ვერდის, ღონიეეტის, ლეონკავალოს, პუჩინის ოპერებიდან, რომელსაც სტვენდნენ, ზოგჯერ კი იმპროვიზებურად ასრულებდნენ ქალაქელები. ეს კიდევ უფრო ჰმატებდა ეგზოტიურობას ქალაქის ძველ უბნებს.

„გარეთუბანს გავხედე, საღლა არის
ქონებახი...“

აქართველოს სამეფოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ქალაქი თბილისი დაიყო ოთხ საპოლიციო-ადმინისტრაციულ უბნად, ხოლო საუკუნის დასასრულს, ქალაქთან გარეუბნებისა და ქალაქისპირა სოფლების შემოერთების შემდეგ, მისი ტერიტორია ადმინისტრაციულად ათ საპოლიციო უბნად დაიყო.

I უბანი მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე. იგი იწყებოდა საქართველოს სამხედრო გზიდან და მოიცავდა მთელ ვერას (ვარდისუბნითა და ვაკით);

II უბანი მოიცავდა მთაწმინდის მთის კალთებს, გოლოვინის გამზირის ზემო მხარეს;

III უბანი, რომელსაც ალექსანდრეს სახელი ერქვა, მოიცავდა ერევნის მოედანს, გოლოვინის გამზირს, ტერიტორიას ქვემოთ, მდინარე მტკვრამდე: რუსულ (საღდათის) ბაზარს, მესანგრეთა (ძნელაძის) ქუჩას და ალექსანდრეს ბაღს;

IV უბანი, მიხეილის სახელობისა, მოიცავდა მსხვილ მესაკუთრეთა და ბურჟუაზიული კლასის წარმომადგენელთა დასახლებას „სოლოლაკს“;

V უბანი, ბაზრისა, მოიცავდა სომხის (შუა) ბაზარს, ეგზარხის (ბატონის) — დღევანდელ ერეკლეს — მოედანს, მის მიდამოებს მდინარე მტკვრამდე და მთავრდებოდა ბნელ რიგთან და თათრის მეიდანთან;

VI უბანი, ვორონცოვისა, მოიცავდა თათრების უბანს, მეიდანს, სეიდაბადს, ბოტანიკურ ქუჩას; ვორონცოვის ქუჩა (დღევანდელი ვახტანგ გორგასალის ქუჩა) ბოლოში კვეთდა ძველ განჯის

გზას და აქვე მთავრდებოდა ქალაქიც (მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე).
აქედან ცოტა მოშორებით იდგა საგუბერნიო სატუსალო — ციხე
„გუბერნსკი“.

ასე შემოისახლვრებოდა მტკვრის მარჯვენა მხარეს არსებული
ქალაქის ექვსი საპოლიციო უბანი.

VII უბანი თითქმის ყველაზე დიდი იყო. აქ შედიოდა ავლაბა-
რი, შავი სოფელი, ნავთლული, ბარბარე, მეტეხის ციხე; აქვე იყო
სამკურნალო „გოგოლის“ აბანო და ნავთლულის სამხედრო ჰოსპი-
ტალი საფერშლო სამხედრო სასწავლებლით (დღეს აქ ფერშლისა
და ჰოსპიტლის ქუჩებია);

VIII უბანი მოიცავდა ჩულურეთსა და რიყეს;

IX უბანი, კუკიისა, მოიცავდა მიხეილის (პლენანოვის) გამზი-
რის ნაწილს კიროჩნის (მარჯანიშვილის) ქუჩამდე;

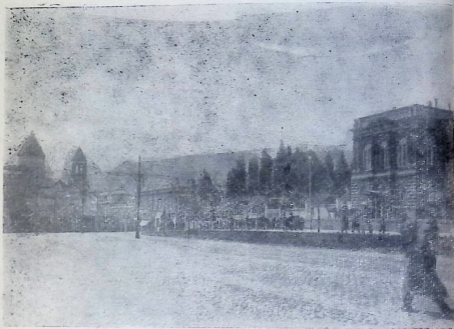
X უბანი, ვოგზლისა, მოიცავდა ქალაქის ვოგზლის მოედანს,
მუშტიადისბაღს, დიდუბეს და ნაძალადეგს (ნახალოვკას).

თბილისში ახალი მმართველობის შემოღების შემდეგ ქალაქის
ცენტრმა თანდათან დასავლეთით, გარეთუბანში გადმოინაცვლა.
შენდება ორი და სამსართულიანი სახლები, რომლის არქიტექტურ-
ულ გაფორმებაში ფართო გაქანება მიეცა ქუჩაში გადმოკიდებულ,
მოჩუქურთმებულ ხის ღია აივანს. შუკები, ფოლორცები ახალი
ცხოვრების შემოტევას ველარ უძლებენ. დროთა ჭიდილი, ეპოქათა
ჭიდილი ძალიან კარგად აისახა XIX საუკუნის თბილისში. „ჩუენი
თბილისის ქალაქი პატარა პარიჟი შეიქნა. მე ამას მოგახსენებ, ჩემო
მკითხველო, შესახებ ქუჩების გამშუენერებისა, სახლების ევრო-
პიულ ხელოვნებით გაკეთებისა. ახლა საითაც მიიხედო, სამი და
ოთხი ეტაჟა ჩინებული მაგაზიებია, ღამით გაივლის კაცი, თითქოს
ცეცხლი ეკიდებოდაო. ქუჩებში ნახავთ აქეთ და იქით ამწვანებულს
ხეებს. ასე რომ, მალითგან კაცმა გადმოიხედოს, იტყვის, მთელი
ქალაქი ბაღში აშენებულაო. აი, ორისა და სამის წლის წინათ,
მთაწმინდის, სოლოლაკისა და მახათის მთებზეც დანერგეს ტყის
ხეები იმ აზრით, რომ ზაფხულში ტფილისს სიგრილე ჰქონდეს,
კარგი ჰავა და მრთელეჟაერი“... — წერდა ივ. კერესელიძე ჟურ-
ნალ „ცისკარში“ (1870 წ. № 5).

ძველი თბილისის ცენტრი — მეიდანის — სავაჭრო და ყოველ-

გვარი გარიგებების ადგილი პირველობას ე. წ. „ერევნის მოედანს“ უთმობს.

XIX საუკუნის 20-იან წლებში გარეთუბანში უკვე სამი მოედანი იყო. როცა 1827 წელს გენერალ პასკევიჩის მეთაურობით რუსთა ჯარმა ერევნის ციხე აიღო, გარეთუბანში არსებულ ბაზრის

მთავარმართებლის სასახლე და სასახლის ქუჩის დასაწყისი

მოედანს ამ გამარჯვების აღსანიშნავად ერევნის მოედანი უწოდეს (1828 წელს).

გარეთუბნის მეორე მოედანი იყო ნიკოლოზის მოედანი, რომელიც მთავარმართებლის სასახლის (დღევანდელი პიონერთა სასახლე) წინ მდებარეობდა.

მესამე იყო ალექსანდრეს მოედანი (იმპერატორ ალექსანდრე I-ის პატივსაცემად). მდებარეობდა ძველი ყაბახის ადგილას (დღეს აქ კომუნართა ბაღია).

ნიკოლოზის მოედანს მოგვიანებით გუნების სახელი ეწოდა რუსთა ჯარის მიერ 1859 წელს შამილის უკანასკნელი დასაყრდენის, გუნების აღების გამო.

ერევნის მოედანზე, როგორც უკვე ვიცით, 1847—1851 წლებში აიგო თამამშევის ქარვასლა, სადაც მოთავსდა თეატრიც. თეატრს თურმე აღტაცებაში მოჰყავდა მნახველები. აი, რასა წერს თავის მოგონებებში 1856 წელს თბილისში ჩამოსული ცნობილი ფრანგი მწერალი ალექსანდრე დიუმა: „უნდა გამოვტყდე, რომ ვესტიბიულში შესვლისთანავე განცვიფრებაში მომიყვანა ორნამენტის სადა და დახვეწილმა სტილმა. ისეთი გრძნობა მქონდა, თითქოს პომპეუსის თეატრის ვესტიბიულში შევედი. ზემოთა ფოიეში ორნამენტი არაბული ჩუქურთმით შეიცვალა. შევედით დარბაზში, რომელიც ფერიათა სასახლე გეგონებოდათ, არა მისი მდიდრული მორთულობით, არამედ იმით, რომ უფაქიზესი გემოვნებითაა შესრულებული. შესაძლებელია, იქ სულ ასი მანეთის ვარაყიც კი არ არის დახარჯული, მაგრამ უყოყმანოდ შეიძლება ითქვას, რომ თბილისის სათეატრო დარბაზისთანა თვალწარმტაცი დარბაზი ჩემს სიცოცხლეში არსად მენახა...“

შენობის ავტორი იყო არქიტექტორი სკუდიერი. თეატრის სცენის ფარდა კი გააფორმა და მოხატა ცნობილმა რუსმა მხატვარმა გაგარინმა.

1874 წლის 11 ოქტომბერს ოპერა „ნორმას“ წარმოდგენისას ქარვასლაში გაჩნდა ხანძარი, რომელმაც იმსხვერპლა ეს მშვენიერი თეატრი.

XIX საუკუნის დამდეგიდან გარეთუბანში იკრძალება შენობების უგეგმოდ აგება, იწყება გეგმაზომიერი მშენებლობა, თანდათანობით ყალიბდება ქალაქის ახალი ცენტრი. „ერეკლეს მშვენიერი ბაღი, განთქმული თავისი ჩრდილოვანი ვენახებითა და ალვის ხეებით, ახლა განკუთვნილია ახალი უბნის ასაგებად“, — მოგვითხრობს 1826 წელს თბილისში მყოფი ფრანგი მოგზაური გამბა.

1824 წელს საფუძველი ჩაეყარა კავკასიის შტაბის კორპუსის შენობას, ამავე ხანებში აშენდა კავკასიის მთავარმართებლის სასახლეც (დღევანდელი პიონერთა სასახლე).

ლენინის მოედანზე, იმ ადგილას, სადაც ახლა ხალხთა მეგობ-

რობის მუზეუმი, იდგა ორსართულიანი სახლი, სადაც 1829 წლის 27 მაისიდან 10 ივნისამდე ცხოვრობდა ალ. პუშკინი.

დღევანდელი ქალაქის საბჭოს შენობაში მოთავსებული იყო ქალაქის პოლიცია. შენობა რამდენჯერმე გადაკეთდა — პირველად 1879 წელს. 1910 წელს მას დააშენეს მესამე სართული ფრთაზე გ. ტაბიძის ქუჩის მხრიდან, 1912 წელს კი დადიანის ქუჩის მხრიდან.

1876 წელს შტაბის შენობის გვერდით მდებარე ორსართულიან სახლს დააშენეს მესამე სართული, რის შემდეგაც აქ მოთავსდა სასტუმრო „კავკაზი“, ხოლო ერევნის მოედნისა და სოლოლაკის (დღევანდელი კიროვის) ქუჩის კუთხეში მდგარ სამსართულიან შენობაში — სასტუმრო „ინტერნაციონალი“.

1884 წელს ქალაქის მესვეურთა დადგენილებით ერევნის მოედანზე არსებული ბაზარი გადაიტანეს ქალაქგარეთ, ვერის დაღმართთან (ელბაქიძის დაღმართი).

XIX საუკუნის 30-იან წლებში აშენდა დიდი ქართველი ვაჭრისა და მეწარმის, შაქრის ქარხნის მფლობელის იაკობ ზუბალაშვილის სახლი (დღევანდელი ქართული ხელოვნების მუზეუმი). 1838 წელს ეს შენობა სასულიერო უწყებამ შეიძინა სემინარიისათვის.

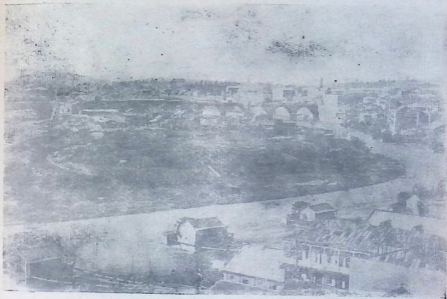
ამ სახით მოაღწია ერევნის მოედანმა ჩვენამდე, 1935 წლამდე, როცა მოედნის რეკონსტრუქციასთან დაკავშირებით აღებული იქნა ძველი ქარვასლა.

1751 წელს მეფე თეიმურაზ II-მ თავად რევაზ ორბელიანს უწყალობა გარეთუბანში მდებარე „მეიდნის სასახლის“ ადგილი. ორბელიანებმა აქ ააგეს თავიანთი სასახლე (დღევანდელი საზღვარგარეთთან ურთიერთობის კომიტეტის შენობა), რის გამოც ადგილმა ორბელიანების უბნის სახელი მიიღო. შემდეგ, უფრო მოგვიანებით, ორბელიანებმა თავიანთ მამულს შეჰმატეს დიდი კუნძული მტკვარზე (ეს კუნძული მდებარეობდა კარლ მარქსის ხიდებს შორის). XIX საუკუნის 40-იან წლებში ორბელიანებმა ეს კუნძული გენერალ მადათოვს მიჰყიდეს. აქედან გაჩნდა თბილისის მიკროტოპონიმში „მადათოვის კუნძული“.

1885 წელს იონა მეუნარგია წერდა: „თუ თბილისში გიცხოვრიათ, რასაკვირველია, გეცოდინებათ, სად და რა ალაგას არის გრიგოლ ორბელიანის სახლი. ძველთაგანვე ამ სახლის არემარე შეადგენდა ორბელიანთა გვარის სამყოფ ადგილს და იწოდებოდა ორბე-

ლიანთა უბნად, აულად. ამ აულში ცხოვრობდა სარდლიანთ ოჯახი, ასლანის ოჯახი, გიორგის ოჯახი, ზურაბ — პოეტის მამა და სხვა. ზურაბის დიდი, ორსართულიანი, ფართე მოაჯირით შემოვლებული სახლი ისევე დარჩა პოეტის ცხოვრებაში, როგორც იმის მამის დროს იყო... პოეტს არ უნდოდა სიძველეში შესულის სახლის განახლება...”

გრიგოლ ორბელიანს თავის ძველ სასახლეში ლიტერატურული სალონი ჰქონდა გამართული. პოეტთან ხშირად იკრიბებოდნენ:

მადათოვის კუნძული და წისქვილები მტკვარზე

ელიზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანი, ზურაბ ჭავჭავაძე და სხვანი. ისინი კითხულობდნენ როგორც საკუთარ, ისე თარგმნილ ლექსებს. ერთ-ერთ ასეთ შეკრებაზე წაუკითხავს გრიგოლ ორბელიანს რუსი პოეტის რილევის ლექსის „ნალივაიკოს აღსარების“ თარგმანი.

კვირაში ერთხელ გრიგოლ ორბელიანი თავის ბინაზე იწვევდა თბილისელ ამულებს და მეგობრებთან ერთად ისმენდა ჩამჩი-მელ-

ქოს, ქიჩიკნოვის და საიათნოვას ლექსებს. პოეტი იღსებ ვრთაშაშ-
ვილი გადმოგვცემს ძველი თბილისის აშუღების ფნდილა და უსინა-
თლო იაგორას მონაყოლს: „...კვირაში ერთხელ თუ ორხელ კნიაზის
ბრძანებისამებრ მივედიოდით მის სახლში; განსაკუთრებით საიათ-
ნოვას ლექსების სამღერლად. კნიაზი გამოგვეგებებოდა და გვეტყო-
და თავისებურის მჯახე ხმით: „ოოხ, მოხვედით, ჩემო შვილებო!“
ჩვენც ვუმღერდით საიათნოვას საპოემაპიკო ლექსებს და ოხრად
დაგვასაჩუქრებდა...“

ცხოვრების ევროპულ ყაიდაზე გადასვლამ ბევრი შეძლებული
ქართველი თავად-აზნაური აიძულა, გაეყიდა, ანდა დაეგირაეებინა
თავიანთი უძრავ-მოძრავი, საუკუნეების მანძილზე დაგროვილი,
მამაპაპეული ქონება. მათი დაუღვერობის და უყაირათობის გამო
XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან სხვათა ხელში გადადიოდა მათი
მამულ-ღედული.

აღსანიშნავია, რომ იმეამად თბილისში არც ერთი უმაღლესი
სასწავლებელი არ იყო. უმაღლესი განათლების მისაღებად უნდა
გამგზავრებულიყვნენ რუსეთში, ანდა საზღვარგარეთ, რასაც ფული
ესაპიროებოდა. ბევრი ახალგაზრდა უსახსრობის გამო უმაღლესი
განათლების გარეშე დარჩა.

XIX საუკუნის საქართველოში კი სულაც არ იყო, ანდა ძალიან
ცოტა იყო ისეთი ქართველი, რომელსაც მეცენატობა შეეძლებო-
და, დახმარების ხელს გაუწვდიდა ქართველ ახალგაზრდობას.

ყოველგვარ ეროვნულ წამოწყებას ფული ესაპიროებოდა, ფუ-
ლი კი არსაიდან ჩანდა. ცარიზმის იმედი ამ მხრივ არ უნდა ჰქონო-
დათ. იგი ყოველგვარ ეროვნულ წამოწყებას ხელს უშლიდა. იმპე-
რიის პერიფერიებში მცხოვრები ხალხები რაც უფრო მეტ სიბნე-
ლესა და უმეცრებაში იქნებოდნენ, მას ის უნდოდა.

მხოლოდ XIX საუკუნის 80-იან წლებში გამოჩნდა ქართველთა
შორის ადამიანი, რომელმაც ეს მეტად დიდი ეროვნული საქმე
იტვირთა.

ეს ადამიანი იყო დავით ზაქარაიას ძე სარაჯიშვილი.

დ. სარაჯიშვილი დაიბადა თბილისში 1848 წელს, საპატიო მო-
ქალაქის ოჯახში.

თბილისის გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, 1866 წელს, სწავ-
ლის გასაგრძელებლად გაემგზავრა პეტერბურგს, სადაც შევიდა

უნივერსიტეტში საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე. მაგრამ ერთი წლის შემდეგ დატოვა პეტერბურგი და გაემგზავრა გერმანიაში, სადაც ჯერ მიუნხენში სწავლობდა, ხოლო შემდეგ ჰეიდელბერგის უნივერსიტეტში. 1871 წელს დაამთავრა იგი და მიიღო ქიმიის დოქტორის ხარისხი. 1878 წელს სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის შესაძენად სწავლა განაგრძო ჰოჰენჰეინსა და ჰალეში. გერმანიიდან დასრავიშვილი გაემგზავრა საფრანგეთში, სადაც 1878—1879 წლებში სწავლობდა მევენახეობას.

დავით სარაჯიშვილი სამშობლოში დაბრუნდა ევროპულად განათლებული.

ყველასათვის მოულოდნელად დავით სარაჯიშვილმა არყის დამზადების საქმეს მოჰკიდა ხელი. შეიძინა არყის სახდელი ქარხანა და მთლიანად იმდროინდელი ტექნიკის მიხედვით გადააკეთა. შემდეგ თბილისში გახსნა არყის საწყობი და ლიჭიორის ქარხანა, ხოლო 1888 წელს — კონიაკის ქარხანა. იგი ამ საქმის პიონერია არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ რუსეთის იმპერიაში.

დავით სარაჯიშვილმა დიდი გამჭრიახობით, შრომისმოყვარეობითა და საქმის კარგი ცოდნით დიდძალი ქონება შეიძინა. ასე რომ, იგი ერთ-ერთ უმდიდრეს პიროვნებად ითვლებოდა მთელს კავკასიაში. მაგრამ დავითს მხოლოდ სიმდიდრის შექმნა არ ხიბლავდა. ეს სიმდიდრე მას თავისი სამშობლოს საკეთილდღეოდ უნდოდა გამოეყენებინა. დავით სარაჯიშვილი უძეო იყო, მაგრამ ამ უმდიდრეს კაცს ეს სულაც არ ადარდებდა. იგი ხშირად ამბობდა: „რას მიქვიან უშვილობა! განა ყველა ბავშვი, მომავლის იმედად აღსაზრდელი, ქვეყნის საკეთილდღეოდ განსაწვრთნელი და განსასწავლელი ჩემი შვილი არ არისო“. 1905 წლის 3 აპრილს, დავით სარაჯიშვილის ახალი სახლის (დღეს საქართველოს მწერალთა სახლი) კურთხევის დღეს დიდმა აკაკიმ ასეთი ლექსი უძღვნა დავით სარაჯიშვილს:

...

განგებამ მოგცა სუყველაფერი!
ნუ სწუხართ იმას, რომ ხართ უშვილო,
ნუთუ არ კმარა შვილად და ძირად
თქვენთვის სამშობლო და საქართველო!

დ. სარაჯიშვილი დიდი გულისყურით ექცეოდა ყველა ნიჭიერ ახალგაზრდა ქართველს, რომელსაც სწავლა სწყურებდა, მათგან ლობდა მათ.

XIX საუკუნის მოწინავე ქართველ ინტელიგენციას დადრდ აფიქრებდა ქართველი ახალგაზრდობის სწავლა-განათლების საქმე ამიტომ ყოველი მათი შეკრების მთავარი საკამათო და სასაუბრო თემა იყო ახალგაზრდობისათვის წესიერი განათლების მიცემის საკითხი. დავით სარაჯიშვილის სახლი ერთ-ერთ სალონს, იმდროინდელი ქართველი ინტელიგენციის სათავყრილობო ადგილს წარმოადგენდა. ამ სახლის ხშირი სტუმრები იყვნენ დიდი ილია, აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ცხვედაძე და მრავალნი სხვანი. ერთ-ერთი ასეთი შეკრებისას გადაუწყვეტიათ, რომ ნიჭიერი ქართველი ახალგაზრდობისათვის დაეარსებინათ სტიპენდიები. მართლაც, 1888 წელს დავით სარაჯიშვილის მთავარ კანტორასთან დაარსებულა კომიტეტი ნიკო ცხვედაძის თავმჯდომარეობით, რომელიც მართო სტიპენდიების სახით 30 000 მანეთს გასცემდა. გარდა ამისა, კომიტეტი დახმარებას უწევდა სკოლებს, ჟურნალ-გაზეთებისა და წიგნების გამოცემას.

დავით სარაჯიშვილის სტიპენდიანტები სხვადასხვა დროს იყვნენ: ია კარგარეთელი, მელიტონ ბალანჩივაძე, ვანო სარაჯიშვილი, დიმიტრი არაყიშვილი, მოსე თოიძე და სხვა.

XIX საუკუნის დაახლოებით 80-იან წლებში იწყება ქართული კულტურის აღორძინება. არსდება „ქართული გალობის აღმდგინებელი კომიტეტი“, სამუსიკო სასწავლებელი, ლადო აღნიაშვილისა და ი. რატილის გუნდები, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება და სხვა. დავით სარაჯიშვილი არც ერთ დიდ კულტურულ წამოწყებას არ სტოვებდა უყურადღებოდ.

დავით სარაჯიშვილის ბინაზე ხშირად ეწყობოდა ლიტერატურული შეკრებები. აქ თავს იყრიდნენ როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მწერლები და პოეტები. შეკრებილნი კითხულობდნენ საკუთარ ნაწარმოებებს, იმართებოდა სჯა-ბაასი სხვადასხვა საკითხზე.

1882 წელს, ერთ-ერთ ასეთ შეკრებაზე ილიას წაუკითხავს პოემა „განდევილი“; აქვე ილიას პირველად წაუკითხავს „ოთარაანთ ქვრივი“.

1911 წლის 20 ივნისს დავით სარაჯიშვილი გარდაიცვალა.

გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე, 1910 წლის 3 ივნისს, ღონის როსტოვში ყოფნისას, ადგილობრივ ნოტარიუსთან დავით სარაჯიშვილს შეუდგენია ანდერძი, რომელიც მისი დიდძალთვნიერებულ უტყუარი საბუთია. ანდერძის შედგენისას მას არ გამოჩენია არავინ და არაფერი. მისი უზარმაზარი ქონებიდან თითქმის ყველას ხვდა წილი. დიდმა ქველმოქმედმა და მეცენატმა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ ანდერძით დაუტოვა 300000 მანეთი, აქედან ქართული მუზეუმის აგებას უნდა მოხმარებოდა 150 000 მანეთი, დარჩენილი 150 000 მანეთი კი — სტიპენდიებს; თბილისის ვაჟთა პირველ გიმნაზიას — 10 000 მანეთი; თბილისის მართლმადიდებელ სასულიერო სემინარიას 5000 მანეთი; პროფესორ ალექსანდრე ცაგარელს — 5 000 მანეთი; მხატვარ გიგო გაბაშვილს — 1000 მანეთი; მწერალ არტურ ლაისტს — 1 000 მანეთი. მას არ დავიწყებია თავისი მუშა-მოსამსახურენიც, რომელთაც 125 000 მანეთი დაუტოვა. 1918 წელს დავითის ნების აღმსრულებელმა ადამ ივანეს ძე ფორაქიშვილმა დავით სარაჯიშვილის უმდიდრესი ბიბლიოთეკა გადასცა თბილისის ახლად დაარსებულ ქართულ უნივერსიტეტს.

რევოლუციამდელი ხანის ქართველი ხალხის კულტურულ ცხოვრებაში დიდ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს 1910 წელი, როცა გადაწყდა თბილისში პოლიტექნიკური ინსტიტუტის დაარსება.

ინსტიტუტში უნდა ყოფილიყო ოთხი ფაკულტეტი — სასოფლო-სამეურნეო, აგრონომიული განყოფილებით; ქიმიური, მექანიკური და ეკონომიკური, კომერციული განყოფილებით.

ინსტიტუტი გათვალისწინებული იყო 1200—1500 სტუდენტისათვის.

სააღმშენებლო კომისიამ დაიწყო ინსტიტუტისათვის ადგილის ძებნა. შერჩეული იქნა თბილისის სამი უბანი: საბურთალო, ნაძალადევი (ლოტკინის მთა) და ნავთლუდი. კომისიის არჩევანი ამ უკანასკნელზე შეჩერდა. ნავთლუდის ძველი სასაფლაოს აღმოსავლეთით, მდინარე მტკვრის გაყოლებით გამოიყო 10 დესეტინა მიწის ნაკვეთი. აღნიშნული სააღმშენებლო მიწის ნაკვეთის ნაწილი შეისყიდეს, ნაწილი კერძო მფლობელებმა საჩუქრად გადმოსცეს.

1914 წლის 4 მაისს დიდი ზეიმით აღინიშნა თბილისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის შენობის საფუძვლის ჩაყრა.

ამ დღისათვის საგანგებოდ დაინიშნა დამატებითი მატარებელი „თბილისი — ნავთლული“. 1914 წლის 4 მაისის გაზეთი „საქართველოსკაია რეჩი“ წერდა: „დღეს თბილისში ხდება ისტორიული მნიშვნელობის დიდი აქტი. მხარეში რუსული მმართველობის მთელ ხანაში პირველად საძირკველი ეყრება უმაღლესი განათლების ნერგს... გაიარა დაახლოებით 120 წელმა და რუსეთის ხელისუფლებამ მხოლოდ ახლა იწყო ფიქრი მხარეში უმაღლესი ცოდნის წყაროს აღორძინებაზე... მთელი გულით და სულით ვისურვებდით, რომ ამ საძირკვლის ჩაყრა სასიკეთოდ და სასიხარულო ყოფილიყო საქართველოსა და მთელი კავკასიისათვის...“

მაგრამ თბილისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის მთელი ისტორია, სამწუხაროდ, მხოლოდ ამით დამთავრდა. პირველმა მსოფლიო ომმა ხელი შეუშალა ამ კარგი წამოწყების კარგადვე დამთავრებას.

თუ ქალაქის ძველი ნაწილი ყურადღებას იქცევდა მხატვრულად გაფორმებული აბრეგითა და ორიგინალური სახელწოდებებით („თუმნით ვქეიფობ“, „ქოსების დუქანი“, „ნე უეზჟაი, გოლუბჩიკ მოი“, „პივნაია აზია, გვერდზე მიზის ლამაზია“, „სანდრო, ნალეი პივა, თორემ თავი მტკივა“ და სხვ.) შემკობილი დუქნებითა და ქარვასლებით, XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან თბილისის ახალ ნაწილში დაიწყეს ევროპული სტილის ლოტოს და ქალაქის სათამაშო კლუბების, მაღაზიების (სადაც, ძირითადად, იმპორტული საგანტერო საქონელი იყიდებოდა), სასტუმროებისა და რესტორნების მშენებლობაც.

გოლოვინის (დღევანდელი რუსთაველის) გამზირზე აშენდა სასტუმროები და რესტორნები: „სევერნიე ნომერა“, „ორიანტი“, „ნიუ ორკი“, „ანგლეთერ“, „მეტროპოლი“, „ბრისტოლი“, „როსია“, „ანონა“, „ბოიარსკაია“, „მუხრანი“; სასახლის (გოლოვინის გამზირის გაგრძელება, უერთდებოდა მოედანს) ქუჩაზე: „ვიქტორია“; ერევნის მოედანზე „დვორცოვია“, „ფრანცია“, „კავკაზ“, „ინტერნაციონალ“; ვორონცოვის (დღეს კარლ მარქსის სახ.) მოედანზე: „ვენეცია“, „ავსტრალია“, „ვერსალ“; ვერის დაღმართზე — „ბერლინი“; ვოგზლის ქუჩაზე — „ვოსტოკ“, „ბორჯომი“, „როსტოვი“.

„ზაპად“, „სვეტ“; სიონის ქუჩაზე — „კომერციული“; ნიკოლოზის ხილთან — „ლონდონი“, „გრანდ ჰოტელი“; მიხეილის (დღევანდელი პლეხანოვის) გამზირზე „ვეტცელი“ (შემდეგი დროის „ევროპა“ და „რუსთავი“. ახლა იქ იუსტიციის სამინისტროა მოთავსებული); „ნემეცკიე ნომერა“, „პროგრეს“; რიყეზე — „პარიზი“; ელისაბედის

სასტუმრო „სევერნიე ნომერა“ სასახლის ქუჩაზე

(დღევანდელი კლარა ცეტკინის) ქუჩაზე — „სემეინიე ნომერა“; მთაწმინდაზე რესტორანი „განდეგილი“ და კიდევ მრავალი სხვა.

თუ ძველად დუქან-სავაჭროებში მუშტრის მიზიდვა მხოლოდ მხატვრულად კარგად გაფორმებული აბრის საშუალებით ხდებოდა, ქალაქის ახალ ნაწილში თანამედროვე მაღაზიების, რესტორნების, სასტუმროების სარეკლამო საშუალება სხვადასხვა იყო. ესა თუ ის მეპატრონე თავისი დაწესებულების რეკლამისათვის ადგილობრივ გაზეთებში — პრესაში აქვეყნებდა განცხადებას, ქალაქის ქუჩებში საგანგებოდ მოწყობილ დაფებზე თუ აგურით ნაშენ მრგვალ, სო-

კოსმაგვარ სვეტებზე აკრავდნენ აფიშებს, სადაც ჩამოთვლილი იყო, ვინ ემსახურებოდა სასტუმროს, ოთახების მოწყობილობა — კომფორტი, რესტორანში რა და რა სახის კერძი მზადდებოდა, ორკესტრი რა მელოდიებს უკრავდა და მრავალი სხვა.

ასე მაგალითად, ვოგზლის ქუჩაზე იყო პ. პ. ვენერის დღესასწაულები, ლუდის ქარხანას კი ფლობდა ვეტცელი. მთელს ქალაქში იყო ცნობილი იუზბაშევის საკონდიტრო და საფუნთოშე მაღაზია ერევნის მოედანზე; ი. დ. ხოსიტაშვილის ნანადირევის მაღაზია (ფრინველის) ბაზრის ქუჩაზე; მხატვრულად გაფორმებული სურათების ჩარჩოები და პორტრეტების გამადიდებელი მაღაზია-სახელოსნო „მიქელ ანჯელო“ მიხეილის ქუჩაზე; აქვე, ამავე ქუჩაზე, საფლავის ქვების მხატვრულად გამფორმებელთა სახელოსნო ანდრიოლეტი, ბ. ვილი და ა. რიცი; ქუდების ცნობილი სამკერვალო სახელოსნო ი. ფელდმანის, სამკერვალო ფირმა „დიურან“...

სამწუხაროდ, ზემოთ დასახელებული სასტუმროებიდან და რესტორნებიდან დღეს თითქმის არცერთი აღარ მოქმედებს. ზოგი ქალაქის რეკონსტრუქციას შეეწირა, ზოგიც სხვა უწყების დაწესებულებებმა დაიკავა.

გოლოვინის გამზირზე, თეატრალური საზოგადოების შენობაში (დღეს აქ რუსთაველის სახ. აკადემიური თეატრია მოთავსებული) იყო რესტორანი „ანონა“ (შენობის ზედა ვესტიბიულში); ქვედა ვესტიბიული კი უფრო მოგვიანებით, დათმობილი ჰქონდა რესტორან „ქიმერიონს“, სადაც იკრიბებოდნენ ქართველი მწერლები, პოეტები და საზოგადო მოღვაწენი: გალაკტიონ ტაბიძე, ტიციან ტაბიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, პაოლო იაშვილი, გიორგი ლეონიძე, კოლაუ ნადირაძე და მრავალი სხვანი.

„ქიმერიონის“ კედლები მოხატული იყო მხატვარ ლადო გუდიაშვილის, კირილე ზდანევიჩის და ზიგმუნდ ვალიშევსკის მიერ. რა მოხდა შემდეგ? მოხდა ის, რომ „ქიმერიონი“ დაიხურა, მისი კედლები კი დაიფარა. სულ ცოტა ხნის წინ კი ასეთივე ბედი ეწია ქალაქის ერთ-ერთ უძველეს სასტუმრო-რესტორანს „ინტურისტს“. მისი შენობა დაიკავა საქართველოს მხატვართა კავშირის გამგეობამ.

სავალალო ბედი ეწია გრიბოედოვის სახელობის დრამატული სახელმწიფო თეატრის შენობასაც, რომელიც ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ადგილსამყოფელი

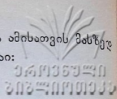
იყო (აქვე იყო ქართული თეატრი — კლუბი). აქ ათეული წლების მანძილზე გაისმოდა დიდი ქართველი საზოგადო მოღვაწეების: ილიას, აკაკის, ივანე მაჩაბლის ხმა, ამ დარბაზის კათედრიდან წყდებოდა ქართველი ერის ბევრი საკეთილდღეო საკითხი, რომელმაც დღევანდლამდე მოგვატანინა თავი... და ეს ისტორიული, მემორიალური სახლი, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მშვენიერი ხუროთმოძღვრული ძეგლი აიღეს და დაანგრიეს, რათა თეატრისათვის ახალი შენობა აეგოთ...

მასხენდება ერთი ასეთი ფაქტი: იტალიაში, ქალაქ რომის ერთ-ერთ კაფეში, მრავალ მაგიდას შორის მდგარ ერთ მაგიდასთან კედელზე გაკრულია სპილენძის თუ ბრინჯაოს დაფა, სადაც წერია, რომ აქ, ამ მაგიდასთან, ამა და ამ წელს სადილობდა რუსი მწერალი ანტონ ჩეხოვი. ვფიქრობთ, ყველაფერი ნათელია!

თუ ძველი თბილისის დაბალი ფენა ძირითადად ორთაქალისა და კრწანისის ბალებში ერთობოდა, ქალაქის სოციალურად მაღალი ფენის წარმომადგენლები დროს ალექსანდრეს (დღევანდელი კომუნარების) და „მუშტაიდის“ ბაღში ატარებდნენ. აქ უკმე დღეებში უკრავდა სასულე ორკესტრი, ეწყობოდა საცირკო ატრაქციონები.

ალექსანდრეს ბაღის ადგილზე ძველად საასპარეზო ყაბახი იყო, XIX საუკუნეში კი იგი ქართველი მოწინავე საზოგადოების ერთ-ერთ საყვარელ სასეირნო ადგილად ითვლებოდა. ნიკოლოზ ბარათაშვილი თავის ბიძას, რუსეთში მყოფ გრიგოლ ორბელიანს 1837 წლის თებერვალში წერს წერილს, რომელშიც სევდიანად აღწერს ყაბახზე გატარებულ ზაფხულის ერთ-ერთ ღამეს: „ამ წარსულ ზაფხულში, ერთს მშვენიერს მთვარიანს ღამეში, ყაბახზედ დავიარებოდი, სადაც მისმან შვენებამ, სატრფოთ მარაქამ, მათმან უწინდებობა კიდევ დარდიმანდობამ სრულიად განატკბეს სახედველი, აღმიტაცეს ფიქრნი, წარმიღეს გონება! კოჯრის ნიავის ქროლაზე, ძიავ, მერწმუნენით, თქვენ მომაგონდით, მაშინ მომაგონდა: „განცეცხლებულთა ღვინისაგან შუბლთა კოჯრის ნიავი განგვიგრილებდეს“ და მაშინვე განვიზრახე, რომ ამ ღამეს უთუოდ აღვწერ და გაუგზავნი ძია გრიგორის მეთქი, და კიდევ აღვასრულე; მით უფრო ჩქარად, რომ ერთმა საგანმა პირველ დამასო გულს კაეშანი.

შენი არს ყაბახი, ძიავე, შენ გიყვარს იგი, და ამიხათვის მისწევე
წარმოებული შემთხვევატ შენ მოგეძღვნის; — აი:

ძიავე, ყაბახი, სამშობლო შენი,
წაგართო ა ე ის ე ნ ის ა გესლმან;
სატრფონი მისნი შემოგარენი
გ ა რ დ ა ხ ვ ე წ ი ლ ს ა დაგიზშო ეტლმანი
მაგრამ გაჩნს კიდეც გულში მის არე;
გიყვარს ყაბახის კარგიც და ავი,
თუმც უცხო და შორს თემად იარე,
მრავალი კარგი ჰნახე ამბავი.
მაგრამ რას ჰხედავს აწ კრული ჩრდილოს?
აჰა, ის ღამე, ოდეს სატრფონი
ალამაზებდნენ შენ ს ყაბახს ამოს,
შენის სიყრმისა თანზრდილნი, სწორნი!

როგორც ბევრი რამ, „ყაბახიც“ ჟამთასვლის „მსხვერპლი“ შე-
იქნა. მანაც დაკარგა პირვანდელი დანიშნულება და სასეირნო და
დასასვენებელ ადგილადღა დარჩა.

1859 წელს მეფისნაცვალ ბარიატინსკის თაოსნობით „ყაბა-
ხის“ ადგილას გააშენეს დასასვენებელი ბაღი, რომელსაც რუსე-
თის იმპერატორ ალექსანდრე მეორის პატივსაცემად „ალექსანდრეს
ბაღი“ უწოდეს. ამიერიდან აქ მხოლოდ რუსული და ევროპული
მუსიკის ჰანგები ისმოდა. ჩამოსული აკრობატები აქვე საცირკო
ნომრებსაც უჩვენებდნენ.

გარეთუბანს გავხედე,
სადღა არის ქოხმახი,
პალატები დაუდგამთ
უცნაური, ახმახი;
ენახე ყველა დიდკაცობს,
ვისაც ედგა თაბახი;
ფაიტონით შემომხვედა
კარაპეტა დაბალი,
მე რაღა ვარ თავადი?
ცარიელი ტრაბახი.
დაბლა გადავიხედე,
სადღა არის ყაბახი;
საეარჯიშო ცხენისა,
იქ ბაღი სჩანს ლამაზი,
აქაური თემისა, —

წერდა რაფიელ ერისთავი.

ალექსანდრეს ბაღს ორ, დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილად ყოფდა ლორის მელიქოვის (დღევანდელი კეცხოველის) ქუჩა. ზემო, დასავლეთ ნაწილში იდგა საისტორიო-სამხედრო მუზეუმი, ე. წ. „დიდების ტაძარი“ (დღეს აქ სამხატვრო გალერეაა), რომელიც აშენდა 1885 წელს, კავკასიაში მეფის რუსეთის ბრძოლების ბრწყინვალედ დასრულებასთან დაკავშირებით. „დიდების ტაძარში“ ექსპონირებული იყო ჩრდილოეთ კავკასიაში ბრძოლების დროს რუსეთის ჯარის სამხედრო ნაღვლი, ალაფი და ბატალისტი მხატვრის რუბოს დიდი ფერწერული ტილოები. მუზეუმის შესასვლელთან, ორივე მხარეს იდგა ნაალაფევი ბრინჯაოს ზარბაზნები.

ალექსანდრეს ბაღის (საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ამ ბაღს ბაქოს 26 კომისრის თავდადების უკვდავსყოფად „კომუნარების“ სახელი ეწოდა) ქვემო, აღმოსავლეთ ნაწილში იდგა წმ. ნიკოლოზის ეკლესია, ხოლო ცოტა ქვემოთ, თითქმის ბაღის შესასვლელთან, მადათოვის ქუჩაზე (ახლანდელი ათონელისა) იდგა ალექსანდრე ნეველის სახელობაზე აგებული პატარა დროებითი სამლოცველო.

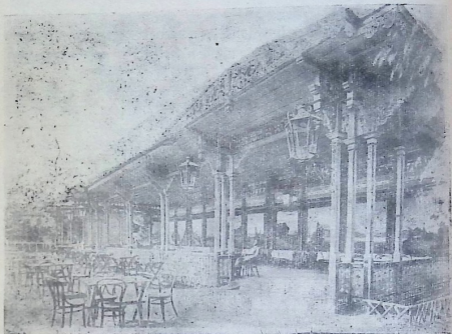
ახალი, ცივილიზებული ქალაქი თანდათან იზრდებოდა და სახეს იცვლიდა.

ახალ კუკიაში, მიხეილის გამზირის ბოლოს, XIX საუკუნის 40—50-იან წლებში გაშენდა მშვენიერი ბაღი, ე. წ. „მუშტიადის ბაღი“.

XIX საუკუნის ძველ კუკიასა და დიდუბეს შორის მდებარე ტერიტორიას (ესაა დაახლოებით ახლანდელ მარჯანიშვილისა და ტელმანის ქუჩებს შორის მოთავსებული ტერიტორია) გერმანელთა კოლონია ეწოდებოდა, რომელიც თითქმის მთლიანად მწვანეში იყო ჩაფლული. ჩვეული თბილისური ცხელი ზაფხულის დღეებში აქ, უზარმაზარი ვერხვის, ჩინარისა თუ აკაციის ხეების ჩეროებში საამოდ გრილოდა. გერმანელთა კოლონიაში იდგა სასტუმრო და რესტორანი „ვეტცელი“. აქვე იყო გერმანელთა კლუბი. გაცდებოდით გერმანელთა კოლონიას და მოხვდებოდით „კრუჟოკში“. ეს იყო რაღაც საზაფხულო თავშესაყარი ადგილი, სადაც იმართებოდა საქმიანი შეხვედრები და პაემნები, დაუსრულებლად ისმოდა საცეკვაო მუსიკის ხმა.

XIX—XX სს. ქალაქის საზოგადოებრივ ბაღად ითვლებოდა

„მუშტაიდის ბაღი“, ძველ თბილისელთა „ბულონის ტყე“. დროის სატარებლად, გასართობად აქეთ მოეშურებოდნენ ქვეითად თუ ეტლით, ცხენის რკინიგზით — „კონკით“. აქ, ამ ბაღში ყოველთვის საზეიმო განწყობილება სუფევდა. გასული საუკუნის ერთი მოგზაური ასე აღწერს „მუშტაიდის ბაღს“: „გასაოცარია, — თუ ჩათვალ უყვართ ქართველებს გართობა და დასვენება. გაივლით გერმანელ-

მუშტაიდის ბაღი

თა დასახლებას, მიემართებით მუშტაიდისაკენ, ყოველ ნაბიჯზე გზვდებათ სხვადასხვა კლუბი — შესაკრები, სათავეყრილობო ადგილი. ხალხმრავლობაა, ყოველმხრიდან ისმის მუსიკის და სიმღერის ხმა, სვამენ ღვინოს და ფანტავენ — ქარს ატანენ ფულს და მღერიან და ღრეობენ არა მდიდრები, ძლიერნი ამა ქვეყნისანი, არამედ ქალაქის მრავალათასიანი მუშა-ხელოსანი, ვაჭარი... მათთან შეხვედრისას თქვენ შეიძლება ისინი განსაჯოთ, გაკიცხოთ კიდევ, მაგრამ ეს განსჯა კი არა, უფრო კეთილი „შურია“. „გშურთ“ მათი ბედ-

ნიერება, უშუალობა, ეროვნული ხასიათი, რომელიც გამოიხატება თვითდაჯერებით, სიცოცხლით, დარდიმანდობით...“.

ბაღს სახელი ეწოდა სპარსეთის უმაღლესი სასულიერო პირის მუჯთაჰედ-ალა მირ ფეთაჰის გამო. ეს იყო შვილი ცნობილი აღაშირ-იუსუფისა. ირან-რუსეთის ომის დროს (1829—1830 წწ.), როცა ირანმა კაპიტულაცია გამოაცხადა და დაიღო ზავი, მუჯთაჰედი იძუ-

ბორანი მტკვარზე

ლებული გახდა, სამშობლო დაეტოვებინა და თბილისში გადმოსახლებულიყო, როგორც პოლიტიკური ემიგრანტი. თბილისში მას საცხოვრებელი ადგილი გამოუყვეს ახალ კუკიაში, მიხეილის გამზირის ბოლოში. არსებობს ვადმოცემა, რომ მუჯთაჰედს გარდაცვლია სილამაზით განთქმული ცოლი, რომელიც მას იქვე, თავისი

სახლის ეზოში დაუკრძალავს. შემდეგ მეუღლის პატივსაცემად მშვენიერი ბაღიც გაუშენებია.

XIX—XX საუკუნეების მიჯნაზე მუშტაიდის ტაღოთბილიცელმა მოქალაქემ გორგიჯანიძემ შეისყიდა ხაზინისაგან და მის შემდეგ ხშირად მუშტაიდის გარდა გორგიჯანიძის, ანდა გორგიჯანოვის ბაღსაც უწოდებდნენ.

მაშინდელი პრესის ფურცლებზე ხშირად წაიკითხავდით ასეთ განცხადებას:

„ღირქცია მ. ა. გორგიჯანოვისა
მიხეილის პრ., მუშტაიდის ბაღის შესასვლელთან, ტელეფ. № 152

ბაღი და თეატრი გორგიჯანოვისა
ყოველდღე „ვარიეტე“

საზღვარგარეთელი და რუსი პირველი კლასის მსახიობები,
გუნდის და კაპელას რუსული დიდი ქორო.

სალამოს განმავლობაში სრულდება დაახლოებით 75 ნომერი.

სალამოს 9 საათიდან საკონცერტო სიმებიანი ორკესტრი.

„ვარიეტეს“ დასაწყისი ზუსტად 10 საათზე.

პირველი კლასის სამზარეულო. ბრწყინვალე ბუფეტი, როტონდა¹, კაბინეტი.

მუშტაიდის ბაღი

აღდგომის მეორე დღიდან პირველ ოქტომბრამდე, ყოველდღე, სალამოს 6 საათიდან ღამის 12 საათამდე, დაუკრავს ქალთა სიმებიანი ორკესტრი.

პირველი კლასის ბუფეტი, რუსული და საზღვარგარეთული სასმელებით.

აზიური და ევროპული სამზარეულო, გამოცდილი კულინარის მეთვალყურეობით.

ღია სცენა.

ფასები ზომიერი

„შესვლა უფასო.“

მუშტაიდის ბაღში მოთავსებული იყო მეაბრეშუმეობის სადგური, მის ბაზაზე აქ გამოჰყავდათ აბრეშუმის ქია. მუშტაიდის მეაბრე-

1. გუმბათიანი მრგვალი ნაგებობა, პავილიონი, ფანჩატური.

შუმეობის სადგური თავისი მოწყობილობით და სიდიდით ერთადერთი იყო მთელ მაშინდელ რუსეთის იმპერიაში. სამწუხაროდ, მეაბრეშუმეობის სადგურის მოწყობის დროს გაიჩეხა საუკუნეგანრი ფოტო-თლოვანი ტყე. აქვე იყო აბრეშუმის სართავი ლაბორატორიაც, მეფრინველეობის სადგური და სხვ.

1903—1904 წლებში კერძო პირების მიერ თბილისში იხსნება

დიღუბის ეკლესია

მთელს კავკასიაში პირველი კინო-თეატრები: „ელიოსკოპი“, „სინე-მა“, „ელექტროპროექტორი“, „ილუზიონი“...

„ილუზიონი“ დაუარსებია ოდესიდან თბილისში ჩამოსულ სოფო ივანიცკაიას, რომელმაც ჯერ ჩვენს ქალაქში, ხოლო შემდეგ თითქმის მთელს კავკასიაში დააარსა კინოთეატრები.

სოფიო ივანიცკაიას კინოთეატრების ფართო ქსელი შეუქმნია თბილისში: „ილუზიონი“ — მიხეილის გამზირზე, ვეტცელის სახლში; „პატეოგრაფი“ — ახლანდელ ლესია უკრაინკას ქუჩაზე; „ოდეონი“ — მიხეილის გამზირზე (არტოს ბაღში); „პრემიერ-გრაფი“ — ვოლოვინის გამზირზე, ძველი ცირკის პირდაპირ, შემდეგ იგი გადაიტანეს მუშტაიდის ბაღში მოწყობილ ე. წ. „ლესნოი დომში“.

მოგვიანებით მთელ გადაღებებს ხელმძღვანელობდა ცნობილი ქართველი კინოოპერატორი დილმელოვი, ძირითადად მის საქმიანობას შეადგენდა დოკუმენტურ-ქრონიკალური ფილმების შექმნა-გადაღება.

ამ დროს გადაღებულმა რამდენიმე დოკუმენტურ-ქრონიკალურმა ფილმმა ფრაგმენტების სახით ჩვენამდეც მოაღწია. ისინი საინტერესო მასალას იძლევიან XX საუკუნის თბილისის ზოგიერთი კუთხის ისტორიისათვის. ასეთებია: თბილისის სახელმწიფო ბანკის გახსნა-კურთხევა 1910 წელს (დღევანდელი ფინანსთა სამინისტროს შენობა); მუხრანის ხიდის გახსნის ცერემონიალი 1911 წლის 24 აპრილს.

¹ ახლანდელი გაზეთ „ზარია ვოსტოკას“ რედაქციის ადგილზე XIX ს. დასასრულს და XX საუკუნის 10-იან წლებში ცირკი ჰქონდათ ძმებ ნიკიტინებს.

ურემი, ცხენი, ჯორი და...

ველი თბილისის საქალაქო ტრანსპორტი, როგორც უკვე ვთქვით, იყო ურემი, ცხენი და ჯორი. და აი, გასული საუკუნის დასაწყისში ქალაქის ქუჩებში პირველად გამოჩნდა ევროპული ტრანსპორტი „კარეტა“, რომელიც მეფის რუსეთის კარზე წარგზავნილ ქართლ-კახეთის სამეფოს ელჩს გარსევან ჭავჭავაძეს ეკუთვნოდა. 20-იან წლებში კი თბილისის ქუჩები აახმაურა „კალიასკამ“ — ეტლმა, რომელიც გენერალ სიპიაგინს ეკუთვნოდა.

„კალიასკა“ პირველად გადაუხურავი იყო და ერთი ცხენი ებმოდა. შემდეგ, ცოტა მოგვიანებით, ეტლს ტყავის სახურავი გაუკეთეს, ბორბლებს კი რკინის სალტეებზე რეზინი გადააკრეს.

თბილისში გამოჩნდა სამგზავრო ფაიტონებიც.

1883 წელს თბილისში პირველად ამუშავდა ცხენის რკინიგზა — „კონკა“. იგი მიხეილის გამზირზე დადიოდა — მუშტაიდის ბაღიდან ვორონცოვის მოედნამდე. ხაზის სიგრძე დაახლოებით ორ-ნახევარი კილომეტრი იყო. შემდეგ კონკის ხაზი გააგრძელეს. იგი გადაივლიდა მიხეილის ხიდს და პუშკინის ქუჩით მოედნამდე ადიოდა. შემდეგ და შემდეგ „კონკამ“ გაიარა სასახლისა და გოლოვინის ქუჩები. იგი ვერის დაღმართზე ჩამოვლით მიხეილის გამზირს უერთდებოდა კირიჩთან, დღევანდელ მარჯანიშვილის მოედანთან.

„კონკა“ ღია ვაგონი იყო, რომელიც ერთი ხაზით მოძრაობდა. მისი სკამების საზურგეები მოძრავი იყო და საითაც წავიდოდა „კონკა“, სკამის საზურგესაც იქით მიაბრუნებდნენ. „კონკის“ გაჩერება აღმართზე და დაღმართზე აკრძალული იყო. ტრანსპორტი ჩერდებოდა ზარის დარეკვით, რომელიც კონდუქტორს — ბილეთების გამყიდველს ეკავა. აღმართზე „კონკას“ დამატებით კიდევ ორ ცხენს

უბამდნენ. საფეხურზე მდგომი კონდუქტორი „კონკის“ ხან ერთი და ხან მეორე მხრიდან ყილდა ბილეთებს.

XIX—XX საუკუნეების ქალაქის ტრანსპორტს განეკუთვნებოდა მდინარე მტკვარზე მოქმედი ტივი, ნავი და ბორანი. ამათგან ბორანი, ქალაქში ხიდების მშენებლობასთან დაკავშირებით, სულ უფრო და უფრო სცილდებოდა ქალაქის ფარგლებს. ყველაზე ბოლოს ქა-

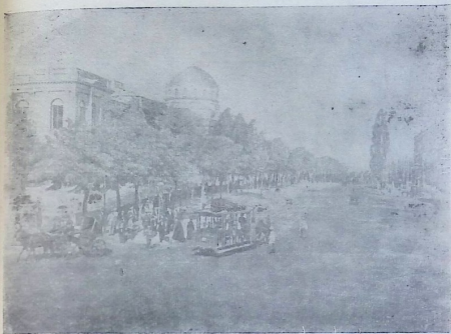
სასტუმრო „ლონდონი“ (მარჯვნივ) და „გრანდ-ოტელი“ (მარცხნივ) ნიკოლოზის ხიდთან. შუაში მოჩანს სამლოცველო ალექსანდრეს ბაღის შესასვლელთან. ლაქში დიდუბის ბორანი გაუქმდა ახალი ხიდის მშენებლობასთან დაკავშირებით.

XIX საუკუნის 90-იან წლებში თბილისის საქალაქო ტრანსპორტს შეემატა ველოსიპედიც. სახედარზე ამხედრებულ მემაწვნესა თუ მენახშირეს უცბად გვერდით ჩაუქროლებდა ველოსიპედზე შემომგდარი, სერთუკში გამოწყობილი ჩინოვნიკი თუ გიმნაზიელი...

ძველ თბილისში სულ უფრო და უფრო მტკიცედ იკიდებდა ფეხს „ევროპა“. ველოსიპედს მალე ავტომობილიც შეემატა, ხოლო 1908 წელს თბილისში უკვე არსებობდა კერძო საავტომობილო საზოგადოება.

1905 წელს მთაწმინდის გორაზე ამოქმედდა ფუნიკულიორი, ზაფხულის ცხელ დღეებში ღია ვაგონებს ქალაქელები აჰყავდა მთაწმინდაზე მდგარი ეკლესიის ეზოში არსებულ სასაფლაოზე — პანთეონში, სადაც განისვენებდნენ ქართველი საზოგადო მოღვაწენი, პოეტები და მწერლები.

მთაწმინდის პლატოდან „ორსახოვანი“ თბილისის კონტრასტები

კონკა სასახლის ქუჩაზე

უფრო თვალსაჩინო იყო. აი, თხუთმეტსაუკუნოვანი ქალაქის დამცველი ნარიყალას ციხე, ქალაქის შუაგულში გაწოლილი მტკვარი, მეტეხის ეკლესიასთან გადებული „ვირისა“ და ავლაბრის ხიდები. ხიდის ერთ თავში ქრისტეს რჯულისათვის წამებული აბოს ქვაბულია, მეორე მხარეს კი მაჰმადიანობის სიმბოლო — შაჰ-ისმაილის დროინდელი მეჩეთი დგას მინარეთით.

საპარიკმახროები. „პარიკი“

ახალი თბილისი არამართო გარეგნულად — ხუროთმოძღვრული ნაგებობებით ემსგავსებოდა ევროპულ ქალაქს; ქალაქელები სხვა მხრივაც ცდილობდნენ, არ ჩამორჩენოდნენ ახალ ცხოვრებას. ურემმა გზა დაუთმო ტარანტასს — გრძელ, ოთხთვლიან სამგზავრო ეტლს, ძველი სკივრები ჩემოდნებმა და ტყავის ჩანთებმა (იყიდებოდა რ. ბ. ლაბერმანის მაღაზიაში, ერევნის მოედანზე) შეცვალა; ქართველი ქალები, მამაკაცთა „თვალის მოსატყუებლად“, ტანს იყენებდნენ და კორსეტს იცვამდნენ (იყიდებოდა ბ. ზუხნერის მაღაზიაში, გოლოვინის გამზირზე), ლეჩაქი შლიაპამ შეცვალა, ქოშები — ბაშმაკებმა.

ეროვნულ ტანსაცმელს თანდათან ევროპული ცვლიდა. გრიგოლ ორბელიანი ერთ-ერთ თავის წერილში იგონებდა: „მახსოვს, ერთხელ ივანე მალხაზიჩის (ანდრონიკოვის) დედასთან, მარიამთან შევედი და ბატონიშვილი დიდად გაჯავრებული დამხვდა. — რაო, ბატონიშვილო, რამ გაგაჯავრა ასე, ვინ რა გაწყენინა?

— როგორ რამ გამაჯავრა. უი, სირცხვილო! შვილო, გაგონილა? ოთარის ცოლსა ქოშები გაუხდია და ბაშმაკები ჩაუცვამს.

— მერე, ბატონო, რაო, რომ ბაშმაკები ჩაუცვამს.

— ის, შვილო, რომ დღეს რომ ქოშები გაიხადა, ხვალ სხვასაც გაიხდის.“

ქალებს არც კაცები ჩამორჩებოდნენ სიკოხტავეში და „მოდურად“ იცვამდნენ. მოუშვეს ბაკენბარდები. ჩოხა-ახალუხს ქალაქის არისტოკრატია აღარ იცვამდა. იგი თბილისის ხელოსნის, წვრილ ვაჭართა, „პროვინციელთა“ ტანსაცმელადღა დარჩა.

„ივანე სარდალმა ორბელიანმა ნიშნად ერთგულებისა რუსე-

თისადმი მოიპარსა წვერი და მრავალთა თავადიშვილთა მოაპარსენა
წვერი თავისთანავე. ასე რომ, ტომრები ბალნით გატენილი გადა-
ყარეს მტკვარში“ (გრ. ორბელიანი).

ძველი ყაიდისა და ადათის მიმდევარი მამაკაცები კი ჯერ კიდემ
შუაბაზარში, აქაურ „სადალაქოში“ — იპარსავდნენ წვერს.

შუა ბაზარში არა მარტო სავაჭრო ადგილი, „ღია ვერანდაც“
იყო, სადაც სხვადასხვა სააღებმომცემო და ხელოსნურ საქმიანო-
ბასთან ერთად შეგეძლოთ გენახათ, როგორ იდგა პირდაპირ ქუჩაში,

ბზის მოედანი

ყოველგვარი საჩრდილობელის გარეშე, ბასრ სამართებელმომარ-
ჯვებულს სპარსი დალაქი მუშტრის მოლოდინში. აი, მოშორებით
მეორე დალაქს უკვე უშოენია მუშტარი, დაუსვამს ღია ცის ქვეშ
მოწყობილ საპარიკმახეროში, გულზე პატარა წინსაფარი აუფარებია

და წვერს პარსავს მავან ქართველ „ფრანტს“. იქვე სხვა დალაქს ინით
ფრჩხილებშეღებილი მუსულმანი წამოუსკუპებია სკამზე და თავი
სამართებლით ისე პირწმინდად მოუპარსია, რომ მზეზე დალაქი
გააქვს.

დალაქები დროს არ კარგავდნენ — თან მუშაობდნენ და თან
ბაზარში გაგონილ ახალ-ახალ ქორსა თუ მართალს ჰყვებოდნენ.

ნობილია, რომ ძველ თბილისში (XVIII ს.) არც ბეჭდური და არც ხელნაწერი გაზეთი არ გამოდიოდა. ახალი ამბის გაგება და გავრცელება ხდებოდა ე. წ. „მოლაყბის“ — მართალი თუ მონაგონი ამბის მცოდნე პირთა საშუალებით.

ახალი ამბის გაგება შეიძლებოდა სიონის უბანში, სიონის ტაძარსა და ანჩისხატის ეკლესიას შორის მდგარი ქართლის მეფის სასახლის წინ, ე. წ. მეფის (ბატონის) მოედანზე (დღეს ერეკლე მეორის სახელობის მოედანი). ამ მოედანზე ახალი ამბის მოლოდინში ყოველდღე იკრიბებოდნენ არა მარტო ცნობისმოყვარე ქალაქელები, არამედ შორი გზიდან მოსულებიც. აქ გაიგონებდით თურქეთის ხონთქრისა თუ ირანის შაჰის, რომის პაპისა თუ რუსეთის ხელმწიფის, შორეული ინდოეთიდან დიდი ქარავენის მოსვლისა და სხვა ამისთანა ამბებს.

1795 წელს, ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს, დამპყრობელმა დაანგრია და გაძარცვა მეფის სასახლე.

მეფე ერეკლე ისე გარდაიცვალა (1798 წ.), რომ სასახლის აღდგენა ვერ მოასწრო. სასახლის აღდგენა ვერც მისმა მემკვიდრემ გიორგი XII შეძლო. მას ამისათვის არც დრო ჰქონდა და არც სახსრები. მეფე გიორგი XII ამავე მოედანზე მდგარი მეფე სიმონის სასახლეში ცხოვრობდა (ახლა აქ თეატრის ისტორიის მუზეუმია მოთავსებული), სადაც 1801 წლის დამლევის გარდაიცვალა კიდევც.

და აი, ქართლ-კახეთის მეფის სასახლის აღგილზე აიგო შენობა, სადაც ცხოვრობდა საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორი. ამის გამო ამიერიდან მეფის მოედანს გუბერნატორის მოედანი შეერქვა. 1812 წელს თხუთმეტსაუკუნოვანი მართლმადიდებლური ქარ-

თული ეკლესია კარგავს ავტოკეფალიას, დამოუკიდებლობას და სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მაგივრად ქართულ ეკლესიას მღვდელმთავრად უნიშნავენ ეგზარქოსს. ეგზარქოსის სინოდალური კანტორა და მისი უწმინდესობის ადგილსამყოფელი ამჟინდა სამოქალაქო გუბერნატორის მიერ მიტოვებულ რეზიდენციის ადგილას. ამრიგად, გუბერნატორის მოედანს სახელი გადაერქვა და ეგზარქოსის სახელი დაერქვა. მიუხედავად იმისა, რომ მოედანი სახელს იცვლიდა, იქ არსებული ტრადიცია მაინც გრძელდებოდა. ახალი ამბის მოყვარულნი ისევ აქ იკრიბებოდნენ, კამათობდნენ და „ლაყობდნენ“. ამიტომაც უწოდებდნენ ამ მოედანს „სალაყბოს“.

XIX საუკუნიდან თბილისმა განაშენიანება ძირითადად ჩრდილოეთის მიმართულებით დაიწყო და სულ მალე თითქმის მთელი გარეთუბანი „ახალმა თბილისმა“ აითვისა, „დაიპყრო“.

ქალაქის ჩრდილოეთ ზღუდეში დატანებული „კოჟრის“ კარის წინ, ავანანთ ხევის მარჯვენა და მარცხენა ნაპირზე, ცარიელი ადგილი ბაზრის მოედანს ჰქონდა დათმობილი. ამ მოედანზე იყიდებოდა შეშა და თივა.

როგორც უკვე ვიცით, 1827 წელს, გენერალ პასკევიჩის მიერ ერევნის ციხესიმაგრის აღებასთან დაკავშირებით (ერევნის სამხედრო ოპერაციის ერთ-ერთი მთავარი მონაწილე იყო ივანე ბაგრატიონი, ძმა ცნობილი მხედართმთავრის პეტრე ბაგრატიონისა) გარეთუბნის ბაზრის მოედანს ერევნის სახელი ეწოდა.

აი, აქ, ძველი ქალაქის მეორე მოედანზეც იკრიბებოდნენ ახალი ამბის მოყვარულნი. მათ „ამბავისტებს“ ეძახდნენ. შუა მოედანზე დაყრილ დიდ ხის მორებზე უყვარდათ ჩამოსხდომა „ქორის“ მოყვარულებს.

XIX საუკუნის მეორე მეოთხედში ჩვენში ჩამოსული ერთ-ერთი უცხოელი აგვიწერს თბილისსა და მის მცხოვრებთა წეს-ჩვევებს, ქალაქურ ადათებს. მისი თქმით, ძველი თბილისელები მეტისმეტად ცნობისმოყვარენი, ახალი ამბების მოყვარულნი ყოფილან. ორი ქართველი შეხვედრისთანავე ერთმანეთს ასე ეკითხება: „რა ამბავია?“, სომეხი — „ინჩ ხაბარ?“, ხოლო მუსულმანი — „ნა ხაბარ?“-ო.

ანეგდოტამდე მიდიოდა აქაურ „ამბავისტთა“ საქმიანობა. ერთხელ თურმე ერთი ჩინოვნიკი სამსახურში დანაპირებ ადგილს

ელოდებოდა, მაგრამ ზუსტად არ იცოდა, როდის დააწინაურებდნენ, ამიტომ ძალიან დელავდა. ერთხელ ის ქუჩაში ნაცნობს შეხვედრია, თავისი გასაჭირი შეუჩივლია, ნაცნობს ურჩევია, ბაზრის მოედანზე გაეგზავნა ვინმე ნდობით აღჭურვილი პირი ამბის გასაგებად ჩივიდა. ნოვნიკი ასეც მოქცეულა. ეს კაცი სალამოთი მისულა ამ ჩინო-

ლენინის აღმართი და ბზის მოედანი

ვნიკთან და მოედანზე მოსმენილი ახალი ამბავი მოუხსენებია: მავან-სა და მავანს ამა და ამ ადგილზე ნიშნავენო. მეორე დღეს ჩინოვნიკი მართლაც მიუღიათ სამსახურში.

ასევე, მოედანზე თურმე ხუთი თვით აღრე ლაპარაკობდნენ კავკასიის მთავარმართებელ გოლოვინის ნაცვლად გენერალ ნეიდ-გარდტის დანიშვნის შესახებ.

ახალი ამბის — „ჭორის“ — გაგება მარტო მოედნებზე როდი ხდებოდა. კარგი „ჭორის“ მოსმენა შეიძლებოდა ახალი თბილისის ევროპულ ყაიდაზე მოწყობილ საპარკმახეროებში, მაღაზიებში, სა-

დაც ხშირად მიდი-მოდოდნენ თბილისის მაღალი ღენის წარმო-
მომადგენლები.

ერთ-ერთ ასეთ ადგილად ითვლებოდა თბილისელი კომერსან-
ტის საფაროვის მაღაზია; გრიგოლ ორბელიანი დიმიტრი ჯორჯაი-
სადმი მიწერილ წერილში (1858 — 11. VIII) ამბობს: „ნაპოლეო-
ნის თავის მოკვეთა საფაროვის მაღაზიაში პირველად ითქვა და იქი-
დან სვიმონს (სვიმონ შალიკაშვილი, თ. ბ.) ახარეს“. ლაპარაკია ნა-
პოლეონ მესამეზე (1868—1873), რაც, ცხადია, სინამდვილეს მოკ-
ლებულია.

ველ თბილისში რამდენიმე ბაზარი იყო.

თათრის მოედანზე იყიდებოდა: ხილი, წვრილ-
ფეხა და მსხვილფეხა საქონელი, ტანსაცმელი, აღ-
კურვილობა...

სარდარ-აბასის მოედანზე — ხილი, ხორბალი,

ქერი, შერია...

ავლაბრის მოედანზე — ხილი და სხვადასხვა პროდუქტი.

რიყეზე ყიდდნენ ცხენებს, თევზს, მარილს.

გარეთუბანში, ერევნის მოედანზე, იყიდებოდა შეშა, თივა.

რუსის ბაზარზე (სალდათის ბაზარი), დღევანდელი კოლმეურ-
ნეობის ბაზრის სიახლოვეს — ჯარისკაცების ძველმანები, ფარაჯა,
ჩექმები, აგრეთვე ძველი ავეჯი. ამიტომაც ერქვა ამ ბაზარს სალ-
დათისა, ზოგჯერ „იარმუკასაც“ ეძახდნენ, რადგან აქ მუდმივ კი არ
იყო გამართული ბაზრობა, არამედ მხოლოდ კვირაობით (სახელწო-
დება ნაწარმოებია რუსული სიტყვიდან „Рынок“).

XX საუკუნის 10-იან წლებში, პირველი მსოფლიო ომის პე-
რიოდში, რუსეთის ჯარიდან გამოქცეულნი, დეზერტირები რკინიგზის
სადგურიდან მოშორებით უჩუმრად ყიდდნენ თავიანთ ტანსაცმელს:
ფარაჯას, ჩექმებს და სხვ. ამიტომ შეერქვა ამ ადგილს „დეზერტირის
ბაზარი“ (ამჟამად აქ პირველი მაისის რაიონის საკოლმეურნეო ბა-
ზარია).

მაგრამ ძირითადი, მთავარი და ყველაზე კოლორიტული ბაზა-
რი, სადაც ნათლად ჩანდა ძველი თბილისის ეგზოტიკური სახე, იყო
შუა ბაზარი.

შუა ბაზარი — ძველი ქალაქის სავაჭრო ცენტრი — წარმოად-
გენდა ვიწრო ქუჩას, რომლის ორივე მხარეს ჩამწკრივებული იყო
სხვადასხვა ხელობის ხელოსანთა დუქნები და სავაჭროები. შუა

ბაზრის დუქნები, ძირითადად, ერთსართულიანი შენობები იყო, რომელთა სიმაღლე 5—6 მეტრს არ აღემატებოდა. დუქნის წინა ოთახი სავაჭროდ იყო გამოყენებული, უკანა კი — საქონლის საწყობად, ანდა სახელოსნოდ. თუ დუქანი ორსართულიანი იყო, მხოლოდ საერთულზე, ე. წ. ბალახანაში, ცხოვრობდა დუქნის პატრონი.

შუა ბაზარი იწყებოდა ქალაქის კედელში დატანებულ კოყრის

ძველი თბილისის ბაზარი

კართან და მიუყვებოდა ქვევით (დღევანდელი ლესელიძის ქუჩით) მეიდნამდე.

ქუჩას შუა ბაზარი ეწოდებოდა იმიტომ, რომ იგი ძველ ქალაქს ორ ნაწილად, ქვემო და ზემო უბნებად ჰყოფდა. ქვემო უბანი ეწოდებოდა შუა ბაზრის მარჯვენა მხარეს მდებარე ქალაქის ნაწილს, ზემო უბანი — შუა ბაზრის მარცხენა მხარეს მდებარე ნაწილს. ამბობენ, თურმე ქვემო უბნელი ვაჭარი ზემო უბნელ მუშტარს საქონელს არ აძლევდაო.

შუა ბაზარში მოხვედრილ უცხოელს აოცებდა აქ სავაჭროდ გამოტანილი საქონლის ნაირსახეობანი და ნაირფეროვნება.

შუა ბაზარს ჩაუყვებოდით და მიადგებოდით ბაზაზე, რომლებსაც თავიანთი დუქნის წინ გამოეტანათ სხვადასხვა ფერის ძაფი და ზონარი; ბაზაზხანაში თვალს იტაცებდა ფარჩეული, მაუდის, ჩითის, სელის ქსოვილები. ყაჯარდუზების დუქანთან თულუხჩები და მოხვევები ცხენის გავაზე გადასაფარებელ ორთუქს არჩევდნენ; იქით ჭონებს იმდენი ქუდი გამოეკიდათ, გეგონებოდათ, მთელი დუნია ხალხი უქუდოა და აქეთ მოეშურება თავსაბურავის შესაძენადო. ჩაუვლიდით ხარასხანას და გაგაოცებდათ ოქროს და ვერცხლის ნაკეთობათა სინატიფე. ხელოსანს წინ დაედო ხანჯლის ქარქაში და სპილოს ძვლითა და ოქრო-ვერცხლით რთავდა; სარაჯს დუქნის წინ ვერცხლით გაწყობილი ცხენის მოსართავები ეჭირა ხელში და მუშტრის ყურადღების მისაქცევად გულმოდგინედ აელარუნებდა; ცოტას აუყვებოდით და ქუქჩებთან მოხვდებოდით, რომელთაც ნაირნაირი ბეწვეული გამოეფინათ: კურდღლისა, დათვისა, მელიისა, წავისა... ხარაზს ხელში გასანთლული ძაფი ეჭირა და ცდილობდა, ნემსში გაეყარა, იქვე კი მუშტარი იდგა და გასაყიდად გამოეფინილ მასიებს, ფეხსაცმელებს, წულებს ათვალიერებდა; ცოტა იქით ნალბანდები ცხენის და ვირის ნალებით და სხვადასხვა ზომის ლურსმნებით ვაჭრობდნენ; ჩილინდრები — კლიტეებითა და გასაღებებით, მეჭურჭლეები — სხვადასხვა ზომის კოკებითა და თეფშებით; აქვე ნახავდით დაირისა და ჩონგურის მკეთებლებს; ალაფებს — მეპურეებს; ბაყლებს — ნაირნაირი თევზით (თართი, დოში, ზუთხი, ლოქო, წელა, ხრამული); თაროები იზნიქებოდა ხიზილაღას, ბრინჯის, ერბოს სიმძიმისაგან; ყასბებს პირდაპირ ქუჩაში გამოეტანათ და უზარმაზარ ჩანგლებზე დაეკიდათ საქონლისა და ცხვრის ხორცი...

შუა ბაზრიდან შეგეძლოთ მოხვედრილიყავით ლილახანაში, სადაც საღებავებით სავსე სხვადასხვა ზომის ქვევრები იდგა. აქვე იყო ბარდანებად შეკრული ბამბა, ზუბუნნი, საბნები... გარდა ამისა, დუქნებში იყიდებოდა ათასგვარი წვრილმანი: ნამგლები, მაკრატლები, სარკეები, ჭიქები, ნემსები, დანები და სხვა.

ბინდი ჩამოწვებოდა თუ არა, გაცხოველებული ვაჭრობაც თანდათან ცხრებოდა, ყაყანი და ქრიაშული ნელდებოდა. დუქნებში ერთი-

მეორის მიყოლებით ინთებოდა ზეთის ფარნები და სანთლები, მზკუ-
ტავ სინათლეზე მელუქნეები მთელი დღის ნავაჭრი ფულის თვლას
იწყებდნენ, შემდეგ კი სავაჭროებს კეტავდნენ და დუქნები დაბე-
ბით იხურებოდა.

ქალაქის ბაზრებს სურსათ-სანოვავით ძირითადად თბილისის შე-
მოგარენში მდებარე სოფლები ამარაგებდნენ.

დილაადრიან, მზე რომ ჯერაც ამოსული არ იყო, ჩაძინებულ ქა-
ლაქს აღვიძებდა წყნეთელი, კუმისელი, ტაბახმელელი და ოჭროყა-

ხალიჩების გამყიდველი

ნელი მემაწვნეების ყვირილი და შეძახილები. სახედარზე გადაკიდუ-
ლი ფერად-ფერადი ხურჯინები გამოტენილი იყო ლურჯად, მწვანედ
და ყავისფრად მოჭიქული მაწვნის ქილებით.

გაზაფხულიდან გვიან შემოდგომამდე დაწნული გოდრებით შე-
მოდითოდა ქალაქში კუმისური ცვრიანი ლელვი, სახეჩი და სახრაგი
ატამი, ქუჩა-ქუჩა დაჰქონდათ სხვადასხვა ხილი.

მოსაღამოვდებოდა და წყნეთის, ტაბახმელის და კუმისის გზა

გაიქედებოდა „ტრანსპორტით“: ტვირთისაგან განთავისუფლებული სახეიდრები კუნტრუშითა და ტლინკაობით მიუყვებოდნენ გზას, რათა მეორე დღეს, გარიყრაქზე, ისევ დატვირთულნი და თავჩაქინდრულნი ხლებოდნენ ჩაძინებულ თბილისს.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ქალაქის ბაზრებში თურმე ძალიან მომრავლებულან ჩარჩი-ვაკრები, რის გამო ბაზარში სურსათი გაძვირებულა. ჩარჩი-ვაკრები თბილისში მომავალ გლეხებს დილაადრიან ქალაქის შემოსასვლელთან, ანდა თვით მეიდანზე ხვდებოდნენ და ჩამოტანილ საქონელს იაფად ყიდულობდნენ, შემდეგ კი მათ ზედმეტ ფასებში ყიდდნენ.

ამის გამო ქალაქის გამგეობამ ბაზარში ზედამხედველი დანიშნა, რომელსაც თვალყური უნდა ედევნებინა ბაზარში არსებული

ჩარჩები და გლეხები ბაზართან.

მდგომარეობისათვის — არ უნდა დარღვეულიყო ვაჭრობის წესი, გამყიდველებს გასაყიდ საქონელზე დაწესებული ნიხრი არ უნდა დაერღვიათ და სხვა. მაგრამ, ეტყობა, ამ ღონისძიებას საქმისთვის ვერ უშველია. აი, რას წერდა გაზეთი „ივერია“ (1895 წ. № 80, 18

აპრილი) „ახალ ამბებში“: „არ იქნა, ვერ აილაგმა ტფილისელ ყას-
ბების თავ-გასულობა. ხორცის ავ კარგობას ვინღა ჩივის, ნიხრიც
ალარ არსებობს მათთვის, მრავალგან მხოლოდ ერთს ამბავს მოვახ-
სენებთ, რომელიც მე თვითონ ვადამხნა თავზედ წარსულ მბბათს
სალამოზედ, სალდათის ბაზარში შეველ ყასაბთან, ავაწონინე ოთხი
გირვანქა ძროხის ხორცი და გირვანქაში 8-კაპ. (როგორც ნიხრია) მინ-
დოდა მიმეცა, ყასაბმა ფული უკან გამომიბრუნა და ზედაც დაუმატა,
ჩვენ 8-კაპ. ხორცი არა გვაქვსო. თუ გნებავთ გირვანქაში 9-კაპ. მო-
გვეციო. მე არ დავთანხმდი. ბევრი ლაპარაკის შემდეგ უკანვე გამო-
ვბრუნდი და იქვე ერთ პოლიციელს ვსთხოვე, გამომყოლოდა ზემო-
ხსენებულ დუქანში. პოლიციელი სიხარულით დამთანხმდა და დამა-
რიგა: „შენ დუქანში შედი, მე გარედან დავზვერავ, რამდენიც
გთხოვოს გირვანქაში, მიეცი, მე უტბად შემოვალ და ფულით ხე-
ლში იმ ყასაბს მილიციაში წავიყვანო, ამგვარად თუ მოიქეცი, ფუ-
ლიც უკან დაგიბრუნდება და ხორცი კიდევ მეტი იქნებაო. მე, რასა-
კვირველია, დავთანხმდი, შეველ დუქანში, გადაუხადე გირვანქაში
10-კაპ. (მაგიერ 9-კაპ) და ველოდები, აი, ან ახლა დაეცემა მართლ-
მსაჯულების რისხვა ამ ყასაბს ან ახლა მეთქი, მაგრამ თქვენ არ მო-
მიკვდეთ, პოლიცია არსად გამოჩნდა. გამოველ გარეთ, აღარც იქ
არის პოლიციელი. ამგვარად, ამ ჩემმა ჭკუის დამრიგებელმა ყასაბ-
თან ერთად მომატყუა.“

ყასაბი დარჩო ასე ჩიოდა:

„ძვირფასო მოქალაქენო!
ძროხის ბაეი ვახდა ძვირი
და ამიტომ ვანვიძრახე —
დღეის შემდეგ დავკლა ვირი.“

(„მათრახი“, 1914 წ., № 7)

თულუხჩები

ველი თბილისური ყოფა-ცხოვრება წარმოუდგენელი იყო თულუხჩის გარეშე.

ქალაქელები ოდითგანვე სასმელ წყალს მტკვრიდან იღებდნენ. დახრამული და ფლატე ნაპირის გამო ეს ყველგან არ ხერხდებოდა. ამიტომაც გაკეთებული იყო მდინარეზე მისასვლელი თუ ჩასასვლელი საგანგებო ბილიკები¹. წყალი დაჰქონდათ ხარის ტყავისაგან საგანგებოდ შეკერილი რუმბით — თულუხით, რომელსაც ბეწვიანი მხარე შიგნით ჰქონდა მოქცეული. მას წყლის ჩასასხმელად და გადმოსასხმელად უკეთდებოდა ვიწრო ყელი. თულუხი ცხენს ან ჯორს ჰქონდა აკიდებული ორივე გვერდზე. ცხენს, ზურგი რომ არ გახეხოდა და წყლის შეფეხვისაგანაც დაცული ყოფილიყო, ბეწვიან ტყავს უფენდნენ. ვისაც ცხენი ან ჯორი არა ჰყავდა, თულუხს ზურგით ატარებდა. წყალი ზურგზე მოკიდებული კოკებითაც დაჰქონდათ და კასრებითაც. წყლის გამყიდველს თულუხჩი ერქვა.

თულუხჩები თან საწყაოსაც (ვედროს) ატარებდნენ. ვედრო წყალი ვერცხლით 1—3 კაპიკი ღირდა, იმის მიხედვით, რა სიშორიდან და მტკვრის რომელი ადგილიდან იყო აღებული. თულუხჩი გაყიდული წყლის ფულს მუშტრისაგან კვირის თავზე ღებულობდა. ანგარიში რომ არ არეოდა, მუშტარს ჯოხს — ლარტყას აძლევდა, რომელზეც ნაქდევს აკეთებდა წყლის ყოველ მიტანაზე.

¹ თბილისში წყალსაზიდმა, თუ წყალზე მისასვლელმა ბილიკებმა ვანაპირობებს ისეთი მიკროტოპონიმების გაჩენა (ქუჩათა სახელების სახით), როგორიც იყო ჩუღურეთში წყალსაწვეის ქუჩა, ხოლო ძველ გარეთუბანში — წყალსაზიდის ქუჩა.

XIX საუკუნის 70-იან წლებში თბილისში დაახლოებით 240 თულუხჩი იყო.

1851 წელს ქალაქის პოლიციის შენობის წინ (სადაც ამჟამად ქალაქის აღმასრულებელი კომიტეტი) სოლოლაკის წყაროებიდან

თულუხჩები

გამოყვანილი წყალსადენის საშუალებით მოეწყო შადრევანი და აუზი (1000 ვედრო წყლის ტევადობით).

1861 წელს გენერალმა ყორღანოვმა ორთქლის მანქანით მომუშავე პირველი წყალსაქაჩი დადგა მტკვარზე, ვერის ხიდის მიდამოებში, „სატიოს“ შორიახლოს. წყალსადენის სიგრძე 5,5 კმ უდრიდა.

მტკვრის წყალი რკინის მილებით ამოდიოდა გოლოვინის ქუჩაზე, შემდეგ გრიბოედოვის ქუჩასთან თეოდოსის ეკლესიასთან ახლოს (ახლა ამ შენობაში საქ. კომკავშირის ისტორიის მუზეუმია მოთავსებული), რეზერვუარში გროვდებოდა და წნევის საშუალებით მიდიოდა მომხმარებელთან. ახალი წყალსაქაჩის საშუალებით ირწყვე-

თულუხები ცხენებით

ბოდა ალექსანდრეს ბაღიც, სადაც 1862 წელს შადრევანიც მოეწყო მშენებელი აუზით (24 000 ვედრო წყლის ტევადობით).

ვერაზე მოწყობილი წყალსაქაჩი წლიურად მილიონ ვედრო წყალს იძლეოდა, მაგრამ ესეც ველარ აკმაყოფილებდა წყალზე ქალაქის მოსახლეობის მზარდ მოთხოვნილებას.

XIX ს. 80-იან წლებში ქალაქის მმართველობამ გადაწყვიტა, საკუთარი ხარჯებით მოეწყო წყლის პრობლემისათვის. ახალი წყალსადენისათვის ადგილის გამონახვა დაევალა ქალაქის არქიტექტორს ოზეროვს.

დაიწყო პირველი საძიებო სამუშაოები დიდუბეში. არ გასულა დიდი ხანი, რომ გადაწყდა წყალსადენის მშენებლობა დაეწყოთ ავჭალაში. ავჭალის წყალსადენის საბოლოო პროექტი შეადგინა ინჟინერმა მასკელემ. მშენებლობის ხელმძღვანელებად დაინიშნენ ქალაქის ინჟინრები კონრადი და ოზეროვი. მშენებლობა დაიწყო 1883 წელს და დამთავრდა 1887 წლის სექტემბერში.

ქალაქისპირა სოფლების შემოერთების შემდეგ თბილისის საზღვრები სულ უფრო და უფრო იზრდება ჩრდილოეთისა და სამხრეთის მიმართულებით. ამასთან ერთად მატულობდა ქალაქის მოსახლეობაც.

ძალიან მალე ველარც ავჭალის წყალსადენი აკმაყოფილებდა ქალაქს სასმელი წყლით. ავჭალის წყაროს წყლებში დაიწყეს გაფილტრული მტკვრის წყლის შერევა.

ავჭალის წყალსადენის გაფართოება-გაზრდასთან ერთად მიმდინარეობდა საძიებო სამუშაოები¹ ნატახტარისა და ბულაჩაურის წყაროების შესასწავლად. ყურადღება შეჩერდა წალკის წყალსადენის პროექტზე.

1895 წელს წალკის წყალსადენის პროექტი შეადგინა ინჟინერმა მეცმა. შემუშავდა სამი პროექტი, მაგრამ ქალაქის მმართველობის უსახსრობის გამო არც ერთი მათგანი არ განხორციელებულა.

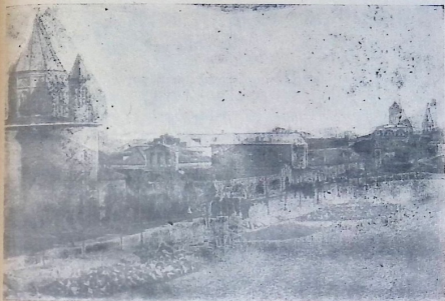
ქალაქის კეთილმოწყობის, მისი ჰაერის გაჯანსაღების მიზნით, ახალ თბილისში XIX საუკუნის 90-იან წლებში მოეწყო საკანალიზაციო ქსელი.

მთაწმინდის კალთები, ჩულურეთის, კუკიის, დიდუბის, ავლაბრის, ნავთლულისა და სეიდაბადის — ხარფუხის ტერიტორიები დასერილი იყო ხევებითა და ღრანტეებით, სადაც დიდი წვიმების დროს ღვარცოვად მოვარდნილი წყალი ყველაფერს ავერანებდა და რაც კი გზაში შეხვდებოდა, ყველაფერს წალეკვით ემუჭრებოდა. ხშირი იყო უბედური შემთხვევებიც. „მაისის ოც და ცხრას საღამოს მეცხრე საათზე დაჰკრა თფილისში საშინელმა ელვა-გრგვინვამ. წამოვი-

1. ეს მოხდა ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, ქალაქის თავის დიმიტრი ყიფიანის ინიციატივით. 1892 წ. შექმნილ თბილისის წყლით მომარაგების საკითხის გაუმჯობესების კომისიაში შედიოდნენ: ნ. ნიკოლაძე, ვ. მაჩაბელი, დ. სარაჯიშვილი, ნ. ცხევიძე, გ. ქართველიშვილი და სხვანი.

და სეტყვა და შემდეგ დაასხა კოკური წვიმა. ავჭალისა და მთაწმინდის ქუჩებზე წამოსკდნენ დიდი ხეები, რომელთაც მრავალი ზარალი ჰქნეს და კაცები იმსხვერპლეს.

ნავთლულის რკინის გზის სადგურის მახლობლად ხევმა მოიტაცა სათიბებიდან მონავალი ფურგუნი სამი ცხენით. ფურგუნში მსხდარან ცხრამეტი სალდათი დრაგუნის პოლკისა. ეს ფურგუნი

გოლოვინის ქუჩის მოკირწყვლა

ცხენებიან-კაცებიანა ხევმა ჩაიტანა მიწის არხში და გაიტანა მტკვარში. დამხრჩვალთავანი აქამდის მხოლოდ ერთი კაცი გაუგდია მტკვარს კიდეზე თფილისიდან ქვემოთ რვა ვერსის სიშორეზე“, — წერდა გაზეთი „კვალი“ 1897 წლის № 23-ში.

ასეთი წყალდიდობანი კი უცხო არ იყო თბილისისათვის. ამიტომ გადაწყდა, როგორმე მოეგვარებინათ ქალაქის კანალიზაციის საქმე. პროექტის შედგენა დაავალეს ევროპაში ცნობილ ინჟინერს ლინდლერს. მან 1895 წელს შეიმუშავა პროექტი, რის მიხედვითაც

საკანალიზაციო მიღებისა და კოლექტორების საშუალებით მთელი სიბინძურე ქალაქგარეთ, ნავთლულის იქით გავიდოდა, აგრეთვე, წვიმისა და დამდნარი თოვლის წყალი. ქალაქი განთავისუფლდებოდა იმ ჭუჭყისაგან, რომელიც დიდი წვიმების შემდეგ გრთვდებოდა ქუჩებსა და მოედნებზე. პროექტი მოიწონეს, მაგრამ მისი განსრუციელებისათვის საჭირო იყო დიდი თანხა, რის გაღება (თუ გამოძებნა) ქალაქის გამგეობამ ვერ მოახერხა. ასე რომ, ეს შესანიშნავი პროექტი ქალაქის გამგეობის კანცელარიის თაროებს არ გასცილებია.

XIX საუკუნის 60-იან წლებში ქალაქის გამგეობის წინაშე დაისვა თბილისის ქუჩების კეთილმოწყობის, კერძოდ, მოკირწყვლის საკითხიც.

1862 წელს პირველად მოიკირწყლა მაშინდელი თბილისის ყველაზე გრძელი ქუჩა — მიხეილისა, სიგრძით 1130 საყენი. იგი იწყებოდა ვორონცოვის მოედანთან და მთავრდებოდა მუშტაიდის ბაღთან. შემდეგ მოიკირწყლა ალექსანდრეს ბაღის ახლომახლო ქუჩები. გოლოვინის — ყველაზე განიერი ქუჩა იმდროინდელ თბილისში (20 საყენი) და ბარიატინსკის (ჯორჯიაშვილის). 1865 წლისათვის თბილისში უკვე 5 მოედანი და 56 ქუჩა იყო მოკირწყლული. მოსაკირწყლი იყო 6 მოედანი და 158 ქუჩა.

„ყველა კარგად დაესწარიტ
მრავალ ახალ წელს დილითა“

საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის ძველი თბილისი, თავისი განუყრელი პერსონაჟებით, სხვადასხვა რჯულისა თუ ეროვნების მოსახლეობით, ადათებითა და წეს-ჩვეულებით, ღია ცის ქვეშ გაშლილ დიდ თეატრს მოგავგონებდათ.

ძველი თბილისის ქუჩაბანდებში შეგეძლოთ გენახათ ყოჩების ჭიდილი, მამლების ძიძგილაობა, ყვენობა, მზითვის ჩვენება, ამქართა სადღესასწაულო სვლა, ყარაჩოხელთა ქეიფი, ლოყებდაბერილი მედუღუკეები, არღანზე მოქეიფე კინტოები, მექელეხეები, კრივი, ქართული ჭიდაობა, წრე-ლახტი, ჩილიკა-ჯოხი და კიდევ მრავალგვარი სანახაობა. გარდა ამისა, ქალაქელთა ყოფაში დიდი ადგილი ეკავა საეკლესიო დღესასწაულებს: „წყალკურთხევას“, „კვირაცხოვლობას“, „მამადავითობას“, „ბარბარობას“, „თელეთობას“, „სიონობას“, „ანჩისხატობას“ და მრავალ სხვას.

წლის პირველი დიდი დღესასწაული, რომელსაც ერთნაირად სცემდა პატივს ყველა, განურჩევლად საზოგადოებრივი მდგომარეობისა, იყო ახალი წელი, ვინაიდან ახალი წელი იყო სიკეთის, ბარაქის, იმედის მომცემი წელი.

ახალი წლის დადგომამდე, რამდენიმე დღით ადრე, ოჯახის დიასახლისი იწყებდა სახლის საგულდაგულო დალაგება-დასუფთავებას-იხვეტებოდა ოთახები, იბერტყებოდა ფერად-ფერადი ნოხები და ფარდაგები; მზადდებოდა ნაირ-ნაირი პირის ჩასაკოკლოზინებელი ტკბილეული და ნამცხვარი, და რაც მთავარია, გოზინაყი.

ახალი წლის წინაღღეს, 31 დეკემბერს, არ იყო ოჯახი, რომელიც გოზინაყისთვის წვრილად არ ჭრიდა ნიგოზს, ანდა ნუშს. დაჭრილ

ნიგოზს ჯერ ცეცხლზე მოხალავდნენ, შემდეგ კი აღუღებულ თავ-
ლთან ერთად მოხარშავდნენ. ცხელი ნიგოზის ფაფას ცივი წყლით
დასველებულ საგანგებოდ დამზადებულ ფიცარზე, ანდა სინზე მოას-
ხამდნენ და გააბრტყელებდნენ. გაციების შემდეგ გოზინაყს ჭრიდ-
ნენ სამკუთხედის ანდა რომბის ფორმის პატარ-პატარა ნაჭრებად.

ქართველის ოჯახში გოზინაყთან ერთად ამზადებდნენ ანთროპო-
მორზული ფორმის ადამიანის გამოსახულების მქონე ნამცხვარს —
ბასილას, რომელიც ქრისტიანულმა რელიგიამ წმინდა ვასილ დიდს
დაუკავშირა.¹ ცხვებოდა აგრეთვე სხვადასხვა ფორმის ნამცხვარი,
რომელთაც ბედნიერების მოტანის ფუნქცია ჰქონდა დაკისრებული.

ბედნიერების მომტან ნამცხვარს აყრიდნენ ქიშმიშს. ცხობის
პროცესში ცომი კარგად უნდა გაფუეებულიყო და აწეულიყო. ცო-
მის დაცემა ცუდის მომასწავებელი იყო.

ახალი წლის დადგომის წინ ძველ თბილისში ისეთი თოფების
სროლა და ყიყინა ატყდებოდა ხოლმე, რომ, თუ არა სადღესასწა-
ლოდ განათებული ქალაქი, კაცს მტრის შემოსევა ეგონებოდა.

ახალი წლის დადგომისას ოჯახის დიასახლისი ტაბლახე დადგამ-
და მურაბით, გოზინაყით, ნამცხვრებითა და ხილით სავსე სინს და
ტაბლას გარშემო წმინდა სანთლებს დაუნთებდა.

გათენებისას ოჯახის უფროსი გარეთ გადიოდა და ნაკოდალი
(შემის ნაჭერი), ანდა მუგუზალი შემოჰქონდა. შემდეგ მუგუზალს
ბუხართან ან კერასთან მიიტანდა და ძირს დარტყმით უამრავ ნაპერ-
წკალს გააყრევინებდა, თან გაიძახოდა: ამდენი ოქრო, ხორბალი,
პურიო და ა. შ. იღებდა ჯიბიდან ხორბალს და ოთახის ყოველ კუთ-
ხეში აბნეედა, რათა ოჯახს ბარაქა და ხორავი არ მოკლებოდა. თაფ-
ლში ამოვლებულ პურს აქმევდა ოჯახის ყოველ წევრს, ასე ტკბი-
ლად დაბერდითო.

¹ ვასილ დიდი (დაიბადა 329 წელს) კაპადოკიის მართლმადიდებლური სკო-
ლის წარმომადგენელი იყო, ეწეოდა ასკეტურ ცხოვრებას. ყველა ქეშმარიტ მო-
რწმუნესაც ასკეტური ცხოვრებისაკენ მოუწოდებდა. იმოგზაურა სირიაში, პალეს-
ტინაში, ეგვიპტეში; იყო მშობლიური ქალაქის კესარიის არქიეპისკოპოსი, გარდა-
იცვალა იქვე 378 წ. 49 წლის ასაკში; ავტორია მრავალი წიგნისა — ასკეტური
ტრაქტატებისა, ფსალმუნებისა და მრავალი სხვ.

წმინდა ვასილის დღე იღვესასწაულებოდა 1 იანვარს, იესო ქრისტეს ებრა-
ული წინადაცვეთის წესით მონათვლის დღეს.

ახალი წლის ცერემონიალში დიდი ადგილი ეკავა ოჯახის მეკვლეს, რომლის „ფეხზეც“ დამოკიდებული იყო ოჯახის ბედნიერება თუ უბედურება. როგორც წესი, ოჯახი წინასწარ ირჩევდა სასურველ მეკვლეს. მეკვლე არჩეულ ოჯახში ადრე უნდა მისულიყო, რომ მისთვის სხვას არ დაესწრო. ზღუბლს გადააბიჯებდა თუ არა, უნდა წარმოეთქვა:

შემოდგი ფეხი,
გწალობდე ღმერთი,
ფეხი ჩემი
კვალი ანგელოზისა,

შემდეგ გადაკოცნიდა ოჯახის ყველა წევრს, ტკბილის მიწოდებით დააბერებდა და ასე შემდეგ. მთელი დღე ქალაქში დუღუკის, ზურნის და არღნის ხმა ისმოდა.

აი, როგორ ილოცებოდა ერთ ხალხურ ლექსში მეკვლე:

ხელში ორ ჭიქას ავიღებ,
ვილოცებოდე ღვინითა,
ყველა კარგად დაესწარით
მრავალ ახალ წელს დილითა.
ნათლიმამა თან მოგდევდეს,
თაფლი მოჰქონდეს ქილითა,
ხურჭინი საესე მოჰქონდეს
ჩურჩხელითა და ხილითა.
დილითვე არაყს მიირთმევთ,
ხილსაც მოგართმევთ სინითა,
ეს ჭიქა დიდი ყოფილა,
მეც ხომ ვითერები ღვინითა,
როცა ძაან დავითერები,
გვიან ავდგები დილითა.
თქვენი კოდები ყოფილა
სავსე და წმინდა ფქვილითა;
თქვენი ქვევრები ყოფილა
სავსე წითელი ღვინითა...

ახალ წელს ქალების ოჯახიდან გასვლა აკრძალული იყო. ისინი შინ უნდა მსხდარიყვნენ და სტუმრები მიელოთ.

„მე ნათელ გცემ თქვენ...“

რონოლოგიურად იანვარშივე აღინიშნებოდა წყალ-
კურთხევა—ექვს იანვარს (ახალი სტილით 19 იან-
ვარს). ეს იყო ღმერთის გამოცხადების, ნათლის-
ცემის დღე.

მათე მოციქულის სახარება მოგვითხრობს, რომ
ჩველი ბავშვების სიკვდილით დასჯის შიშით შეპყრობილ იესო ქრის-
ტეს ოჯახს დაუტოვებია იუდეველთა სახელმწიფო და უცხოეთში,
ეგვიპტეში გახიზნულა. ჰეროდე იუდეველთა მეფის გარდაცვალების
შემდეგ კი იესოს ოჯახი სამშობლოში დაბრუნდა. ამ დროს მთელ იუ-
დეველთა ქვეყანაში მოფენილი იყო იოანე ნათლისმცემლის სახელი,
რომელიც უდაბნოში ცხოვრობდა და ასკეტურ ცხოვრებას ეწეოდა.
მდინარე იორდანეს ნაპირთან სახლობდა და წყალში ჩაყვანით ნათ-
ლავდა ხალხს.

ეგვიპტიდან წამოსული იესო გამოეცხადა იოანეს და მისგან ნა-
თელსიცა —მოინათლა მდინარე იორდანეში. ამიტომ შემდეგ ხშირად
ამ დღესასწაულს — წყალკურთხევას — იორდანეს სახელითაც მო-
იხსენიებდნენ.

ნათლის მიღება, მონათვლა ქრისტიანული რელიგიის იმ შვიდ სა-
ვალდებულო და საიდუმლო რიტუალთაგანია, რომლის დაცვა და
შესრულება ევალეზობდა ყოველ ჰეშმარიტ, მორწმუნე ქრისტიანს.

ძველ თბილისში წყალკურთხევის დღეს, ეკლესიაში წირვის დამ-
თავრების შემდეგ, მღვდელი ჯვრით ხელში ხალხს მდინარე მტკვრისა-
კენ გაუძღვებოდა, სადაც საგანგებოდ იყო მოწყობილი „იორდანე“—
წყალთან მისასვლელი ზის ხიდი, ბაქანი. სადღესასწაულო სვლაში მო-
ნაწილეობას იღებდნენ თბილისის ამქრები თავიანთი დროშებით და
ქალაქში განლაგებული ჯარი.

ლოცვა-კურთხევის შემდეგ მღვდელი მდინარეში ჩაუშვებდა, განბანდა ჯვარს, რაც იმას ნიშნავდა, რომ მდინარის წყალი წმინდა იყო და, ვინც შიგ განიბანებოდა, ცოდვებისაგან განიწმინდებოდა.

მიუხედავად ზამთრის სიცივისა, წყალკურთხევის აღგილი — „იორდანე“ — ხალხით იყო ხოლმე სავსე. ბევრი გაბედული შიშვლდებოდა და მდინარეს გადასცურავდა, ზოგიც შარვალდაკარწახებული ნაპირთან ჭყუმპალაობდა. ზოგი ცხენით შესულიყო წყალში და ცდილობდა, ცხენის მკერდს „ნაკურთხი“ მდინარის ტალღა შეხებოდა...

მუხრანის ხიდი 1911 წლის 24 აპრილს.

ბევრი სულსწრაფი ცოდვილი ვერ ითმენდა და „ნაკურთხი“ მდინარის წყალს იქვე სვამდა, რათა სასწრაფოდ განწმენდილიყო ცოდვებისაგან.

იყო შემთხვევები, როცა მოზღვავებული ხალხის სიმძიმეს სახელდახელოდ მოწყობილი ხის ბაქანი ვერ უძლებდა და ტყდებოდა, რასაც ბევრი ადამიანის სიცოცხლე ეწირებოდა.

წყალკურთხევა მთავრდებოდა ნაკურთხი წყლის — აიაზმის — შინ წაღებით. ოჯახში მიტანილ წყალს ასმევდნენ საქონელს (კარგი

წველადი რომ ყოფილიყო და ავ თვალს არაფერი ეგნო), რწყავდნენ
ეზოს, აპკურებდნენ სახლს, ოთახებს და სხვა.

ეკლესიიდან წამოდებულ ნაკურთხ წყალს მომავალ წყალკურთ-
ხევამდე ინახავდნენ. ბევრი მორწმუნე ნაკურთხი წყლის გამოყენებას
მის სასწაულმოქმედებას მიაწერდა. სინამდვილეში მიზეზი სხვაა:
წყლის საკურთხებლად იხმარებოდა ვერცხლის ჯვარი და წყალიც
ვერცხლის ჭურჭელში ესხათ ხოლმე. ცნობილია, რომ ვერცხლს აქვს
ბაქტერიოციდული თვისება. ვერცხლის ჭურჭელში ნადგომი წყალი არ
შმორდება, მას ბაქტერიები არ ეკარება.

გაზაფხულის ღღესასწაული

ბილისში გაზაფხულის დადგომა საყოველთაო-ახალხო ღღესასწაულით აღინიშნებოდა.

გაზაფხულის ღღესასწაული ბუნების გაღვიძებას ეძღვნებოდა. მსოფლიოს ძველ ხალხებში სამყარო წარმოდგენილი იყო, როგორც ნაზავი ზესკენლისა და ქვესკენლისა, სიცოცხლისა და სიკვდილისა, სიკეთისა და ბოროტებისა. აღამიანთა წარმოდგენაში ეს ორი ძალა ყოველთვის შეუპოვრად ებრძოდა ერთმანეთს.

ძველ ხალხებში, მათ მიერ გათამაშებულ სიკეთისა და ბოროტების ბრძოლის რიტუალებში განსახიერებული იყო წლის ორი დრო — გაზაფხული და ზამთარი. გაზაფხული — კეთილი და ზამთარი — ბოროტი. ამ ბრძოლაში ყოველთვის, მართალია, დიდი ბრძოლისა და მრავალი წინააღმდეგობის გადალახვის შემდეგ, სიკეთე — გაზაფხული იმარჯვებდა.

ნამდვილი გაზაფხულის თვე აპრილია, როცა თითქმის ყველაფერი ცოცხალი — ხე, ბუჩქი, მინდვრის ყვავილი — აყვავებულია და ზარობს.

ქართველები, როგორც მსოფლიოს თითქმის ყველა ხალხი, ყოველთვის ზემით აღნიშნავდნენ ბუნების გაცოცხლებას, გაღვიძებას, აყვავებას, წლის ამ მშვენიერ დროს.

ძველ თბილისელებს ჩვევად ჰქონდათ, აპრილში ქალაქგარეთ გასულიყვნენ და მინდვრად, ანდა რომელიმე ბაღში, ზის ჩრდილში გამწვანებულ ლურჯ სუფრასთან მოეღობინათ. ხელიდან ხელში გადადიოდა აზარფეშა თუ ჯიხვის რქა, კულა თუ ჭინჭილა, თიხის ჯამი და ფიალა. ყოველი მხრიდან ისმოდა სიცოცხლისა და სიყვარულის სადღეგრძელოები. იქით დუდუკი კვნესოდა და მომღერალი გულში ჩამწვდომ

სიმღერას მღეროდა, აქეთ საზანდარი, დაირა და არღანი ართობდა ხალხს. მოქეიფეთ ჩოხის სახელოები აეკეცათ, ახალუხის საკინძე შექეხნათ, აყვავებული ნუშის რტოებით დამშვენებული წიწყაქუდებით თავები დაემშვენებინათ და ბუნების, სიცოცხლის განახლების, გაზაფხულის სადღეგრძელოებს გრძნობით წარმოთქვამდნენ.

აყვავებული ნუშის ტოტებით იყო მოფენილი მიწაზე გაფენილი ქრელ-ქრელი ნოხები და ფარდავები. ჯიხვის რქის ყანწზე ისე შემოეხვიათ ნუშის რტო, გეგონებოდათ, იმ დალოცვილ ჯიხვს რქასთან ერთად ნუშის ხეც ამოზრდია თავზეო. ირგვლივ აყვავებული ნუშის საამო სურნელი იდგა.

თბილისში ამ დღესასწაულს XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაერთო რუსების მიერ ევროპიდან გადმოღებული დღესასწაული, რომელსაც „გვირილების დღე“ ეწოდებოდა.

ეს დღესასწაული აპრილ-მაისში იმართებოდა. ეს იყო ყვავილების ზეიმის დღე. ამ დღეს ქალაქის ქუჩებში დიდსა თუ პატარას, ქალსა თუ კაცს მკერდზე ყვავილი ჰქონდა მიბნეული. მთავარ ქუჩებში, ბაზარსა თუ მოედნებზე, ყველგან ყვავილები იყიდებოდა. ამ ყვავილებს ქუჩა-ქუჩა დაატარებდნენ პატარა გოგონები და ყიდდნენ. ყვავილებთან ერთად მათ პატარა თუნუქის კოლოფიც ეკავათ ხელში და „ნავაჭრ“ ფულს ყრიდნენ. ეს იყო საქველმოქმედო ღონისძიება. შეგროვილი ფული ხმარდებოდა ფილტვებით დაავადებულ, უპატრონო ავადმყოფებს. „გვირილების დღეც“ ამიტომ ერქვა — გვირილა ხომ ჭლეჩით დაავადებულთა, უფრო ზუსტად, ჭლეჩის ავადმყოფობის სიმბოლოა. ამიტომ გაზაფხულის ამ სადღესასწაულო დღეს ერთგვარი სევდაც ახლდა.

საყველიერო ღმრსასწაულები

აზაფხული ყველაზე მდიდარი იყო ღმრსასწაულებით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია საყველიერო ღმრსასწაულები, რომლებიც დიდმარხვას უძლოდა წინ. დიდმარხვა კი აღდგომის წინა მოსამზადებელი პერიოდი იყო. ესეც ქრისტიანული რელიგიის ერთ-ერთი იმ შვიდ სავალდებულო წესჩვევათაგანია, რომლის შესრულებაც ვეალებოდა ყოველ ქრისტიანს.

ყველიერის კვირა იყო დრო სინანულისა და ყოველგვარი ამქვეყნიური ადამიანური ცოდვებისაგან განწმენდისა. ამ დროს ეკლესია კრძალავდა ხორციულის ჭამას და მორწმუნეთაგან მოითხოვდა მოქმედებაში ზომიერებას, მოთმინებას, რათა თანდათან შეჩვეოდნენ მომავალ დიდმარხვას.

ყველიერის მოახლოებისას ყველა ოჯახი იმარაგებდა ფქვილს, რათა ყველიერის ორშაბათს ნაზუქები და ქადები გამოეცხოთ. XIX საუკუნეში საქართველოში ჩამოსახლებული რუსების გავლენით ქართველებმაც დაიწყეს საყველიერო „ბლინების“ გამოცხობა.

ყველიერის კვირაში ძველი თბილისის ნებისმიერი სახლის ეზოში შეგეძლოთ დაგენახათ საზეიმოდ გამოწყობილი გოგონები, რომლებიც ზეზე, ანდა ბანიანი სახლის ქვეშ სახელდახელოდ მოწყობილ საქანელაზე შემომსხდარნი მღეროდნენ:

ყველიერში ყველი ვჰამე,
აღდგომას კი კვერცხები...

მოსაღამოდებოდა თუ არა, ძველი თბილისის სახლების ბანებზე თუ ეზოში ლხინი იმართებოდა. ისმოდა დაირის ხმა, სიმღერა, ძველ უბნებში შეიძლებოდა მესტირიე-იმპროვიზატორსაც შეხვედ-

როდით, რომელიც გუდა-სტვირზე მღეროდა ამა თუ იმ საგმირს ამა-ბავს.

ყველიერში ქალაქი მეტისმეტად საზეიმო იერს ატარებდა. ასე წარმოიდგინეთ, მედუქნეებიც კი თავიანთი სავაჭროებისა თუ სახე-ლოსნოების წინ გამოდიოდნენ და ბურთაობდნენ. ხშირად გამვ-ლელ-გამომვლელსაც ლაზათიანად უთავაზებდნენ ბურთს და თან გაი-ძახოდნენ: „ყველიერია, ყველიერი!“ ზოგ მედუქნეს ძველი ქურჭი წამოესხა და ქუჩაში მოსიარულეთ აშინებდა.

ბურთაობის გარდა ყველიერში თამაშობდნენ წრე-ლახტს.

მოწინააღმდეგენი შემოხაზავდნენ წრეს. წილისყრის შემდეგ ერთნი წრის შიგნით ჩადგებოდნენ, მეორენი წრის გარეთ დაიკავებ-დნენ ადგილს. წრის ხაზთან იმდენი ქამარი იდო, რამდენი მოთამა-შეც მონაწილეობდა (ერთით მეტი, ან ნაკლები). თითო ქამარს თავის დარაჯი — მცველი ჰყავდა. წრის გარეთ მდგომთა მოვალეობა იყო, ისე გაეტაცათ ქამრები, რომ არ ჩაჭრილიყვნენ. ეს კი დიდ სისწრა-ფესა და მოხერხებულებას მოითხოვდა. ქამრის გატაცება სხვადასხვა ხერხით ხდებოდა. ჩვეულებრივ, თამაში იწყებოდა დახვერვით. ქამრის დამცველი თუ სხვებთან შედარებით ფიზიკურად სუსტი იყო, შეტევა მისგან იწყებოდა. ხელის ჩაჭიდებით ცდილობდნენ წრიდან მის გარეთ გაყვანას. თუ ამას მოახერხებდნენ, „ტყვედ“ წაყვანილს იყენებდნენ „ტომრად“. „ტომარა-ტყვე“ გარეთ მდგომთათვის დაც-ვაც იყო. მათ შეეძლოთ მისი თანხლებით წრეში შესვლა, შიგ სიარუ-ლი ისე, რომ ვერ ჩასჭრიდნენ. ბოლოს „ტომარა-ტყვეს“ ისე მოხერ-ხებულად შეაგდებდნენ წრეში, რომ ქამრის გატაცება შეძლებოდათ. ქამრის გატაცება ჩაგორებით, მიწაზე გაგორებითაც ხდებოდა. თუ ერთი ქამრის მოტაცებას მოახერხებდნენ, იწყებოდა ამ მოტაცებული ქამრის საშუალებით ქამრის გარეთ გაგდება. წრეში მდგომი თავის ქამარს ფეხს ჩაუდგამდა, გარეთ მდგომი კი ქამარს იქამდე სცემდა, სანამ ქამარს გარეთ არ გავარდებოდა. ამ დროს ქამრის მორტყმა ფე-ხის კოჭს მაღლა აკრძალული იყო. წრეში მდგომთა გარეთ მყოფნი ფეხით — ფეხის დადგმით, ანდა მორტყმით უნდა ჩაეჭრა. შეიძლე-ბოდა გატაცებული ქამრის უკან წართმევა. წრიდან ყველა ქამრის გა-ტაცების შემდეგ იწყებოდა „ახურება“. ეს გრძელდებოდა მანამ, სანამ რომელიმე გარეთ მყოფთაგანს არ ჩაჭრიდნენ. ამის შემდეგ რო-ლები იცვლებოდა.

ყველიერში არსებობდა ერთი მეტად საინტერესო ჩვევა, რომელსაც „სახლიდან თავგების განდევნა“ ეწოდებოდა.

ხუთშაბათს, წმინდა შიოს დღეს, ოჯახის დიასახლისი ცალხელში ახალგამომცხვარ პურს დაიკავებდა, მეორეთი ასკილის ტოტს და იწყებდა სახლის გარშემო სიარულს, თან ასკილის ტოტს სახლის ყოველ კუთხე-კუნჭულს ურტყამდა და გაიძახოდა: „თავო, თავო, გამოდი!“ ასე შემოივლიდა მთელს სახლს და შემდეგ პურსა და ასკილის ტოტს სწრაფად გადასცემდა კართან მდგარ პატარა ბიჭს. ეს უკანასკნელი, მიიღებდა თუ არა აღნიშნულ „მართონს“, უკანმოუხედავად გარბოდა რაც შეიძლებოდა შორს (წინააღმდეგ შემთხვევაში, თავგები უკანვე დაბრუნდებოდნენ) და იქ იწყებდა გადაცემული პურის ქამას. შემდეგ საგანგებოდ მოტოვებულ პურის ქერქს ასკილის ტოტზე წამოაცვამდა, შორს გადააგდებდა და გამარჯვებული სახით ბრუნდებოდა შინ. ოჯახის ყველა წევრი დარწმუნებული იყო, რომ ამ ზერხით, ტყუილი ფანდით, ოჯახიდან თავგები გაიტყუეს.

ყველიერში იმართებოდა მუშტი-კრივიც.

ძველ თბილისში სხვადასხვანაირი კრივი იცოდნენ: ხრიდოლი — კრივი ცალი ხელით, სალდასტი — ქვით კრივი და მუშტი-კრივი. ყველაზე მეტად ეს უკანასკნელი სახეობა იყო გავრცელებული.

კრივი იმართებოდა ავლაბარში, სიონის ქუჩაზე, აბას-აბადისა და პურის მოედანზე. მუშტი-კრივმა, აღრე რომ ყველიერის კვირაში იმართებოდა ხოლმე, როგორც სხვა თამაშობებმა, „ძველი შეზღუდვები“ დაკარგა და ეს ფეკაცური სანახაობა თითქმის ყველა დღესასწაულის ფინალად იქცა.

კრივის საცქერად უამრავი ხალხი იყრიდა თავს. კრივობდნენ უჭუდოდ, გულგაღვლილნი, ჩოხის კალთააკრეფილნი, ახალუხისამარანი, წინდებით. მოკრივეთა ორივე მხარეს თავისი არბიტრი ჰყავდა. არბიტრი ცხენზე მჯდომი ხელმძღვანელობდა კრივს.

მოკრივენი რამდენიმე რიგად იდგნენ. მცირეწლოვნები წინა რიგს იკავებდნენ. მოკრივეთა რიცხვი განუსაზღვრელი იყო. ხშირად ფალანგები ამ საერთო რიგში არა დგებოდნენ, ქუჩის კუთხეს იყვნენ მოფარებულნი.

კრივი იწყებოდა ხალხის ყიყინით. აქვებდნენ ხან ერთ, ხან მე-

ორე მხარეს, იმის მიხედვით, ვინ იმარჯვებდა. მალე მოწინააღმდეგენი ხელჩართულ ბრძოლაზე გადადიოდნენ.

ამ დროს ხის ხმლებსაც ხმარობდნენ. კრივის შემდეგ მუდმივად აბანოში და ლაზათიანი ქისით იზელდნენ დაქვეითდნენ და ბევრჯერ ტანს.

მაგრამ ზოგჯერ ბრძოლა ასე მშვიდობიანად არ მთავრდებოდა. საქმეში ერეოდა ქვეები, აგურები, ყველაფერი, რაც კი ხელში მოხვდებოდათ.

სწორედ ასეთი ამბავი დატრიალდა 1851 წლის 2 თებერვალს სიონის ქუჩაზე გამართული მუშტი-კრივის დროს. მოკრივეებს ქვეები და აგურებიც უხმარიათ, რის შედეგადაც რამდენიმე კაცი დაშავებულა, ახლომახლო სახლებისა და დუქნების მინები კი ჩამსხვრეულა. ბოლოს ამ ამბავს მოჰყვა ის, რომ მეფის მთავრობამ აკრძალა მუშტი-კრივის გამართვა. ამის თაობაზე მეფის ნაცვალმა მ. ვორონცოვმა (1845-1854 წწ.) პეტერბუგში გაგზავნა ახსნა-განმარტებითი ბარათი, რომელშიც თავად ჩერნიშევს, ვინც მუშტი-კრივი აკრძალა, უხსნის, რა მნიშვნელობა ჰქონდა ქალაქელთათვის და, საერთოდ, ქართველი ხალხისათვის ამ თამაშობას: „აქ ძველთაგან იყო ცნობილი მუშტი-კრივი, რომელშიც მონაწილეობდა განურჩევლად ყველა... როგორც ქართველ მეფეთა დროს, ისე მათ შემდეგაც, ჩვენი მფლობელობის დროს ის იყო გასართობი და სამხიარულო ყველასათვის, დაწყებული სამეფო გვარეულობით და თავადაზნაურობით, დამთავრებული უბრალო ხალხით. რუსული მმართველობის პირველ წლებში თამაში აკრძალული იყო, მაგრამ თბილისში ციციანოვის ჩამოსვლისთანავე ქალაქის მთელი მოსახლეობის თხოვნით მან ნება დართო ამ თამაშის გამართვისა. ციციანოვი თავადაც ესწრებოდა ხოლმე კრივს, არა იმიტომ, რომ მასში ჩქეფდა ქართული სისხლი, არამედ იმიტომ, რომ ის ამ თამაშს აქაური ხალხის მებრძოლი ხასიათით ხსნიდა. მუშტი-კრივის მთლიანად აკრძალვა არა მარტო ქალაქის შიგნით, არამედ მის გარეთაც დააღონებს აქაურ მოსახლეობას, რომელზედაც შვილიდან შვილზე გადმორდიოდა ეს მათი საყვარელი გასართობი, ასე მჭიდრო კავშირში რომ არის ხალხის ხასიათთან, მათ გმირობასთან, რაც ესოდენ დამახასიათებელია ქართველთათვის, და აქცევს მათ ბრძოლისუნარიანად თავიანთი საზღვრების დასაცავად“.

ასეთი ახსნა-განმარტებითი ბარათის წარდგენის შემდეგ მთავ-

რობამ მუშტი-კრივი დაუშვა, ოღონდ ქალაქგარეთ — კვირაცხოვლის
ეკლესიასთან.

ქართველთათვის მუშტი-კრივი არა მარტო გასართობი სანახაობა
იყო, არამედ სამხედრო ვარჯიშიც. მოკრივე ეზვეოდა თვალის სისწ-
რაფეს, სიმარჯვეს, ავარჯიშებდა ხელის კუნთებს და სხვა. ყამთა
სვლა ამ ვარჯიშსაც უკარგავდა თავის პირვანდელ მნიშვნელობას;
ბოლოს იგი უბრალო სანახაობად — „საიშკილბაზო და სამაზალო“
საქმედ იქცა.

ასეთ განწყობილებას კარგად ასახავს ჟურნალ „ცისკარში“ და-
ბეჭდილი ეს მასალა: „მოდით, გავიდეთ სეიდაბადში, იქ დამოქნის
(საბაქოს) წინ იმართება ხოლმე კრივი, მაგრამ, ვგონებ, ახლა ვერც
იმან გყოსო კმაყოფილი. გექნებათ გაგონილი უწინდელი კრივიანო-
ბა, რომელშიც გაერეოდნენ დიდი გვარის პირნი, განაგებდნენ და გა-
ნამხნევებდნენ მოკრივეთ... ახლა ვინღა არიან. იმათ მაგიერ ხედავთ
ვიდაც აღამიანებს კარტთუხებიტა და გაგლესილის პალტოებით;
ნაცვლად ძველი კალმუხის ქუდეტისა და ფარსაკიანის ქულაჭებისა“...

ძველ თბილისში იყვნენ განთქმული მოკრივე-ფალავნები: ლო-
ხოშა, ჭიანუა, კუნძუა და კიდევ ბევრი სხვა.

„ჰილაობას რა უნდა...“

ართული ჰილაობაც, მუშტი-კრივის მსგავსად, თან ახლდა ყველა დღესასწაულს. იმართებოდა ღია ცის ქვეშ: ავლაბარში, ჩულურეთში, ელიაზე, კვირაცხოვლის ეკლესიის ეზოში, ახალ კუქიაში, მუშტიადის ბაღის მოპირდაპირე მხარეს, სადაც იტალიელებს იჯარით ჰქონდათ აღებული მიწის ნაკვეთი,

ე. წ. „იტალიელების ბაღი“ (დღეს ამ ადგილას ტრამვაის მუშაკთა საცხოვრებელი სახლებია აღმართული, პლენხანოვის გამზირზე; ვერაზე, ფიქრის გორაზე ჰილაობას მიკიტანი ბაჭაქუა და წვერიანი ალექსა მოთავეობდნენ.

დიღუბეში — ღვთისმშობლის ეკლესიის მახლობლად — ძველი იპოდრომის პირდაპირ, მტკვართან, თავად ციციშვილს თავის მამულში მოწყობილი ჰქონდა გადახურული საჰიდაო მოედანი, რომელსაც „კნიაზების კრუგს“ უწოდებდნენ.

ჰილაობა ასე იწყებოდა. დღესასწაულზე, სადაც ხალხმრავლობა იყო, უცბად, მოულოდნელად ზურნა „აჰყვიტინდებოდა“ და გაისმოდა რომელიმე საცეკვაო ჰანგი. ეს იყო თავისებური ხერხი ხალხის ყურადღების მისაპყრობად. თანდათან დამკვრელების გარშემო შეიკრიბებოდა ხალხის წრე. სად იყო და სად არა, გამოჩნდებოდა „არბიტრი“ — მსაჯი, ხელში სახრით და მაყურებლებს სთხოვდა, წრე გაეფართოებინათ. თან ფეხებთან სახრეს ურტყამდა. შემდეგ ზურნა საცეკვაოდან საჰიდაო ჰანგზე გადადიოდა. და აი, გაირღვეოდა მაყურებელთა წრე და მის შუაგულში გამოჩნდებოდა საჰიდაო ჩოხაში გამოწყობილი მოჰიდავე, მას მეორეც მოჰყვებოდა და ხალხისა და ერთმანეთის მისალმების შემდეგ იწყებოდა შერკინება.

საჰიდაოდ გამოდიოდნენ ცნობილი მოჰიდავეები. თითოეულ

მოქიდავეს თავისი მომხრეები (გულშემატკივრები) ჰყავდა, რომლებიც სანადღოს დებდნენ ერთმანეთში; ისინი თავიანთ ფალავნებს შეძახილებითა და ყიყინით ამხნევებდნენ. ჭიდაობის შემდეგ შერკენებისაგან გახურებულ კუნთებს ჩაცვიებული ღვინით ივრდებდნენ. ეტლით მიეშურებოდნენ ქალაქის რომელიმე დუქანში და იქ ილხენდნენ.

ძველ თბილისში ქართული ჭიდაობის განთქმული ფალავნები იყვნენ: მეტივე დათა ხიზამბარელი, მედროვე ურეხა, ივანე ყირიმელაშვილი (კულა გლდანელი), ნიკა მეტეხელი, სარქისა ავლაბრელი,

ყოჩების ჭიდაობა

მეტსახელად თოხანა, პატარა მთაწმინდელი (ნასიბოვი), შაშო ვერელი (კახნიაშვილი), ლევან დიღმელი, დათა ავლაბრელი, კოლა იარმუკელი, ვანო გლდანელი (წამალაშვილი) და მრავალი სხვა.

ძველი თბილისის ერთ-ერთი საინტერესო სანახაობა იყო ყოჩების ჭიდაობა, რომელიც ბაზრის მოედანზე იმართებოდა სადღესასწაულო ცერემონიალის ან მისი დამთავრების შემდეგ. საჭიდაოდ ყარაჩოღელი წინასწარ ყიდულობდა კარგ ერკემალს (სამი წლის ცხვარს) სახლში ჰყავდა დაბმული და ასუქებდა, თან ყოჩაობას ასწავლიდა. როცა კარგად გაწვრთნიდა, რქებს გადაუხერხავდა, ქერით დაათრობდა, ყელზე ფერად ბაფთს შეაბამდა, შუბლს ენდროთი შე-

უღებავდა და მოედანზე დასაჭიდებლად წაიყვანდა. მოედნის შუა-გულში ყოჩის პატრონი მეზობელი დუქნიდან საასპარეზოდ იწვევდა მეორე ყოჩის პატრონს.

ეროვნული

ყოჩებს ერთმანეთისაგან დაშორებით აყენებდნენ, ხანს თავდახრილები ათვალეირებდნენ ერთმანეთს. მაყურებლები ყოჩინით აქეზებდნენ მათ. ხალხის ღრიანცელზე ყოჩები ელვასავით სწყდებოდნენ ადგილს და ერთმანეთს შუბლით ასკდებოდნენ.

ყოჩების ჭიდილი მთავრდებოდა ქალაქის რომელიმე დუქანში,

მამლების კინკლაობა.

სადაც გამარჯვებული და დამარცხებული ყოჩების პატრონებს ერთმანეთს „არიგებდნენ.“

ყოჩების გარდა ძველ თბილისში აჭიდავებდნენ აქლემებს, აძი-გილავებდნენ მამლებს.

საკინკლაო მამალს საგანგებოდ არჩევდნენ. მამლების ჩხუბი ეწყობოდა ბაზარში, ქუჩაში, სახლის ბანზე. მამლების პატრონები ერთმანეთში ნიძლავდებოდნენ, სანაძლეოს მაყურებლებიც დებდნენ.

ქართულ საწესო ჩვევაში მამალი ოჯახის ბარაქის, კარგი მოსაგლის, მამრობითი სქესის სიძლიერის, მზის კულტის სიმბოლო იყო. ამდენად, ჩვენს ყოფაში მამლების კინკლაობის შემორჩენა შეიძლება უძველესი წეს-ჩვევის გადმონაშთი იყოს.

სანახაობათა თვალსაზრისით, ყველიერი თავის კულმინაციას, უმაღლეს წერტილს სახალხო კარნავალის¹ — ყეენობის გამართვით აღწევდა.

ყეენობამ თავისი მრავალსაუკუნოვანი არსებობის მანძილზე მრავალჯერ იცვალა სახე.

ყეენობის წარმოშობის შესახებ არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა, მაგრამ ერთ რამეში ყველას აზრი თითქმის ერთმანეთს ემთხვევა: ეს უნდა იყოს ძველი ქართული წარმართული რელიგიიდან შემორჩენილი სანახაობა, რომელსაც ფორმა მეტ-ნაკლებად შერჩა, შინაარსი კი მთლიანად შეეცვალა.

ივ. ჯავახიშვილი, ეხებოდა რა ზემო სვანეთში საყველიერო დღესასწაულს, მურყვამობასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა ჩვევას: „კვირიას“, „ადრეკილას“, „მელია ტულეფიას“, ფერხულ „კიშნოს“ და ოთხ სხვადასხვა სიმღერას, ასკენდა, რომ სვანეთში დაცულ ამ ჩვევებში შეიძლება მეტნაკლებად დადგინდესო ყეენობის პირველყოფადობა. დროთა სვლას დაუმახინჯებია წულიანობისა და ნაყოფიერების მთავარი ღვთაების „კვირიას“ დღესასწაულის პირვანდელი სახე. „კვირიას“ დღესასწაულის სახეცვლილებები ნათლად ჩანს დღესასწაულის მონაწილე ჯგუფის მეთაურის სახელის ცვლებადობაში: „კესარი“ — კეისარი, „ყაინი“ — ყეენი, „შაჰი“.

ალ. ხახანაშვილი ყეენობის საწყისს ზედავდა ძველ ქართულ

1. იმასთან დაკავშირებით, რომ XIX საუკუნეში ყეენობას კარნავალს უწოდებდნენ, გავიხსენოთ იტალიური კარნავალის ისტორია, რომელიც საერო და რელიგიური სანახაობების ნაზავს წარმოადგენდა. თვით სიტყვა კარნავალი ორნაწილად სიტყვა: Carno — ხორცი, Vale — გამარჯვება, სალამი, რაც აზრობრივად ქართულ სიტყვას — ხსნილს — ესადაგება. იტალიაში კარნავალი იმართებოდა ყველიერთან დაკავშირებით და ასახავდა, ერთის მხრივ, ზამთრის — ბოროტისა და მეორეს მხრივ, გაზაფხულის — კეთილის ბრძოლას. ეს იყო ძველი იტალიური წარმართული რიტუალიდან შემორჩენილი სანახაობა, რომელსაც არაფერი ჰქონდა საერთო ყველიერთან. 1296 წ. სენატის საგანგებო დადგენილებით აღნიშნული სანახაობა, რომელიც წლის სხვა დროს იმართებოდა, ყველიერში გადმოიტანეს და ეწოდა კარნავალე.

წარმართულ რელიგიაში: „...წარმართული დღესასწაულების მიგონება შემორჩენილია ქართველი ხალხის ყველიერის დროს გატარებაში (დათო-დათვი, ბერიკაობა, ჩალიჩობა), დიდმარხვის/ტრშაბას ყეენობის დაწესებით და სხვა. ყეენობა გვავიწყებს ბრძოლას ჩამართოსა და გაზაფხულისას, ბრძოლას, რომელიც თავდება გაზაფხულის გამარჯვებით, თვით სახელწოდება კი ამ დღესასწაულისა გვარწმუნებს, რომ ძველს წარმართულს ნაშთს დაერთო რაღაც ისტორიული მოგონება სპარსეთის ვავლენის დროისა...“

XIX საუკუნის 10-იან წლებში, კავკასიის მთავარმართებელ ერმოლოვის დროს (1816-1827 წწ.) გამართულა ყეენობა, რომელშიც

ყეენობა თბილისში 1886 წელს.

ჯერ კიდევ ყოფილა შემორჩენილი ძველი ელემენტები. ყეენობაში მთელი ქალაქი იღებდა მონაწილეობას, როგორც მდაბიონი, ისე — თავადაზნაურობა.

დიდმარხვის ორშაბათის წინა დღეებში მთელი ქალაქის ხელოს-

ნები, თითქოს სხვა საქმე არა ჰქონდათ—რა, ამზადებდნენ ხის ხმლებს, ხანჯლებს, საცერე რგოლებსა და შურდულებს.

და აი, დადგა ნანატრი დიდი ორშაბათი. ქალაქი ორ ბანაკად იყო გაყოფილი — ისნელები და ნარიყალას უბნელები. ისნელებს უმხრობოდნენ ავლაბრელები, ჩუღურეთელები და კუქიელები, ნარიყალას უბნელებს — ვერე და გარეთუბანი.

ორ ბანაკად იყო გაყოფილი ქალაქის არისტოკრატიაც. ნარიყალას მხარეზე იყვნენ მუხრან-ბატონი, ორბელიანები, ბარათაშვილები, ერისთავები და მთავარმართებელი ერმოლოვი, ისნელთა მხარეზე — ჭავჭავაძეები, ჩოლოყაშვილები, ვახვახიშვილები, ჯანდიერები, ჯორჯაძეები.

ვთქვათ, სანახაობის მთავარი გმირი — ყენი—ისნელია. ყენის სტრატეგიული და ტაქტიკური გეგმა ასეთი იყო: ის თავისი ჯარით ქალაქს დილით უნდა შესეოდა. ქალაქის დაპყრობის შემდეგ გზაჯვარედინებზე თავის მოხელეებს დააყენებდა, რომლებსაც გამგლეულ-გამომგლეულნი უნდა დაეხარკათ და ხარჯი, ფულადი გადასახადი აეკრიფათ. თვით ყენი თავისი ჯარის — „მხედრიონის“ — მოქმედების სათვალთვალოდ, სეიდაბადის მალლა მდებარე თაბორის ციხის ნანგრევებთან დაიბანაკებდა ცოლთან ერთად¹.

ყენის ჯარს არა მარტო ქალაქი, მისი გარეუბნებიც უნდა დაეპყრო.

ამ დროს არც „მოწინააღმდეგე“ მხარე იდგა უქმად, იგი მომხდურის დასახვედრად ემზადებოდა, თავიანთი „ჯარი“ მათ სოლოლაკის ხევში ჩაესაფრებინათ.

დაიწყო ყენის ჯარის ახალი შემოტევა. მან დაიპყრო მთელი ქალაქი, მისი გზაჯვარედინები და გამგლელებისგან ხარკის — ფულის აკრეფა² დაიწყო. ვისაც დაიჭერდნენ, ყენთან მიჰყავდათ თავყანის საცემად.

1. ყენის მეუღლე ქალის ტანსაცმელში გამოწყობილი მამაკაცი იყო, რაც ამ სანახაობას კიდევ უფრო კომიკურს ხდიდა.

2. საეარაუდოა, რომ „ფულის აკრეფა“ თბილისურ ყენობაში მუსლიმანებმა შეიტანეს მოგვიანებით. ეგვიპტეში ახალ წელს ხალხი ნიშნავდა საახალწლო თავადს ამირ ან-ნაურუსს. იგი სახეგათხუპნული (კირით ან ფქვილით), წითელ-ყვითელ ხალათში გამოწყობილი, დაეთრით ხელში, როგორც ბაზრის ზედამხედველი (მუჰთასიბი), ქუჩა-ქუჩა დადიოდა და ბეგრავდა მდიდრებს, ფულს ართმევდა. ურჩ

ქალაქზე ყეენის ბატონობა შუადღემდე გრძელდებოდა. ნაშუადღევს ყეენს მოახსენებდნენ, ქალაქი აჯანყდა: ქართველები განდგომოდნენ და სოლოლაკის ქედი დაეკავებინათ.

და აი, ყეენი საომრად მოემზადა. ის და მისი მეთაურები არგებზე შესდნენ და ჯართან ერთად განდგომილებს შეუტიეს.

ბრძოლა შურდულებით დაიწყო. ზუზუნი გაჰქონდა შურდულით გატყორცნილ რიყის ქეებს. მერე „მოწინააღმდეგენი“ ხელჩართულ ბრძოლაზე გადავიდნენ; ზოგი მუშტით იბრძოდა, ზოგი — ხის ხმლებითა და ხანჯლებით. ამ „ბრძოლაში“ ბევრი შავდებოდა, თავ და ცხვირგატეხილს ბევრს ნახავდით ქალაქის ქუჩებში.

ნარიყალელებმა დაიფრინეს ყეენის გუნდი. თვით ყეენი და მისი მუღლლე ტყვედ ჩაიგდეს, სახედარზე პირუკულმა შესვეს, მტკვრის ნაპირზე ჩაიყვანეს და ორივენი მდინარეში ჩაყარეს. ამით თავდება ყეენობა. „ასე წარმოდგინეს მტრისაგან ქვეყნის დაპყრობა, მერე ქვეყნის განდგომილება და ბოლოს ყეენის ხელიდან ქვეყნის დახსნა“ (გიორგი წერეთელი).

თავისი არსებობის მანძილზე ყეენობამ მრავალჯერ იცვალა სახე. თუ XIX საუკუნის დასაწყისში ყეენობაში ქალაქის მოსახლეობა ორად იყო გაყოფილი, საუკუნის შუა ხანებში თითქმის ქალაქის ყველა უბანს თავისი ყეენი ჰყავდა. მათი მოქმედების არეც იმ უბნით შემოიფარგლებოდა, რომელი უბნიდანაც ის იყო. ერთი უბნის ყეენს მეორე უბანში გადასვლის უფლება არ ჰქონდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ატყდებოდა აყალ-მაყალი და ხშირად ასეთ წესრიგის „დარღვევას“ ხელკეტებით ჩხუბიცი მოჰყვებოდა ხოლმე.

XIX საუკუნეში თბილისური ყეენობა უკვე ჩამოყალიბებული თეატრალური სანახაობა იყო, რომელიც წარმოიქმნა ხალხური შემოქმედების მდიდარ ბაზაზე. ეს იყო ზეპირად შექმნილი წარმოდგენა, რაც მონაწილეებს საშუალებას აძლევდა, შემოქმედებითად გამოეყენებინათ თავიანთი სამსახიობო ნიჭი. შემთხვევითი არც ის

გადაშლელს წყლით წუწავდა. ამ დღეს ქუჩებში იმართებოდა ქართული წრე-ლაბტის მსგავსი თამაში. ეს იყო ეგვიპტური კარნავალი.

ძველ ირანში იყო ასეთივე სახალწლო წეს-ჩვევა. სანახაობის მთავარ გმირს „კარნავალის თავადს“ ეძახდნენ. იგი ჯორზე ამხედრებული ირანის ქალაქებში დადიოდა და გადასახადს კრეფდა. ურჩებს ტანსაცმელზე წითელ თიხას უსვამდა.

იყო, რომ ყენის როლის შემსრულებელს საგანგებოდ არჩევდნენ. ყენი გამოირჩეოდა თავისი კომიკურობით და იუმორით.

ყენობა პატრიოტული სულისკვეთებით აღსავსე წარმოდგენა იყო, რომელსაც განასახიერებდა ხალხი და ყენი-იმპროვიზატორი პანტომიმის საშუალებით. გასული საუკუნის 80-იან წლებში ყენი ტყაბუჭის ნაცვლად იცვამდა კიტელს, რითაც ანსახიერებდა ლოთ და სამსახურიდან გადამდგარ ოფიცერს, მისი მოხელებიც ჩინოვნიკების ტანსაცმელში იყენენ გამოწყობილნი.

ყენი ჰყავდათ ავლაბრელებს, კუჩიელებს, სოლოლაკელებს, ხარფუხელებს და შუაქალაქელებს. ყენს ხელოსნები ირჩევდნენ თავიანთი რიგებიდან. ამორჩეული უარს ვერ იტყოდა. რომელი ამქრიდანაც იყო ყენი, იმ ამქრის დროშა მიუძღოდა წინ. ყენს სახეს გაუმურავდნენ და ვირზე პირიკულმა შესმულს მთელს უბანს შემოატარებდნენ, მერე მტკვარში ისეთ ადგილას გადაადგებდნენ, არ დამხრჩვალყო, შემდეგ ფულს აგროვებდნენ, ქეიფობდნენ და ყენისაგან დახსნასა და მის სიკვდილს უქმობდნენ. ხალხური გადმოცემით, ამით განასახიერებდნენ ირანელი მოხელის ქალაქიდან განდევნას.

მაგრამ ყენობამ თანდათან პოლიტიკური სახე მიიღო და XIX საუკუნის 90-იან წლებში ადგილობრივმა ხელისუფლებამ იგი აკრძალა. მიუხედავად ამისა, ქართველი კაცის ძვალ-რბილში გამჯდარი ეს სანახაობა, შეცვლილი სახით, მაინც განაგრძობდა არსებობას. ყენობის ნაცვლად გაჩნდა „ყენობის კული“, ანუ „ისპანახობა“. „ისპანახობამ“ ყენობის მხოლოდ ბოლო ნაწილი — ქეიფი — შემოინახა, ამიტომაც უწოდეს მას „ყენობის კული“. მეორე სახელი — „ისპანახობა“ — იმიტომ დაარქვეს, რომ საქეიფო სუფრაზე მხოლოდ სამარხვო საქმელი ჰქონდათ: ისპანახი, ჯონჯოლი, ლანძილი და სხვა. მაგრამ ეს სამარხვო საქმელები ქეიფს ხელს არ უშლიდა.

„ყენობის კული“ ორთაქალის ბაღში იმართებოდა. ქეიფი გვიან ღამემდე გრძელდებოდა. რომ დაბინდდებოდა, ჩირაღდნებით ხელში, ზურნა-დუღუკის დაკვრითა და ცეკვა-თამაშით მთელ ქალაქს შემოივლიდნენ ხოლმე, მერე ისევ საქეიფო ადგილზე მოიყრიდნენ თავს.

დღესასწაულის მონაწილეთ, გარდა იმისა, რომ ქეიფობდნენ და ლხინობდნენ, ერთი კარგი წესიც ჰქონდათ: ქეიფის დროს ფულს

ჩამოდიოდნენ, აგროვებდნენ, შემდეგ კი იმ ფულით რომელიმე ქალაქელის ღარიბ, გასათხოვარ ქალს მზითევს უმზადებდნენ და ათხოვებდნენ კიდევ.

„ყეენობის კულში“, ეტყობა, ამ მიზნით სოფდაგრები, ვაჭრები და გამოჩენილი პირებიც მონაწილეობდნენ. „წელს,—წერდა გავითი „კვალი“ 1894 წელს, № 20-ში, — „ყეენობის კულზე“ ჩვეულებრივად დიდი ვაჭრები და სოფდაგრები აღარ დასწრებიან... მათ ნაცვლად სხვაგვარად შესანიშნავ-პირებმა მიიღეს მონაწილეობა და უფრო ბანკების წარმომადგენლებმა... ფოტოგრაფს გადაუღია იმათი სურათი და საუცხოვო სანახავიც არიან მოქეიფენი ქალაქის გვირგვინებით თავზე, ანუ ჩაჩებით!.. რომ წესიერება დაცული ყოფილა, ამას ის ამტკიცებს, რომ იქვე თავზე ადგათ მათ პოლიციის ბოქაული, რასაკვირველია, უგვირგვინოთ. ფოტოგრაფია საუცხოოდ არის გამოსული. ასე, რომ ერთი შეხედვისთანავე იცნობ თითვეულს მათგანს, თუმცა ქალაქის გვირგვინები კი ადგათ თავზე.“

„ყეენობის კულის“ ერთ-ერთი აუცილებელი წესი ყოფილა თავზე ქალაქის გვირგვინების, ჩაჩების დადგმა და ტანზე „პამპულას ტანისამოსის ჩაცმა“.

ერთ-ერთ „ისპანახობაში“ მონაწილეობა მიუღია დიდ ილიასაც. ეს უნდა მომხდარიყო იმ წელს, რომელსაც აღწერს დამოწმებული „კვალი“, კერძოდ, 1894 წელს.

ხალხის მოთხოვნით, ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ყეენობა, თავისი პირვანდელი სახით, დაუშვა 1914 წელს. ამიერიდან ყეენობა იმართებოდა არა ყველიერის ორშაბათ დღეს, არამედ შაბათს, და არა ქალაქში, არამედ მის გარეთ. მაგალითად, 1914 წელს ყეენობა ნავთლულში გამართულა.

ყველიერის კვირაში ძველ თბილისში ყეენობის გარდა იმართებოდა ბერიკაობა, ანუ დათობა. ესეც ყეენობასავით სამასკარადო სანახაობა იყო. მოხუცის ტანსაცმელში გამოწყობილი ნიღბიანი ახალგაზრდა კაცი ქუჩა-ქუჩა დადიოდა და მანჰვა-გრეხითა და ცეკვით გამვლელ-გამომვლელს თავს აწონებდა, რისთვისაც ჯილდოდ თხოულობდა ფულს.

XIX საუკუნის ბოლოს თბილისში გამართულ ყეენობა-ბერიკობას, თავისი ხასიათით, თავისი საერთო-სახალხო სადღესასწაულო განწყობით უკვე აღარაფერი ჰქონდა საერთო რელიგიასთან. ამიტომაც ილაშქრებდა ეკლესია ყეენობა-ბერიკობის წინააღმდეგ.

აზაფხულზევე იმართებოდა მუსლიმანთა ერთ-ერთი დიდი დღესასწაული ნოვრუზ ბაირამი, ანუ სა-ახალწლო ბაირამი.

მაჰმადიანი მლოცველები დილით იკრიბებოდნენ მეტეხის ხიდთან მდგარ შაჰ-ისმაილის დროინდელ მეჩეთში, სადაც დილის 11 საათზე იწყებოდა ლოცვა. შემდეგ მლოცველნი, ორ დიდ ჯგუფად გაყოფილნი, ჰამქრის დროშებითა და ნიშნებით, ზურნის თანხლებით მიემართებოდნენ სოლოლაკის უბნისაკენ (დღევანდელი ჭონქაძის ქუჩა), სადაც იმყოფებოდა თბილისში სპარსეთის საკონსულო.

«ი, როგორ აღწერს ამ დღესასწაულს გაზეთი „ივერია“ (1886 წ. № 55): „კვირას, 9 მარტს, მუსულმან შიიტები თავიანთ ახალწლის პირველს დღესასწაულობენ. ეს დღესასწაული ყოველთვის სამის დღით არის ხოლმე. ტფილისში მცხოვრებნი სპარსელნი პირველად თავიანთ კონსულს მიულოცავენ ხოლმე, მოდის მთელი ამქარი ზურნითა და დაფითა. კონსულის სახლი იმ დღეს მორთულ-მოკაზმულია. შარბათით გამოეგებება კონსული და მათგან რამდენიმე სიტყვის მოსმენის შემდეგ, თითონაც წარმოთქვამს ორიოდ სიტყვას. წლეულსაც, როგორც ყოველთვის, დიდის ამბით იდღესასწაულეს მუსულმანებმა თავიანთი ახალი წელიწადი. კონსულის შემდეგ, ზოგი მუშტაიდის, ზოგი საბოტანიკო ბაღში გაემგზავრნენ სასეირნოდ. კონკის ვაგონები გაჭედილი იყო მათგან. ყოველს ნაბიჯზე შეხვდებოდით პირ-მცინარეს და მორთულს მუსულმანს.“

მაჰმადიანებს ბაირამის სახელით კიდევ ჰქონდათ დღესასწაული, ოღონდ მას ყურბან-ბაირამი (ყურბან მსხვერპლი) ეწოდებოდა და

იმართებოდა აგვისტოს თვეში. ეს იყო მცირე ბაირამი. ღვი იღვესას-
წაულებოდა მარხვის — რამაზანის შემდეგ — და გრძელდებოდა სა-
მი დღე. ყურბან-ბაირამის დროსაც ულოცავდნენ სპარსეთის კონ-
სულს. ამ დღესასწაულის დროს იკვლებოდა ცხვარი მთლად, თანდას-
წრებით. დაკლული ცხვრის ხორცს ქალაქში მცხოვრებ ღარიბ შაჰმა-
დიანთა ოჯახებს უგზავნიდნენ.

კვირაცხოვლობა, ელიაობა

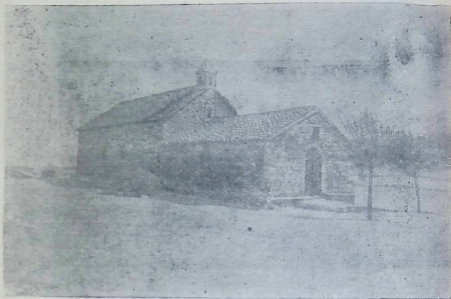
ვირაცხოველის“ ეკლესია მდებარეობს ჩუღურეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, დიდხევის მარცხენა ნაპირზე, რკინიგზის ხაზთან, შემალღებულ ადგილზე (დღეს მას ეკლესიის სახე დაკარგული აქვს, საცხოვრებელ შენობადაა გადაკეთებული). ეკლესიის აგების ზუსტი დრო ცნობილი არ არის. სახელი „კვირაცხოველი“ კომპოზიტია — ორი სიტყვის ნაზავია — კვირია და ცხოველი. ცხოველი ცოცხალს ნიშნავს, ე. ი. კვირია სიცოცხლისა და ნაყოფიერების ღვთაებაა.

ქართველები კვირაცხოვლობას დღესასწაულობდნენ აღდგომის სწორს. საქართველოში კვირაცხოვლობას დიდი ზეიმი იცოდნენ. ამ დღეს ქართველებს წესად ჰქონდათ ბურთის თამაში. ეკლესიაში წირვის შემდეგ ორ ჯგუფად გაყოფილი ხალხი ერთმანეთს ეცილებოდა ბურთის ხელში ჩაგდებაში. მრევლს სწამდა, რომელი ჯგუფიც გაიმარჯვებდა და ბურთს აიღებდა, მთელი წელი უხვი ჭირნახული ექნებოდა. ზოგჯერ ბურთს ნაკუწ-ნაკუწად გლეჯდნენ და ინაწილებდნენ, იმდენად მაგიური მნიშვნელობა ჰქონდა მას. სულ პატარა ნაკუჭის პატრონიც დარწმუნებული იყო, რომ მის ოჯახს მთელი წელიწადი სიუხვე და ბარაქა არ მოაკლდებოდა. კვირაცხოვლის გორას „წითელ გორას“, კრასნაია გორკასაც უწოდებდნენ კვირაცხოვლობა დღეს აქ წითელი კვერცხების დაგორების გამო. ეს წესი რუსმა მართლმადიდებლებმა შემოიტანეს ჩვენში. გორის ფერდზე წითელ სააღდგომო კვერცხებს დააგორებდნენ და ვისი კვერცხიც შორს გაგორდებოდა, მოგებულაც ის იყო.

ძველი თბილისის ჩრდილო-დასავლეთით, ავლაბარსა და ჩუღურეთს შორის, ჩუღურეთის ხევისა და რკინიგზის გადაღმა მხარეს ელიას უბანი ეწოდებოდა. უბანმა სახელი მიიღო მახათას მთაზე მდგარი ეკ-

ლესიის გამო, რომელიც ელიას სახელობისა იყო. ელიას ქართულ
ღვთაებათა პანთეონში ამინდის გამგებლობა აკისრია.

ზაფხულობით, 20 იელისს, თბილისისპირა სოფლებში ჩულო-
რეთელები, ავლაბრელები, კუკიელები, დიდუბელები და სხვანი ღრუ-
ბელთა მპყრობელის, დარისა და ავდრის ბატონის ელიას პატივსაცე-
მად აკეთებდნენ თოჯინას — „ელიას“ — და სიმღერით კარდაკარ ჩა-

წმ. ბარბარეს ძველი ეკლესია

მოივლიდნენ. თჯახის პატრონი მის კარზე მისულთ გამოუტანდა
კვერცხს, ფქვილს, თოჯინა „ელიას“ და წყალსაც გადაასხამდა ხოლ-
მე. როცა მთელ სოფელს შემოივლიდნენ, ღმერთს ბატკანს შესწირა-
ვდნენ, თხას ელიას. თუ გვალვიანი წელიწადი იყო, ასეთი სიმღერა
სრულდებოდა:

დიდება და დიდება,
ღმერთსა დიდება!
ღმერთო, მოგვე მოწყალება,
ღმერთსა დიდება!

ნუ აიღებ ჩვენზე ხელსა,
 ღმერთსა დიდება!
 ჩვენო წმინდა ელია,
 რისთვის მოგიწყენია,
 ჩვენი თეთრი ბერწი ფური
 შენთვის მოგვირთმევია!
 აღარ გვინდა გორახი,
 ახლა გვინდა ტალახი.
 დიდება და დიდება,
 ღმერთსა დიდება!

ავდრის დროს „ელიას“ ასე შესთხოვდნენ:

ჩვენო წმინდა ელია,
 რისთვის მოგიწყენია,
 ჩვენი თეთრი ბერწი ფური
 შენთვის მოგვირთმევია!
 აღარ გვინდა ტალახი,
 ახლა გვინდა გორახი,
 დიდება და დიდება,
 ღმერთს დიდება!

გადმოცემის თანახმად, სანამ ღმერთი ელიას ცაში აიყვანდა და ღრუბელთა გამგებლად დანიშნავდა, მანამდე იგი ხარაზი-მესამლე იყო. ერთხელ მას სახელოსნოში ქალად ქცეული ეშმაკი გამოეცხადა და ხამლის შეკერვა სთხოვა. ელია არ იღებდა შეკვეთას, მაგრამ ეშმაკმა თავისი ვაიტანა და ელია ფეხსაცმლის შეკერვაზე დაითანხმა. ხამლის თარგის ასაღებად ელიამ ქალად ქცეულ ეშმაკს ნაცარზე დაადებინა ფეხი. „ქალეშმაკმა“ შიშველი ფეხი ზომაზე მეტად დაანახვა ელიას. ხელოსანმა ეს დიდ ცოდვად ჩათვალა და თავისივე ხელით დაითხარა თვალები. ამის მსახველმა ღმერთმა ბრმა ელიას საქციელი დაუმადლა, ცაში აიყვანა, თავის მრავალრიცხოვან წმინდანთა ამაღაში ჩაარიცხა და „ცა და ღრუბელი“ ჩააბარა. მისცა ერთი ეტლი, რომლითაც ბრმა ელია უვლის თავის საბრძანებელს. იგი ხან აქ გამოჩნდება, ხან იქ. როცა ცაზე გაივლის, იწყება ჭექა-ქუხილი. ამიტომაც, სეტყვის დროს თოფს რომ ისვრიან და ზარს რეკავენ. ამით სოფლელები ბრმა ელიას ატყობინებენ, ქვემოთ სოფელია და არ დასეტყვოთ.

დღესასწაული ჯოჯოჯა თბილისში აღდგომის შემდეგ, პირველ სამშაბათს ეწყობოდა. ამ დღესასწაულის თუ დღეობის არსი შემდეგში მდგომარეობდა: თბილისელი ქალები, განსაკუთრებით, ქალიშვილები, აიღებდნენ შაქრის რამდენიმე ნატეხს და ქალაქის ძველ უბანში — ავლაბარში, უფრო ზუსტად, ავლაბრის სამხრეთით, მტკვრის ნაპირზე მდებარე ძაღლის უბანში წავიდოდნენ. აქ, მტკვრის კბოდე ნაპირზე იმართებოდა ჯოჯოჯა. მორწმუნე ქართველი ქალები ლოცულობდნენ და თავიანთი სურვილების შესრულებას შესთხოვდნენ მამაზეციერს. ლოცვა-ვედრების შემდეგ ისინი თან წაღებულ შაქრის ნატეხებს უყრიდნენ მტკვრის ქარაფიან ნაპირზე ბინადარ ჯოჯოებს. მიუხედავად იმისა, რომ ამ რიტუალს — ჯოჯოჯას — მრავალი მლოცველი ასრულებდა, მისი წარმოშობა XIX საუკუნის ქალაქელებს აღარ ახსოვდათ. ეს იყო ძველ თბილისელთა ერთ-ერთი იმ მრავალ წეს-ჩვევათაგანი, რომელიც შთამომავლობას შემოენახა, ოღონდ რაღაც სახეცვლილებით.

როგორც ყველა საერო, ისე სასულიერო წესს თავისი ლეგენდა, გადმოცემა აქვს. არც ჯოჯოჯა არის გამონაკლისი. მისი წარმოშობის შესახებ შემორჩენილია გადმოცემა, თითქოს ძალიან დიდი ხნის წინ აქ, ამ ადგილზე, ძველ ავლაბარში, ცხოვრობდა მავანი და მავანი უცხო კაცი, რომელიც თურმე სასწაულებს ახდენდა, ერთი ხელის მოსმით, თუ შეხებით ქორფლს აქრობდაო. მაგრამ რა კავშირში იყო ძაღლის უბნის ჯოჯო იმ სასწაულმოქმედ ადამიანთან, აღარავინ იცოდა.

არსებობდა კიდევ ერთი გადმოცემა, რომ ძველად ავლაბრის ამ ნაწილში, მტკვრის პირას, ერთ-ერთ ქვაბულს თავს აფარებდა ვინ-

მე დოდო, შემდეგში ცნობილი მეუღაბნოე, გარეჯის უდაბნოს ერთ-ერთი მშვენიერი ლავრის აღმშენებელი და მოწაფე დავით გარეჯელისა. საფიქრებელია, რომ დოდოს პატივსაცემად გაჩენილიყო ეს დღესასწაული. დოდო რეალური პიროვნებაა, ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა VII საუკუნეში. ადვილი შესაძლებელია, წმინდა დოდოს

წმ. ბარბარეს ახალი ეკლესია

ამბავი დავიწყებას მისცემოდა, დღესასწაულის სახელი დოდობა გაუგებარი გამხდარიყო, მაგრამ შეცვლილიყო უფრო გაუგებარი სიტყვით ჭოჯობით.

აღსანიშნავია, რომ ქართულ საეკლესიო კალენდარში წმინდა დოდოს დღეს ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური ეკლესია ამადლებს შემდგომ ოთხშაბათ დღეს აღნიშნავს.

ჭიაკოკონობა

ვნების კვირის ოთხშაბათ ღღეს ძველ თბილის-ში, მოსალამოვდებოდა თუ არა, ეზოებსა და ქუჩებში ინთებოდა კოცონები და ქალაქი შორიდან მეტად საოცარი სანახავი ხდებოდა. კოცონებს თან ერთოდა თოფის სროლა.

ძველად ქართველ ხალხს, ისევე როგორც ყველა ძველ ერს, სწამდა ავი, უხილავი სულების არსებობა, რომლებიც ვითომც წელიწადში ერთხელ იკრიბებოდნენ იალბუზის მთაზე. აქ ისინი მსჯელობდნენ, რა ეენოთ ადამიანებისათვის. მათ წინააღმდეგ ადამიანები თავიანთ ხერხს მიმართავდნენ, ანთებდნენ დიდ კოცონს, ჭიაკოკონას, რომელზეც ოჯახის ყველა წევრი უნდა გადამხტარიყო. ეს იყო ავი სულებისაგან დახსნის, ცოდვებისაგან განწმენდის ე. წ. პროფილაქტიკური რიტუალი. ეს ჩვევა საწყისს უნდა იღებდეს იმ დროიდან, როცა ქართველები ცეცხლთაყვანისმცემლები იყვნენ. ცეცხლს ჰქონდა მინიჭებული ცოდვებისაგან განწმენდისა და დაცვის ფუნქცია.

ჭიაკოკონაზე, სულ ცოტა, სამჯერ მაინც უნდა გადამხტარიყვნენ და თან ეძახათ: არი-ურული-ურული-ურული კუდიანებსა...

კუდიანებისაგან ოჯახის დაცვის რიტუალში შედიოდა კიდევ ერთი წეს-ჩვევა — ასკილის ტოტებით ამოექოლათ სახლის კარფანჯრები და საკვამლე მიწები.

მალღების“ წინა დღეს თბილისელი ქალები მი-
დიოდნენ ავლაბარში ხოჯევანის სასაფლაოზე.
ნიზანი ვიჭაკი — მკითხაობა იყო. მკითხაობა მან-
ტიური ზნე-ჩვევა არის, რომელიც სათავეს საუკუ-
ნეთა მიღმიდან იღებს. მისი მიზანია ისეთი რამის
გაგება, რაც ბუნებრივი გზით ადამიანს არ შეუძლია.

ვიჭაკისთვის სასაფლაოს იმიტომ ირჩევდნენ, თითქოს მიცვა-
ლებულთა სულიც ეხმარებოდათ მომავლის სწორ გაგებაში, ახსნაში.
ვიჭაკიც სწორედ ახსნას, გამოცნობას, მკითხაობას ნიშნავს.

ვიჭაკი ანიმისტური რიტუალი იყო.

ვიჭაკით მკითხაობა ძალზე მარტივად ტარდებოდა. მკითხაობა-
ში მონაწილე მავანი და მავანი ქალიშვილი სისხამ დილით დგებო-
და (მზის ამოსვლისთვის უნდა დაესწრო) და უჩუმრად გადიოდა
სახლიდან, უჩუმრადვე უნდა შემოეველო მას შვიდი სხვადასხვა წყა-
რო (ონკანი, ჭა და ა. შ.) და ჭურჭელი წყლით აევსო. ეს იყო სამ-
კითხაო, ვიჭაკისათვის საჭირო წყალი. ვიჭაკში მონაწილე სხვა ქალები
— გოგონები — წყლიან ჭურჭელს ფერადი ნაჭრებით რთავდნენ
და ყოველი მათგანი შიგ რაიმე ნივთს აგდებდა: ბეჭედს, საყურეს,
სამაჯურს, სათითეს, კენჭს და სხვ. როცა ყველაფერი მომზადდებო-
და, მაშინ შეეძლო წყლის შემგროვებელს ხმის ამოღება, დალა-
პარაკება. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ იგი ადრე დაილაპარაკებ-
და, სამკითხაო წყალი კარგავდა თავის „ყოვლისშემძლეობას“ და
მკითხაობაც იშლებოდა. მოტანილი წყალი უნდა გადაედვარათ და
ისევ ის ქალიშვილი წასულიყო ახალი წყლის მოსატანად.

თვით მკითხაობა საღამოს უამს, ნასადილევს, სამხარზე იწყებო-
და. წყლიანი ჭურჭლიდან ნივთები უნდა ამოეღო საგანგებოდ მოყ-

Նախիչևանի Նորավանքի մզկիթի տեսարանը, 1907 թ.

ვანილ პატარა გოგონას, რომელიც თავისი მშობლებისათვის პირველი შვილი იქნებოდა. ვიქაკის დროს ვინმეს თურქულ ენაზე უნდა ემღერა, ამიტომ მკითხაობისას იწვევდნენ თურქული ენის მცოდნეს, რომელიც ნამღერ სტროფებს თარგმნიდა.

ვიქაკში მონაწილენი სხდებოდნენ წრიულად. თითოეული ნამღერი სტროფის შემდეგ გოგონა ხელს ყოფდა წყლიან ჭურჭელში და იჭიდან რაიმე ნივთს იღებდა. სიმღერისათვის ყველას უნდა ეგდო ყური, ვინაიდან მასში ლაპარაკი იყო ბედნიერებაზე, სიცოცხლეზე, სიყვარულზე, სატრფოს დაბრუნებაზე, სურვილის შესრულებაზე, გათხოვებაზე, სიკვდილზე, ახლობლის დაკარგვაზე და ა. შ.

მკითხაობა — ვიქაკი მთავრდებოდა ვახშმით, რომელსაც მასპინძელი მართავდა. იმართებოდა ტაშ-ფანდური და დაირაზე ცეკვა-თამაში.

ველი თბილისელები არამარტო ქალაქის ეკლესიებში დადიოდნენ სალოცავად, არამედ მის შემოგარენში მდებარე წმიდა ადგილებსა და სალოცავებსაც დიდი მოწიწებით ეკიდებოდნენ და თავიანთ სცემდნენ. მაგალითად, ასეთი იყო დიღმის თეთრი წმ. გიორგის, უძოს წმ. გიორგის, თელეთის წმ. გიორგის ეკლესიები.

ქალაქელები განსაკუთრებით მაინც თელეთობას აღნიშნავდნენ. სოფელი თელეთი ქალაქიდან 10—12 კილომეტრით იყო მოშორებული და მისგან სამხრეთით მდებარეობდა.

დღეობა თელეთობა ქრისტეს ამალლების დღეს, აღდგომის მეორე დღეს აღინიშნებოდა. რადგან ქრისტეს აღდგომის დღე ერთსადაიმავე თვეს არ ემთხვეოდა (იგი მოძრავი საეკლესიო დღესასწაულია), ამალლებაც მოძრავი დღეობაა და ის გაზაფხულის სხვადასხვა თვეში ეწყობა ხოლმე.

თელეთობა დღეს ხალხი სოფელში მდგარ წმიდა გიორგის ეკლესიასთან მიდიოდა სალოცავად. თელეთის წმიდა გიორგის ეკლესიას ხალხი სასწაულმოქმედ ძალას მიაწერდა, ამიტომ აქეთ, როგორც წესი, სალოცავად ძირითადად ხეიბარნი, დაერდომილნი, გლახკნი და უძეო და უშვილო ქალები და კაცები მოემურებოდნენ.

თელეთობაზე მლოცველნი წინა დღით მიდიოდნენ ღამისთევით. ორთაქალისა და კრწანისის მისადგომები გაჭედილი იყო ქვეითად, ცხენით, ეტლითა თუ მოჩარდახებული ურმებით მიმავალი მლოცველებით.

აი, ქვეითად მიმავალ ქალაქელს მხარზე მოუგდია ჭრელი ხურჯინი და ნება-ნება მიუყვება კრწანისის ქედის დაკლაკნილ ბილიკს.

ხურჯინის ერთ ჯიბეში ნაზუქები, ქაღები, შოთის პურები აწყვია. მეორეში ერთვედროიანი, ღვინით სავსე პირმოკრული ტიკი და სამღვთოდ შესაწირი ოქროსბიბლიოიანი მამალი; მოჩარდახებულ, ხარებშებმულ ორულელა ურმებზე ისხდნენ ქალები და მოხუცებულები, ურმიდან თავი გამოეყოთ შუბლზე მურით ჯვარგამოსახულ ცხვარებს.

ზევიდან, თელეთის ქედიდან რომ გადმოგეხედათ ერთ მწკრივად მიმავალი მოჩარდახებული ურმებისათვის, უზარმაზარი ფერადი ფიანდაზი გეგონებოდათ. მოქანავე ურმების ქრიალი არღვევდა ღამის სიმყუდროვეს, თითქოს თელეთის სანახებს ქრიჭინების დიდი გუნდი შესევიათ... ურემთა ქრიჭინს თან ერთოდა უღელში შებმული ხარების ხენეშა-ცოხნის ხმა. ყოველივე ეს, ბუნებასთან შერწყმული, საოცარ, განუმეორებელ პარმონიას, ენით გამოუთქმელ ზღაპრულ სილამაზეს ქმნიდა...

აი, როგორც იქნა, ირიყრაყა, უძილო ღამე მიიღია. ეკლესიის გუმბათზე აღმართულ ჯვარზე მზის პირველი სხივი აკიაფდა. მზის ამოსვლას პირველად მამალი მიესალმა გამაყრუებელი ხრინწიანი ყვირით. პირველ მამალს მეორე აპყვა, მამლების ყვირლს ურმის ბორბალს გამოზმული, სამსხვერპლოზე მოყვანილი ცხერის განწირული ბლავილი შეუერთდა...

ეკლესიის ეზოში ამ დროს ზოგი ქადაგად დაცემულიყო და ქვეყნიერებაზე ცოდვა-მადლის განკითხვას მოითხოვდა; ზოგი მლოცველი, წმინდა სანთლით ხელში, ჩოქვით უვლიდა ეკლესიას და თან ლოცვას ბუტბუტებდა; იქით მავან ცოდვილს კისერზე მსხვილი ჯაჭვი ჩამოეკიდა და ღმერთს, უზენაესს ამქვეყნიური ცოდვების შენდობა-პატიებას შესთხოვდა. აგერ, უშვილო ახალგაზრდა ცოლ-ქმარი ფეხშიშველა, ჩოქვა-ჩოქვით გარს უვლის ეკლესიას და თან, სურვილების შესრულების მიზნით, ეკლესიას თავის ნახელავს — დართულ ბამბის ძაფს ახვევს — იქნებ ღმერთმა ერთი შვილი გვაჩუქოსო. ზოგი მლოცველი ცდილობდა, მსხვერპლად შეწირვამდე ეკლესიის გარშემო შემოეტარებინა შუბლზე ჯვარდასმული, რქებზე წმინდა სანთელანთებული გაურჩებული ცხვარი. ზოგიერთ ხელმარჯვე მლოცველს კი უკვე ცხერის დაკვლაც მოესწრო, გატყავებაც. ცეცხლიც დაენტო და ზედ შემომდგარი გაქვარტლული სპილენძის დიდი თანგირა ქვაბიდან ამოვარდნილი ოხშივარი ზეცას ერთოდა.

წირვის შემდეგ ეკლესიის ეზოში იმართებოდა ღვინი. მოქეი-

ფენი ჯამითა თუ ჭიქით ხელში ღმერთს შესთხოვდნენ, შეესმინა მათი ლოცვა-მუდარა და სურვილები შეესრულებინა. იქვე, შორიასლო, ვიღაც ბრმა მუსიკოსი საზანდარზე ამღერებდა და მსმენელებს რომელიღაც სახალხო გმირის ზღაპრულ თავგადასავალს მოუთხარობდა.

ლზინის შემდეგ მლოცველები თელეთიდან ქალაქისკენ მოემართებოდნენ. ამ დროს ქალაქიდანაც მოემართებოდა ხალხი მათ შესახვედრად, ძირითადად, ახალგაზრდა ქალ-ვაჟი. თბილისის გარეთუბანში, ხარფუხ-სეიდაბადის ახლოს, ორთაქალის ბაღებში გრძელდებოდა თელეთში დაწყებული ლზინი და ქეიფი.

თელეთობა მთავრდებოდა ორთაქალაში გამართული დიდი ჯირითით. ყარაბაღული ჯიშის ცხენებზე შემსხდარი ყმაწვილი კაცები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ სიმკვირცხლესა და სისწრაფეში. აი, გახელებულ ბედაურს ყიყინით ამხნევენ მხედარი. უცებ იგი საოცარი სისწრაფით ცხენს მუცელზე მოექცა და უცბადვე ისევ უნაგირზე აღიმართა; მეორე თავის მეტოქეს ტოლს არ უდებს და ისეთ საოცარ ილეთს აკეთებს, მნახველები ალტაცებულ ყიყინას ტეხენ: გაქანებული ცხენიდან გადმოიწია და მიწაზე დაგდებული ბოხობა ქუდი აიტაცა.

ჯირითის გარდა აქვე იმართებოდა ქართული სპორტული თამაშობა ისინდი.

კარგა შებინდებული იქნებოდა, როცა ლზინითა და ჯირითით დაღლილი ღამის მთეველი მლოცველები ცეკვა-სიმღერით ქალაქში ბრუნდებოდნენ.

ძველ თბილისში ხშირად გაიგონებდით, გაცხარებული მოკამათე თავისი სიალალისა და სიმართლის დასამტკიცებლად თელეთის ძალას რომ იშველიებდა და ამბობდა: მტყუანს თელეთი გაუწყრესო. ხოლო ქეიფის დროს გაჯიუტებულ მენახეს ასე მიმართავდნენ: „ვინც არ დალიოს, თელეთმა დაკუტოსო.“

მთაწმინდობა

თაწმინდობა, ანუ წმიდა დავითობა ძველ თბილისში იდღესასწაულებოდა აღდგომის მეშვიდე კვირის ხუთშაბათ დღეს.

მთაწმინდა ძველ თბილისს დასავლეთიდან ემიჯნებოდა და იგი ქალაქის თითქმის ყოველი მხრიდან ჩანდა, რაც კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდიდა მას.

სახელწოდება ამ ადგილმა იერუსალიმში არსებული წმიდა მთის სახელის გავლენით მიიღო.

VII საუკუნეში საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოების საქადაგებლად გამოემგზავრა ცამეტი ასურელი მამა-ბერი. საქართველოში ჩამოსვლისთანავე თითოეულმა მათგანმა სამოღვაწეოდ ქვეყნის სხვადასხვა კუთხე აირჩია. ერთ-ერთი მათგანი, რომელიც თბილისის გარეუბანში, მთაზე დასახლდა, ბერი დავითი იყო.

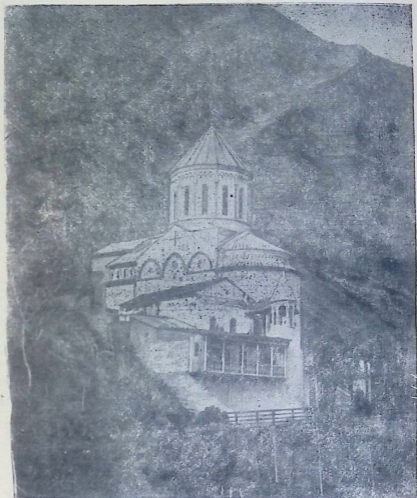
1540 წელს წმიდა დავითის სამყოფელის, სენაკისა თუ ეკლესიის ადგილზე ბერად შემდგარი დავით და ნიკოლოზ გაბაშვილები აგებენ ეკლესიას, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. დღევანდელი ეკლესია XIX საუკუნისაა.

როგორც თითქმის ყველა საეკლესიო დღესასწაულზე, მამადავითობაზეც მლოცველი ქალები ჭარბობდნენ მამაკაცებს. დილაადრიან იწყებოდა მთაწმინდისაკენ მლოცველთა სვლა. შორიდან მაყურებელს მთის ფერდობზე შეფენილი მლოცველნი რაღაც მოძრავი ჯაჭვი ეგონებოდა.

დიდი ეკლესიის (XIX ს.) სამხრეთით მდგარი პატარა ეკლესია XX საუკუნის დასაწყისში აიგო. ქალაქის ერთ-ერთი ძველი მკვიდრების პლატონ ბერიძისა და ანეტა დართალაშვილის გადმოცემით, ეკლესიის საშენი მასალა — აგური, თურმე მთის ძირას ეწყო და

ყოველ მლოცველს, ეკლესიაში ასვლისას, თან უნდა აეტანა რამდენიმე აგური. აი, ასე აშენებულა წმიდა დავითის პატარა ეკლესია.

მთაწმინდაზე ასულ მლოცველებს, სანამ ეკლესიაში შევიდოდნენ, ჯერ ეკლესიისათვის უნდა შემოეველოთ სამჯერ და თან ქაფი შემოეხვიათ მისთვის. ეს იყო ეკლესიისადმი თაყვანისცემის ერთ-ერთი გამოსატყულება.

მთაწმინდის ეკლესია

აქ მოსულ მლოცველებს კიდევ ერთი ჩვევა ჰქონიათ. იმის გასაგებად, შეუსრულებოდა თუ არა ჩანაფიქრი, ოცნება, სურვილი, შეისმინა თუ არა ღმერთმა მათი თხოვნა, ეკლესიის დასაცემი დელში გარედან ჩადგმულ რკინის კარს კენჭს ჩამოუსვამდნენ, ან ფრორო ზუსტად, მიადებდნენ. თუ სურვილს შესრულება ელოდა, კენჭი უნდა გაჩერებულიყო, კარს მიკროდა. ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მლოცველები კლდიდან ჩამოშლილი თუ დაძრული ქვის ხმაურს. ყოველივე ეს კარგის მათუწყებლად ითვლებოდა.

მთაწმინდის ეკლესიაში არსებობდა ბავშვის შეწირვის წესი. მშობელი, რომელსაც ხშირად უკვდებოდა შვილები, რამდენიმე ხნით წმიდა დავითის ეკლესიას შესწირავდა შვილს. „შეწირული ბავშვი“ რამდენიმე ხნით, დათქმული დროის განმავლობაში, თმაგაუკრეჭავი დადიოდა. ტანზე თეთრი ტანსაცმელი უნდა ცმოდა გაუხდელად. ბოლოს, როცა დრო მოვიდოდა, ფეხშიშველა ბავშვს მთაწმინდის ეკლესიაში მიიყვანდნენ. იქ მღვდელი თმას შეჭრიდა, ფერად ტანსაცმელს ჩააცვამდა და ლოცვა-კურთხევით დაამთავრებდა ამ რიტუალს. შემდეგ იკვლებოდა საკლავი ცხვარი ან ხარი.

მამადავითობას, მთაწმინდობის დღეს, ლოცვა-წირვის შემდეგ იწყებოდა დიდი სეირნობა, ისმოდა დუდუკის და დაირის ხმა, სადღაც მღეროდა ბრმა საზანდარი. იქვე წრე შეეკრათ და ორი ფალავანი ჭიდაობდა.

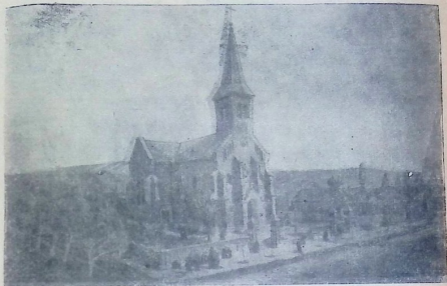
დღესასწაული დაღამებამდე გრძელდებოდა.

იენისის თვე არ იყო მდიდარი არც საეკლესიო და არც სახალხო დღესასწაულებით.

ამ თვეში მხოლოდ კათოლიკეები აღნიშნავდნენ წმინდა სულის მოფენის დღეს. იგი შემდეგნაირად აღინიშნებოდა: კათოლიკურ ეკლესიაში ლიტურგიის — წირვის შემდეგ მლოცველთა პროცესია მიემართებოდა სოლოლაკის უბანში მდებარე კათოლიკური სასაფლაოსაკენ (გუდოვიჩის ქუჩის გავლით, დღევანდელი ჭონქაძის ქუჩა). მრევლის მსვლელობას მოთავეობდა ეკლესიის მოძღვარი, რომელსაც მიჰქონდა გავალაკს—საჩრდილობელს (ბალდახინს) მოფარებული ქრისტეს წმინდა ნაწილები მგალობელთა და მუსიკის თანხლებით. ამ სადღესასწაულო პროცესიაში მონაწილეობას იღებდნენ თბილისში მოსახლე ყველა ეროვნების კათოლიკეები: ქართველები, პოლონელები, სომხები, გერმანელები, რუსები...

პროცესიას წინ მიუძღოდნენ ორიგად ჩამწკრივებული, თეთრ-
 ტანსაცმლიანი გოგონები და ყმაწვილები, რომლებსაც ხელში ყვა-
 ვილებით საგსე კალათები ეჭირათ. ბავშვები გზადაგზა კალათიდან
 იღებდნენ ყვავილებს და ქუჩაში აბნეედნენ.

სასაფლაოზე იდგმებოდა ოთხი ტრაპეზი — ტახტი ოთხი სახა-
 რების (მათე, მარკოზ, ლუკა, იოანე) წასაკითხად. თითოეული სახა-

გერმანული ეკლესია მიხაილოვის ქუჩაზე

რება იკითხებოდა სხვადასხვა ენაზე—ქართულად, ლათინურად, პო-
 ლონურად, სომხურად. ოთხ ენაზე სახარების კითხვა სიმბოლური
 მნიშვნელობისა იყო და ასახავდა სხვადასხვა ქალაქებსა და სოფ-
 ლებში მოსიარულე მქადაგებელ იესო ქრისტეს. წმიდა სულის მო-
 ჟენის დღესვე მოხდა სასწაული—იესოს მოწაფეებმა—მოციქულებ-
 მა მოულოდნელად ერთმანეთისათვის გაუგებარ სხვადასხვა ენაზე
 დაიწყეს ლაპარაკი.

გზადაგზა ყვავილების მობნევაც სიმბოლურად სულისა და მად-
 ლის მოფენას გამოხატავდა.

ფეთხაინობა
(ბეთლემობა)

დღეს თბილისში ფეთხაინობას (ბეთლემობა) დღესასწაულობდნენ სომხები. ეს იყო წმინდა ღვთისმშობლის მიძინების დღე.

ავგისტოს ერთ დღეს დილიდანვე იწყებოდა სომეხ მლოცველთა მსვლელობა სოლოლაკის ქედის ჩრდილოეთ ფერდზე მდგარი ფეთხაინის ეკლესიისაკენ. ფეთხაინობას მეტად ხალხმრავლობა იცოდა, თანაც მეტად მრავალფეროვანი დღესასწაული იყო. წირვის დროს გამოასვენებდნენ ღვთისმშობლის ხატს, რომლის თაყვანისცემა ეწადა ყველა მლოცველს... ეკლესიიდან გამოსული მრევლი კიდევ დიდხანს რჩებოდა ძეგლის ახლოს სასეირნოდ. ზოგი მლოცველი კი, უფრო დაგრდომილნი და დაავადებულნი, ეკლესიის გალავანში მოთავსებულ პატარა სამლოცველო ნიშაში შედიოდნენ და რამდენიმე დღეს იქ ატარებდნენ ლოცვა-ვედრებაში.

ღვთისმშობლის მიძინების დღეს თბილისის ქართველი მოსახლეობა სალოცავად ქალაქის სანახებში მდებარე სოფელ მარტყოფში მიდიოდა.

ვენს ქალაქში და, საერთოდ, მთელ საქართველოში ოდითგანვე ერთნაირი უფლებებით სარგებლობდა სხვადასხვა რჯულისა და ეროვნების ადამიანი. საქართველოში არ არსებობდა ეროვნული და რელიგიური დისკრიმინაცია. ყველაზე ნათლად ეს თბილისში ჩანდა.

როცა 1122 წელს, დიდგორის ბრძოლის შემდეგ დავით აღმაშენებელმა თბილისი აიღო, თბილისელ მაჰმადიანებს მან უფლება მისცა, თავისუფლად ელოცათ თავიანთ მეჩეთებში და მინარეთებიდან ხმამაღლა მოეწოდებინათ თავიანთი მრევლისათვის. ქალაქის ქრისტიან მოსახლეობას კი აუკრძალა მაჰმადიანთა უბანში ღორის დაკვლა და სხვ.

ეს მიუთითებდა ჩვენი დიდი მეფის ჰუმანურობასა და უცხო რელიგიისადმი შემწყნარებლობაზე. გარდა ამისა, ქალაქის მაჰმადიანი მოსახლეობის უმეტესობა ვაჭრობა-ხელოსნობას მისდევდა და მათი განაწილება თბილისიდან მათ წასვლას გამოიწვევდა. ეს კი უარყოფითად იმოქმედებდა ქალაქის და, საერთოდ, ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

ძველთაგანვე მაჰმადიანები დღესასწაულობდნენ შაჰსეი-ვაჰსეის.

მუჰარემის თვის 10 რიცხვში, აშურას — გლოვის დღეს, მაჰმადიანი შიიტები (შია არაბული სიტყვაა და ნიშნავს მიმდევარს, მომხრეს) მართავდნენ დღეობას, რომელსაც შაჰსეი-ვაჰსეი ეწოდებოდა. მისი წარმოშობა დაკავშირებულია მაჰმადიანთა პირველი წამებულის ჰუსეინის სახელთან.

მაჰმადიანური რელიგიის შემქმნელის მუჰამედის სიკვდილის (632 წ.) შემდეგ მდინელებსა და მექელებს შორის დაიწყო ბრძოლა პირველობისათვის. იმის მიხედვით, ვინც უფრო ახლოს იდგა მუჰამედთან, გახდებოდა მისი მოძღვრების მემკვიდრე. მუჰამედის ყველაზე ახლობელი ნათესავი, სიძე იყო ალი (ცოლად ჰყავდა მუჰამედის ერთადერთი ქალიშვილი ფატიმა, რომელთანაც ეყოლა ორი ვაჟიშვილი — ჰასანა და ჰუსეინი). მან ერთ-ერთმა პირველთაგანმა იწამა მუჰამედის მოძღვრება.

სიმაჰრის სიკვდილის შემდეგ დაწყებულ რელიგიურ ბრძოლას,

შაჰსეი-ვაჰსეი.

680 წ. ქალაქ ქერბელასთან შეეწირა ამ ალის ვაჟიშვილი ჰუსეინი. ასე გაჩნდა მაჰმადიანთა პირველი წამებული ჰუსეინი, თვით ქალაქი ქერბელა კი იქცა წმინდა ადგილად.

აშურას დღეს არც ერთი შიიტი¹ მაჰმადიანი არ ვაჭრობდა, არა-

¹ ისლამურ რელიგიაში ორი ძირითადი მიმართულება არის — სუნიზმი და შიიზმი.

სუნიტები (სუნა — არაბ. — ქცევა, ჩვევა) ყურანის ძირითად დამატებად ჰცნობენ სუნას — მაჰმადიანურ „წმინდა თქმულებას“, რომელიც რამდენიმე

ვითარ საქმეს არ აკეთებდა, არც საკლავს კლავდა. თბილისის აბანოების უბანში და ძველ შეიდანზე მაჰმადიანი მოსახლეობა აიგუნებზე ფენდა წარწერებიან ჰაშიეისოთუნს — შავი ქსოვილის გრძელ ნაჭრებს.

გლოვის ნიშნად სახეზე მურწასმული, თმაგაწეწილი, დაგლეჯილტანსაცმლიანი მაჰმადიანი ქალები ქუჩა-ქუჩა დადიოდნენ და თან სახეს იხოკავდნენ და იკაწრავდნენ.

სამგლოვიარო პროცესიას, რომელიც ქუჩაში მოდიოდა, დესთე ეწოდებოდა. ეს იყო მრავალპლანიანი თეატრალიზებული სანახაობა.

პროცესიის წინ მოჰქონდათ დიდი ანთებული ფარნები, შემდეგ მოდიოდნენ მებაირალენი ბაირალით ხელში. მოჰქონდათ სირაქლემის ფრთებით, სარკეებითა და ძვირფასი ქსოვილებით მორთული ალამი — გრძელი ფიცარი. ამას მოსდევდა მკერდზე მუშტის ცემით სინეზანების ჯგუფი; მათ მოჰყვებოდნენ ზანჯორ ზანანები, რომლებიც ზურგზე მძიმე ჯაჭვებს ირტყამდნენ; შემდეგ — გაშიშვლებული ორპირა ხანჯლების თავში ცემით ყამე ზანები. დესთეს ამთავრებდა ჯგუფი, რომელიც პანტომიმის საშუალებით გადმოსცემდა, განასახიერებდა ჰუსეინის დალუპვის სხვადასხვა სცენას.

ყოველივე ამას — ჯაჭვების, ხმლების და ხელების ქნევას თან ერთოდა შემზარავი შეძახილები: „შაჰსეი-ვაჰსეი!“ („შაჰ ჰუსეინ, ვაჰ ჰუსეინ!“).

ვინც აშურას, გლოვის დღეს სასიკვდილოდ დაშავდებოდა, მას წმინდანთა რიცხვში პრაცხავდნენ.

ათასი მოთხრობისაგან — ჰადისისაგან შედგება. სუნაში მოთხრობილია მუჰამედის ცხოვრებაზე.

სუნიტებისაგან განსხვავებით, შიიტები ჰადისებში სცნობენ მხოლოდ იმ მოთხრობას, რომელიც ხალიფა ალის ეხება.

შიიტები ყველა ხალიფას (საერო და სასულიერო ხელისუფალს), ალის გარდა, უზურპატორებად მიიჩნევენ და მათ უპირისპირებენ თავიანთ 12 იმამს (არაბ. სიტყვა — წინ მდგომი, მაჰმადიანთა სულიერი წინამძღოლი, მოძღვარი). ამიტომ ხშირად შიიტებს იმამიტებსაც უწოდებენ.

შიიტებისათვის დამახასიათებელია წამებულთა, მოწამეთა კულტი, ერთერთი ამათგანი იყო შიიტთა მესამე იმამი ჰუსეინი.

სუნნიზმიც და შიიზმიც VII საუკ. II-ნახევარში წარმოიქმნა.

ელიწადის ყველაზე ბოლო დიდი დღესასწაული იყო შობა, რომელსაც დღესასწაულობდნენ 25 დეკემბერს, ქრისტეშობის დღეს. სანახაობრივად ეს დღესასწაული სხვა საეკლესიო დღესასწაულებსაგან თითქმის არ განსხვავდებოდა.

ეკლესიაში ეწყობოდა დიდი წირვა, ხოლო ქართველთა ოჯახებში საზეიმო მაგიდასთან მსხდომნი მღეროდნენ საშობაო სიმღერას:

ოცდახუთსა დეკემბერსა
ქრისტე დაბადებულაო,
ჩიტი ღობესა შემოჭდა
იძახის წიავ-წიავსაო.

ალათასა ბალათასა
ხელი ჩაეყავ კალათასა.
ქალო, ერთი კვერცხი გამოგვიტან
ღმერთი მოგცემს ბარაქასა.

ღმერთმა ისე აგაშენოთ,
როგორც შიოს მარანიო,
პური, ღვინო ბევრი მოგცეთ
სალეწაფი მრავალიო.

აგაშენოთ, აგაშენოთ!..

* * *

დასასრულს მიუახლოვდა ჩვენი მოგზაურობა ძველ თბილისში. რა არ ვნახეთ, ვის არ გავესაუბრეთ, მზითვის ჩვენებაც ვიხილეთ, მუშტი-კრივიც, ყეენობაც და თელეთობაც. ვნახეთ, როგორ თანდა-

თან „გაეეროებულა“ ჩვენი ძველთაძველი დედაქალაქი, როგორ შეიჭრა ძველ თბილისურ ყოფაში ეტლი და კონკა, აიენიანი სახლები და ნაირ-ნაირი „ოტელები“...

„...ტფილისი ჩვენი მშობელი ქალაქია, ყველანაირ ვინც აქავეს ბილვართ, აქა ვცხოვრობთ, აქა ვტრიალებთ, რა მიღეთისაც გინდა იყოს კაცი, მისი შვილები ვართ და სამსახური უნდა გავუწიოთ ერთნაირის გულისცემით, ერთნაირის ნატვრით“, — „ივერიაში“ დაბეჭდილი ეს სიტყვები ყველას, ვინც კი ოდნავ პატივსა სცემს და უყვარს ქალაქი თბილისი, მოუწოდებს, შეძლებისდაგვარად გაუწიოს სამსახური და ძველი თბილისი შემოუნახოს შთამომავლობას.

ძალიან ძნელია, სრულყოფილად ასახო XIX საუკუნის თბილისი. აღწერ ქალაქს და გგონია, ყველაფერი თქვი, სათქმელი აღარაფერია, მაგრამ თურმე ისეთი რამ გამოგჩენია, რომელიც მხოლოდ ჩვენი ქალაქისათვის არის დამახასიათებელი და ურომლისოდაც ეს აღწერა სრულყოფილი არ იქნება.

მეც შევეცადე, ძველი თბილისის სახე შეძლებისდაგვარად დამეხატა, თუმცაღა კარგად მესმოდა, რაოდენ დიდ სიძნელესა და რთულ საქმეს შევეჭიდე.

„წამკითხველო, შენდობა მითხარ“.

02 - 45

20 - 49.9

Беридзе Теймураз Платонович
КАРТИНЫ ДРЕВНЕГО ТБИЛИСИ

(На грузинском языке)

Детиздат Грузинской ССР
«Накадули», Тбилиси, 1980

ს. ბ. № 503

რედაქტორი მარინე სოსხაძე
მხატვარი ვ. ორბელიძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ლლონტი
ტექნიკური რედაქტორი ნ. შველიძე
კონტრ.-კორექტორი ლ. სულთანიშვილი
კორექტორი გ. ტოგონიძე
გამომშვები მ. სიმონიშვილი

გადაეცა ასაწეობად 28.05.79. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 24.10.79.

ანაწე. ზომა 6×9. ქალაქის ზომა 60×84¹/₁₆.

ნაბეჭდი თაბახი 8,37. საბ. ქალაქი № 2. სააღრ.-სავაჭომ-
ცემლო თაბახი 6,62.

უე 00469.

ტირაჟი 20,000.

შეკვ. № 629.

ფასი 40 კაპ.

გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი, მარჯანიშვილის 5.
Издательство «Накадули», Тбилиси, ул. Марджанишвили 5.

საქართველოს სსრ გამსახკომის თბილისის № 4 სტამბა,
380060, მედქალაქის II კორპ.

Тбилисская типография № 4 Госкомиздата
Грузинской ССР. Тбилиси 380060. Медгородок II корп.

ქართული
საქმიანობა